T.C.

İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı
İktisat Politikası Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Türkiye'de Büyüme ve İşsizlik

Hasan Yaşar
2501050337

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Selman Yılmaz

İstanbul 2008

Türkiye'de Büyüme ve İşsizlik

Hasan Yaşar

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; Türkiye ekonomisinin 1994 yılından 2007 yılına gelinceye kadar sergilediği büyüme performansı ile işsizlik sorununun evrimini tartışmak ve özellikle 2002 yılı sonrasında görülen yüksek oranlı büyümenin istihdama yeterince yansıyıp yansımadığı ve işsizlik sorununu hafifleteci etkisinin olup olmadığı sorusuna cevap aramaktır. Bu çerçevede büyüme, istihdam ve işsizlik verileri hem tek başına hem de birlikte ele alınarak analitik bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda Türkiye ekonomisinde gözlemlenen gelişmelerin dünya ekonomisinde yaşananlarla uyumlu olup olmadığı sorusuna cevap bulmak üzere sözkonusu veriler dünya ekonomisine ilişkin verilerle desteklenmiş ve Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisi içindeki konumuna değinilmiştir.

Çalışmada, dünya ekonomisinde son dönemlerde görülen istihdamsız büyüme sürecinin Türkiye ekonomisi için de geçerli olduğu, yüksek oranlı iktisadi büyümenin istihdama yeterince yansımadığı ve işsizliğin azalmadığı sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın sonucunda, dünya ekonomisinde son dönemde gözlenen istihdamsız büyüme sürecinin Türkiye ekonomisi için de geçerli olduğu, özellikle 2002 yılı sonrasında görülen yüksek oranlı iktisadi büyümeye karşın işsizliğin azalmadığı ve istihdamda kayda değer bir artış omadığı görülmüştür.

Economic Growth and Unemployment in Turkey

Hasan Yaşar

ABSTRACT

This dissertation aims to analyse the economic growth and unemployment problem between 1994-2007 in Turkey. In this respect, the dissertation aims to examine the relationship between unemployment rates and growth rates with a specific focus on the impact of high growth rates after 2002 on employment rates. Moreover, the economic growth and its impact on employment rates in Turkey are analysed with a comparison to the world economy in order to reveal the existence of similarity between Turkey and the rest of the world in terms of the impact of economic growth on unemployment rates.

The study concludes that jobless growth exists both in the world economy and Turkey. In other words, the high growth rates do not lead to a decrease in unemployment rates in the period examined.

ÖNSÖZ

İktisat literatüründe büyümenin emek talebini arttıracağı bunun da istihdam artışı yoluyla işsizliği azaltacağı ileri sürülmektedir. Fakat dünya ekonomisinde son dönemlerde gözlenen yüksek iktisadi büyümeye karşın istihdam ve işsizlik alanlarında benzer bir eğilim görülmemesi iktisatçıların büyüme, istihdam ve işsizlik konuları üzerinde daha çok durmalarına ve büyümenin kaynağını daha çok sorgulamalarına neden olmaktadır. İktisadi büyümenin istihdama yeterince yansımamasının yarattığı bu tartışma gündemi dünya ekonomisi için olduğu kadar Türkiye ekonomisi için de geçerlidir. Nitekim Türkiye ekonomisinin işsizlik ve büyüme performansı her dönem iktisadi ve sosyal gündemin en önemli tartışma konularından birisi olurken, 2002 yılı sonrasında yüksek büyüme rakamları yüksek işsizlik ve düşük istihdam rakamları ile birlikte görülmeye başladıkça, tartışmaların gündemi büyümenin kaynağına ve büyüme-istihdam ilişkisinin sorgulanmasına kaymıştır.

Çalışmanın amacı Türkiye ekonomisinin 1994-2007 döneminde sergilediği büyüme ve işsizlik performansını incelemek ve özellikle 2002 yılı sonrasında yaşanan yüksek oranlı büyüme sürecinin istihdam ve işsizliğe ne ölçüde yansıdığı sorusuna cevap aramaktır. İncelenen dönem; Türkiye ekonomisinin hem en çalkantılı olduğu ve üç ciddi krizin yaşandığı 1994-2001 dönemini hem de en uzun süre büyüme rakamlarının görüldüğü 2002-2007 dönemini kapsaması açısından öğretici sonuçları olan bir dönemdir. Bunun için öncelikle 1994-2007 yılları arasındaki büyüme, istihdam ve işsizlik verileri tek başına ele alınmış, Türkiye ekonomisinin anılan tarih aralığında gösterdiği performans dünya ekonomisindeki gelişmelerle birlikte değerlendirilmiştir. Daha sonra büyüme, istihdam ve işsizlik verileri birlikte ele alınarak büyümenin istihdam yaratıp yaratmadığı ve işsizlik üzerinde beklenen olumlu etkiyi gösterip göstermediği araştırılmıştır.

Çalışma esnasında yayınlanan verilerin derlenmesinde ve kullanımında bir dizi zorlukla karşılaşılmıştır. Türkiye ekonomisine ilişkin analizlerde ana veri kaynağı olarak TÜİK'in yayınladığı veriler kullanılmıştır. Ancak TÜİK'in kullandığı bazı serilerin, sınıflandırma metodunun, tanımlamaların, baz yılının, anketlerin kapsam ve içeriğinin vs. incelenen dönem içinde bir çok kez değiştiğini, özellikle yeni nüfus sayımı sonuçları baz alınarak oluşturulan 2007 yılı verilerinin bir çok durumda dönemler arası karşılaştırma imkanını sınırladığını yada tamamen ortadan kaldırdığını, bu nedenle çalışmanın bütünlüğünü bozmamak için genellikle eski verilerin kullanıldığını ya da 2007 yılına ilişkin verilerin ayrıca ve bağımsız olarak değerlendirildiğini belirtmek gerekir.

Diğer taraftan 21 Ocak 2008 tarihinde TÜİK tarafından yeni nüfus sayımı sonuçları yayınlanmış olup yeni nüfus sayımına göre Türkiye nüfusu 3.7 milyon kişi azalmıştır. Çalışmanın istihdam ve işsizlik ile ilgili bölümlerinde temel kaynak olarak kullanılan HİA sonuçları, Kasım 2007 döneminden itibaren bu nüfus verilerine dayanarak yayınlanmaya başlanmıştır. Bu nedenle özellikle 2007 yılı istihdam ve işsizlik verilerinin doğru bir şekilde yorumlanması açısından önceki dönemlerle karşılaştırma imkanının bir çok durumda ortadan kalktığını ve bazı sınıflandırma metodu değişiklerinin sonucu olarak 2007 yılı verilerinin elde edilemediğini belirtmek gerekir.

Aynı sorun çalışmanın milli gelir ve büyüme ile ilgili bölümlerinde de yaşanmıştır. Yeni nüfus sayımı sonuçlarına göre milli gelir serisi güncellenerek baz yılı 1998 yılına çekilmiş, sınıflandırma metodunda ve kapsamda bir dizi değişiklik yapılmıştır. Sözkonusu yeni milli gelir serisinin sonuçları, eski seriye kıyasla çok büyük farklılıklar gösterdiğinden, çalışmada bütünlüğün bozulmaması ve karşılaştırma yapılabilmesi açısından eski seriye dayalı veriler kullanılmıştır. Bu koşullarda 2007 yılı verilerinin hem içerik yönünden hem de büyüklük yönünden önceki dönemlerle karşılaştırma imkanı son derece zayıfladığından, karşılaştırma yaparken 2007 yılı verileri genel olarak ele alınmamış, ancak bütünlüğü bozmayan bazı verilere çalışmada yer verilmiş ve 2007 yılı verileri bir bütün olarak diğer dönemlerden bağımsız ve özet bilgileri içerecek şekilde ayrıca ele alınmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖZ iii
ABSTRACT iv
ÖNSÖZ v
ŞEKİLLER LİSTESİ ix
TABLOLAR LİSTESİ ix
KISALTMALAR LİSTESİ x
GİRİŞ 1
1. BÖLÜM: İKTİSAT TEORİSİNDE BÜYÜME VE İŞSİZLİK 4
1.1. İktisadi Büyüme Kavramı 5
1.2. İktisat Teorisinde Büyüme 6
1.2.1. Klasik İktisatta Büyüme 6
1.2.2. Neo-Klasiklerde Büyüme ve Solow Modeli 8
1.2.3. Keynezyen Analizde Büyüme 10
1.2.4. Monetarist Teoride Büyüme 11
1.2.5. Post Keynezyen Teoride Büyüme 12
1.2.6. Yeni Klasik Teoride Büyüme ve İçsel Büyüme Modelleri 14
1.2.7. Neo Keynesyen Teoride Büyüme 15
1.2.8. Arz Yanlı İktisatta Büyüme 16
1.2.9. Dengeli ve Dengesiz Büyüme Modelleri 17
1.3. İstihdam ve İşsizlik Kavramları 20
1.4. İktisat Teorisinde İşsizlik 23
1.4.1. Klasikler ve Keynesyenlerde İşsizlik 23
1.4.2. Philips Eğrisi Yaklaşımı 26
1.4.3. Büyüme ve İşsizlik İlişkisini Açıklamaya Dönük Okun Yasası 28
1.4.4. Yapısalcı İşsizlik Teorisi 29
2. BÖLÜM : TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÜYÜME (1994-2007) 30
2.1. Son Çeyrek Yüzyılda İktisat Politikaları İçinde Büyüme Politikasının Yeri 31
2.2. Büyümenin Genel Görünümü 35
2.3. Büyümenin Kaynakları 51
2.3.1. Büyümenin Kaynağı Olarak Talep ve Harcamalardaki Değişim 52
2.3.2. Büyümenin Kaynağı Olarak Verimlilik 56
2.3.3. Büyümenin Kaynağı Olarak İstihdam 61
2.3.4. Büyümenin Kaynağı Olarak Sabit Sermaye Yatırımları 64
2.4. Büyüme Performansının Dünya Ekonomisi İçindeki Konumu 69

3. BÖLÜM: TÜRKİYE EKONOMİSİNDE İŞSİZLİK (1994-2007) 76

3.1. Son Çeyrek Yüzyılda İktisat Politikaları İçinde İşsizlik ve İstihdam Politikalarının Yeri 77
3.2. İstihdamın ve İşgücü Piyasasının Genel Görünümü 82
3.3. İşgücüne Katılımdaki Gelişmeler 90
3.4. İstihdamın Genel Yapısı 93
3.5. İstihdamın Analizi 96
3.5.1. İstihdamın Sektörel Dağılımı 96
3.5.2. İstihdamın Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı 99
3.5.3. İşteki Durumuna Göre İstihdam 100
3.5.4. Eğitim Düzeyine Göre İstihdamın Yapısı 102
3.5.5. Eksik İstihdam 104
3.6. İşsizliğin Genel Görünümü 105
3.7. İşsizliğin Yapısal ve Yapısal Olmayan Nedenleri 110
3.8. İşsizliğin Analizi 117
3.8.1. Kent-Kır ve Cinsiyet Ayrımında İşsizlik 118
3.8.2. Yaş Gruplarına Göre İşsizlik 121
3.8.3. Eğitim Durumuna Göre İşsizlik 125
3.9. İşsizlik Performansının Dünya Ekonomisi İçindeki Konumu 129

4. BÖLÜM: TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÜYÜME ve İŞSİZLİK İLİŞKİSİ (1994-2007) 135

4.1. Büyüme ve İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi 136
4.2. Büyümenin İstihdama ve İşsizliğe Yansımaları 138
4.3. İstihdamsız Büyüme Sürecinin Dünya Ekonomisi İle Uyumu 146

SONUÇ 149

KAYNAKÇA 164

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Ana Sektörlerin GSYİH'deki Payları (%) 42
Şekil 2: Yurtiçi Tasarruflar ve Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYİH Payları (%) ... 69
Şekil 3: Tarım Dışı İşsizlik ve Genel İşsizlik (%) 110
Şekil 4: Genç İşsizlik ve Toplam İşsizlik Oranları 123

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: GSMH, Büyüme Hızları ve Kişi Başına Düşen GSMH 36
Tablo 2: Üretici Fiyatlarıyla GSMH Büyüme Hızı (%) 40
Tablo 3: GSYİH Büyüme Hızları (Harcamalar Yöntemiyle, %) 44
Tablo 4: GSMH Büyüme Hızları (Üretici Fiyatlarıyla, 1987=100,%) 48
Tablo 5: Yeni Milli Gelir Serisi Verileri (1998=100) 50
Tablo 6: GSYİH'nın Harcamalar Bazında Dağılımı (%) 52
Tablo 7: Özel İmalat Sanayii Endeks Değerleri (1997=100) 56
Tablo 8: GSYİH Büyüme Oranları ve İstihdam Oranları 61
Tablo 9: Sabit Sermaye Yatırımlarının Büyüme Oranları (%) 65
Tablo 10: Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Payları (Cari Fiyatlarla, %) 66
Tablo 11: Türkiye ve Dünya Ekonomisinin Büyüme Performansı (%) 70
Tablo 12: İşgücü Piyasasına İlişkin Gelişmeler 84
Tablo 13: Yeni Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre 2007 Yılı İşgücü Verileri 89
Tablo 14: İşgücüne Katılım Oranları (%) 91
Tablo 15: Türkiye ve Dünya Ekonomisinde İstihdam 94
Tablo 16. İstihdamın Sektörel Dağılımı 97
Tablo 17: İstihdamın Cinsiyet ve Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (%) 99
Tablo 18: İstihdamın İşteki Duruma Göre Dağılımı (%) 101
Tablo 19: Eğitim Durumuna Göre İstihdamın Dağılımı (%) 103
Tablo 20: Eksik İstihdam Oranları (%) 104
Tablo 21: İşsizlik Verileri 107
Tablo 22: Kent-Kır ve Cinsiyet Ayrımında İşsizlik 118
Tablo 23: Yaş Gruplarına Göre İşsizlik (%) 122
Tablo 24. Eğitim Durumuna Göre İşsizlik (%) 126
Tablo 25: Türkiye'de ve Dünya'da İşsizlik 130
Tablo 26. Türkiye'de Büyüme, İstihdam ve İşsizlik 139

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:	Avrupa Birliği
AGÜ	:	Az Gelişmiş Ülkeler
AR-GE	:	Araştırma-Geliştirme
DİE	:	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
GSMH	:	Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH	:	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
HİA	:	Hane Halkı İşgücü Anketi
IIF		Uluslararası Finans Enstitüsü
ILO	:	International Labour Organization
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
KİT	:	Kamu İktisadi Teşebbüsü
NAIRU	:	Enflasyonu Hızlandırmayan işsizlik Oranı
NRU	:	Doğal İşsizlik Oranı
OECD	:	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
TCMB	:	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TİSK		Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TKB	:	Türkiye Kalkınma Bankası
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	:	Türkite Sanayici ve İşadamları Derneği

GİRİŞ

"Büyüme" ve "İşsizlik" kavramları, her dönem iktisat biliminin en önemli kavramlarıdır. Klasik iktisattan Keynezyen iktisada, marksist iktisattan monetarist iktisada kadar, iktisat teorisinin en önemli tartışmaları bu kavramlar etrafında şekillenmiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki; bu kavramlar, bir ekonominin yapısal özelliklerinin ve uzun dönemli performansının sonucunu anlamıza yardım eden can alıcı kavramlar durumundadır.

İktisat teorisinde büyümenin, emek talebini arttıracağı ve bunun da istihdam artışı yoluyla işsizliği düşüreceği varsayılmaktadır. Ancak dünya ekonomisinin son çeyrek yüzyıllık tecrübesi bize bu varsayımın hiç de gerçekçi olmadığını göstermesi açısından son derece öğretici olmuştur. 1990'lı yıllar ile birlikte, Sovyetler Birliği'nin dağılması, Çin'in uluslararası sermayeye kapısını açması, üretimin önemli bir kısmının ucuz işgücüne dayalı üretim yapan Asya ülkelerine kayması, bilim ve teknoloji alanındaki hızlı gelişmeler ile birlikte dünya ekonomisi ciddi bir gelişme göstermiştir. Dünya ticaret hacmindeki artışla birlikte bir yandan nihai ürünlerin fiyatının düşmeye başladığı diğer yandan küresel büyümenin hızlandığı bir dönem başlamış ve bu süreç 2000'li yıllardan itibaren daha belirgin bir durum almıştır. Ancak dünya ekonomisinde gözlemlenen yüksek iktisadi büyümeye karşın istihdam ve işsizlik alanlarında benzer bir eğilim görülmemiştir. Bu durum, üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konu olarak, iktisatçıların gündeminde kendine yer bulmaktadır.

Bu çalışmanın amacı da; Türkiye ekonomisinin 1994-2007 dönemindeki iktisadi büyüme ve işsizlik performansını incelemek ve son dönemlerde meydana gelen yüksek orandaki iktisadi büyümenin istihdam yaratıp yaratmadığı, işsizlik sorununu giderip gideremediği sorularına cevap aramaktır. Dünya ekonomisinin gelişimine benzer bir sürecin Türkiye ekonomisinde de görülüp görülmediği, 2002 yılından başlayarak Cumhuriyet tarihinin en önemli iktisadi büyüme performansının sergilendiği son beş yıllık dönemin, yüksek büyümenin kendisinden beklenen düşük

işsizlik ve yüksek istihdam konusunda da aynı iyimserliği korumamıza imkan verip vermediği bu çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye ekonomisinin anılan dönemde elde ettiği iktisadi büyüme performansı, katlanmak zorunda kaldığı işsizlik problemiyle birlikte ele alınmış, temel eğilimler, dönüşümler ve gözlemler aktarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde iktisat teorisi içinde, büyüme ve işsizlik kavramlarının nasıl ele alındığı incelenmiştir. Hiç şüphesiz iktisadi büyüme kavramının farklı iktisat teorisyenlerince oldukça kapsamlı olarak ele alındığı, ekonomik gelişimin temel belirleyicilerden birisi olması açısından analizlerin genel olarak bu kavram etrafında şekillendiği söylenebilmektedir. İşsizlik kavramı ise, büyüme ve ekonominin istihdam düzeyi tartışılırken üzerinde durulan ancak son dönemlerde üzerinde daha fazla tartışılan bir kavramdır. Fakat bu çalışmada, düşünce akımlarının, ana gündemlerinin iktisadi büyüme olup olmadığına bakılmaksızın, büyüme alanındaki görüşlerine özet olarak değinilmekte ve Harrod-Domar, Solow ve İçsel Büyüme Modelleri'ne, bu modellerin daha sistematik ve analitik olmalarından ötürü, biraz daha geniş yer verilmiştir. İşsizlik teorisinin anlatıldığı bölümde ise daha çok Klasik ve Keynesyen iktisatçılar arasındaki analiz farkına değinilmiş, işsizlik ile enflasyon arasındaki ilişkiyi inceleyen Philips Eğrisi yaklaşımı ve büyüme ile işsizlik arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik Okun yasası olarak nitelendirilen teori kısaca ele alınmıştır.

İkinci bölümde Türkiye ekonomisinin 1994-2007 yılları arasındaki büyüme performansı incelenmiş, büyümenin ana eğilimleri, niteliği, kararlılığı ve sürdürülebilirliği ile hangi kaynaklardan beslendiği ve iktisadi büyüme performansının dünya ekonomisi içindeki konumuna ilişkin analizler yapılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ayrıca Dünya ekonomisinde son dönemde yaşanan, 2007 yılı dördüncü çeyreğinden itibaren ABD mortgage piyasasında başlayarak özellikle ABD ve İngiltere finans sistemini tahrip etmeye başlayan çalkantılı sürecin dünya ekonomisi ve Türkiye ekonomisinde son dönemde yaşanan büyüme ve işsizlik oranlarını nasıl etkileyebileceğine ilişkin kısa değerlendirmeler de yapılmıştır. Hiç

şüphesiz, bu çalkantılı sürecin yayılarak devam edeceği ve önümüzdeki dönemde iktisatçıların ana gündeminin resesyon kaygıları olacağı tahmin edilmektedir.

Üçüncü bölümde ise, 1994-2007 yıllarında Türkiye ekonomisinin istihdam yaratma kabiliyeti ile karşı karşıya kaldığı işsizlik problemi etraflıca ele alınmıştır. İncelenen dönemdeki istihdam ve işsizlik alanındaki genel eğilimlerle birlikte, işsizlik ve istihdamının, yaş, cinsiyet, kır-kent vb. ayrımlar esas alınarak analitik bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılmış, sektörel bazda istihdam analizi yapılmış, işsizlik sorunu tarım sektöründe yaşanan dönüşüm ile birlikte ele alınmış, kırdan kente göçün yarattığı işsizlik ve istihdam problemleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca Türkiye ekonomisinin istihdam ve işsizlik performansının dünya ekonomisi ile karşılaştırılması yoluna da gidilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde ise, Türkiye ekonomisinde büyüme, istihdam ve işsizlik verileri birlikte ele alınarak iktisadi büyümenin istihdam yaratıp yaratamadığı ve işsizliğe çare olup olmadığı sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ayrıca dünya ekonomisinde gözlemlenen eğilimlerin Türkiye ekonomisine yansıması tartışılmıştır.

1. BÖLÜM: İKTİSAT TEORİSİNDE BÜYÜME VE İŞSİZLİK

1.1. İktisadi Büyüme Kavramı

İktisadi büyüme, çok basit olarak kişi başına üretimin ya da gelirin kalıcı biçimde, reel artışı olarak tanımlanabilir. Ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için herşeyden önce yatırımların artması bunun için de tasarrufların artması gerekir. Kısa dönemde geçerli olan tasarruf paradoksunun uzun dönemde geçerli olmayacağını düşünürsek tasarruf oranı ne kadar büyükse, diğer koşulların değişmemesi ve tasarrufların yatırıma dönüşmesi koşuluyla, büyüme oranı da o kadar büyük olacaktır (Dinler, 2003:538).

Büyüme, iktisatçılar arasında 1960'lı yıllarda canlı bir araştırma alanı olmuş ancak öne sürülen kavramların dünyada gözlemlenen gelişmeleri yeterince açıklayamaması ve yeni açıklama biçimlerinin ortaya çıkamaması nedeniyle bu konuya duyulan ilgi azalmıştır. Büyüme son yirmi yılda iktisatçılar arasında cazip bir araştırma alanı olarak tekrar ortaya çıkmıştır. İlgi duyulan konu ve sorular içinde büyümenin nedenleri ya da hangi etkilerin büyüme üzerinde etkili olduğu ve zaman içinde yüksek gelirli ülke veya bölgelerle, düşük gelirliler arasındaki gelir farklılıklarının azalıp azalmadığı soruları en önde gelmektedir (Pamuk, 2003:2).

Büyüme süreci ile ilgili ilk sistematik teorik çalışma Keynesyen iktisatçılar olan Sir Roy Harrod ile Evsey D. Domar tarafından yapılmıştır. Bunun dışında üzerinde yoğun çalışmaların yapıldığı iki dönem vardır. Birinci dönem 1950'lerin sonu ve 1960'lar; ikinci dönem ise bundan otuz yıl sonra 1980'lerin sonu ve 1990'lardır. Birinci dönemin en sistematik modeli Neo-klasik iktisatçılar tarafından geliştirlmiş olan Solow Büyüme Modeli'dir. İkinci dönemin en ciddi teorileri ise İçsel Büyüme teorileri olarak bilinmektedir. Fakat bu çalışmada düşünce akımlarının ana gündemlerinin iktisadi büyüme olup olmadığına bakılmaksızın büyüme alanındaki görüşlerine özet olarak değinilmekte, Harrod-Domar, Solow ve İçsel Büyüme Modelleri'ne, bu modellerin daha sistematik ve belirleyici olmalarından ötürü biraz daha geniş yer verilmiştir.

Şunu söylemek gerekir ki iktisadi büyüme ekonomilerin uzun vadeli değerlendirmelerinde tek ölçüt olarak kullanılamaz. Büyüme ile birlikte gelirin bölüşümü/dağılımı, eğitim, sağlık, kentleşme, sosyo-kültürel yapının değişimi v.b. boyutları içeren insani gelişmeyi (kalkınma) de dikkate almak gerekir. Fakat bu çalışmada Türkiye'de 1994 yılından itibaren ekonomik büyüme ve işsizlik olguları incelenerek, büyümenin işsizliği azaltıp azaltmadığı sorusuna bir cevap aranacağından, bunun öncülü olarak bu bölümde ekonomik performansın belirleyicilerden sadece biri olan iktisadi büyüme üzerinde durulmaktadır. Sözkonusu dönemde iktisadi büyümenin genel görünümünü iyi anlayabilmek için de öncelikle iktisat teorisinde ana akımların büyüme üzerine ileri sürdüğü argümanlar özet olarak aktarıldıktan sonra Türkiye ekonomisinin 1994-2007 dönemi büyüme performansı, dünya ekonomisinde yaşanan büyüme süreci ile karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Aşağıda iktisat teorisinde büyüme konusu işlenirken daha sistematik ve analitik olmalarından ötürü Solow, Harrod-Domar ve İçsel Büyüme modellerine biraz daha detaylı değinilmiş diğer iktisat ekollerinin büyüme ile ilgili argümanlarına ise daha kısa değinilmiştir.

1.2. İktisat Teorisinde Büyüme

1.2.1. Klasik İktisatta Büyüme

Klasik iktisat bir bakıma "büyüme iktisadı" olarak da nitelenebilir (Kazgan, 1997: 87). Klasik iktisadın ilk teorisyeni olarak Adam Smith, iktisadi büyümenin sermayeye, işgücüne ve toprağa bağlı olduğunu ve sömürgeci politikalar sonucu yeni toprakların elde edilmesi sürecinin iktisadi büyüme ile sonuçlanacağını ileri sürmektedir. Ancak, Klasik iktisatçılar arasında büyüme ile ilgili en doğrudan ve sistematik açıklamaları Ricardo yapmıştır. Ricardo'nun geliştirdiği emek değer kuramı ve büyüme teorisi modern iktisat kuramının belki de o ana kadarki en önemli açıklamalardır.

Klasik iktisatçıların üç temel varsayımı vardır. Bu varsayımlar; ekonomide tam rekabet koşullarının geçerli olduğu, bireylerin davranışlarında rasyonel olduğu ve ekonomik karar alıcıların tam bilgiye sahip oldukları varsayımlarıdır. Klasikler, bu varsayımlar altında, düzgün işleyen piyasa mekanizmasının sonuçta büyümeyi sağlayacağına, devlet müdahalesinin gerekmeyeceğine inanırlar. Bu inançlarının temelinde; ekonomide toplam talep ve toplam arzın eşit olacağına, her arzın kendi talebini yaratacağından genel bir talep yetersizliğinden bahsedilemeyeceğini, işsizlik ve enflasyonun geçici bir fenomen olduğunu uzun vadede tam istihdamın ve fiyat istikrarının sağlanacağını iddia ederler (Ekelund ve Tollison, 2000; 526)

Klasik teoride büyüme, öncelikle yatırımlara ve tasarruflara bağlıdır. Yüksek tasarruflar (sermaye stoku) faiz haddinin üzerinde seyreden kar haddi tarafından uyarılır. Tasarruf-yatırım eşitliğinden hareketle, yüksek tasarrufların da yüksek yatırımlar yoluyla üretimi arttıracağı ileri sürülür. Fakat büyüme üzerinde sadece tasarruflar, yatırımlar ve faiz haddinin etkisi yoktur. Aynı zamanda kar haddi ve nüfus artış hızının da büyüme üzerinde etkide bulunduğunu iddia ederler. Klasikler -özellikle Ricardo- büyüme sürecinde üretim girdileri arasındaki bölüşümü belirleyen kanunları incelerken ekonominin uzun dönemde nasıl durgunluğa gireceğini kapsamlı bir şekilde inceler. Tabi klasiklerin üzerinde durdukları durgunluk, bugünkü anlamda bir durgunluk değildir. Ücretler geçimlik düzeyde olsa da açık ya da gizli işsizlik mevcut değildir. Klasikler, toprağın sabit olduğunu, nüfusunsa giderek arttığını dikkate alarak, yatırım fırsatlarının zamanla azalacağını sonuçta da büyümenin duracağını söylerler (Kazgan, 1997: 88).

Nüfus artışının kişi başına düşen geliri düşüreceğini ve tasarrufları azaltacağını ve bunun da büyümeyi düşüreceğini diğer taraftan kar oranı artışının da tasarruf seviyesi, yatırımlar ve sermaye birikimini arttıracağını, bu artışın ücretler genel düzeyini de arttıracağını, ücretler arttıkça kar haddinin bir noktadan sonra düşmeye başlayacağını ve ekonominin durgunluğa gireceğini iddia ederler. Ancak çok ilginçtir ki Marksist analizde kapitalizm açısından karabasan olarak nitelendirilebilecek olan kar haddinin azalması sonucu görülen durgunluk, klasiklerde pek kaygıyla karşılanmaz, çünkü müdahale edilmediği takdirde ekonominin tekrar dengeye

kavuşacağını düşünürler. Zira kar haddi düşünce sermaye birikimi düşecek, tasarruf ve yatırımlar düşmeye başlayınca da emek ücreti düşecek ve kar haddi tekrar yükselmeye başlayacaktır.

Klasik teoride emek piyasasında ücretlerin esnek olma özelliğinden dolayı büyüme hızı ile işsizlik arasında doğrudan bir ilişki kurulmamaktadır. İşsizlik, bir tercih olarak kabul edilip, ekonomik sorun olarak ele alınmamaktadır (Paya,1997:181). Emek arzı ile emek talebi, ücretlerin esnekliği özelliğinden dolayı daima dengeye varmaktadır. Ayrıca müdahalede bulunulmazsa uzun vadede işsizlik sorununun ortadan kalkacağını ekonominin kendi dinamikleriyle bunu sağlayacağını (classical self-adjustment mechanism) ileri sürerler (Ekelund ve Tollison, 2000;538).

1.2.2. Neo-Klasiklerde Büyüme ve Solow Modeli

Neo-klasikler, ekonomide tam rekabet şartları altında her zaman tam istihdam denge durumunun geçerli olacağını ifade ederler (Yılmaz, 2006:67). Büyüme ve bölüşüm teorileri, statik tam rekabet varsayımı ile laisser-faire'i savunmak için gerekli sonuçları sağlamıştır. Ekonominin devamlı büyüyeceğini, büyümenin istikrarlı olacağını, denge durumundan ayrılmalar olsa bile ekonominin kendiliğinden tekrar dengeye gelerek eski büyüme hızına döneceğini kanıtlamaya çalışmışlardır (Yılmaz, 2006:67; Savaş, 1999:852). Neo Klasik Büyüme modeli, sermaye birikiminin sağlanmasında nüfus artışı ve teknoloji oranının etkisinin incelendiği modeldir.

Neo Klasik Büyüme Modeli esas olarak Solow'un ortaya koyduğu model üzerinde gelişmiştir. Solow'un modelinin temel varsayımları; ölçeğe göre getirinin sabit olduğu, sermayenin marjinal verimliliğinin azalmakta olduğu, teknolojinin dışsal olarak belirlendiği, faktörler arasında ikamenin mümkün olduğu ve bağımsız bir yatırım fonksiyonunun bulunmadığıdır (tasarruf-yatırım eşitliğinin sağlandığı) (Kibritçioğlu, 1998: 9). Solow Büyüme Modeli'nde, büyüme ekzojen teknolojiye ve nüfus artışına bağlıdır. Sermayenin marjinal verimliliği azalmaktadır fakat işgücünün marjinal verimliliği teknolojik gelişme tarafından uyarılır. Kişi başına düşen sermaye

birikimi ya da emeğin veya sermayenin verimliliğindeki artış, kişi başına düşen reel geliri de arttırmaktadır. Fakat kişi başına gelirin büyümesi esas olarak teknolojik gelişme hızına bağlıdır ve teknolojik gelişme hızı modelde dışsal bir değişkendir, Solow teknolojik gelişmenin nasıl olduğunu modelde açıklamaz. Teknolojik ilerlemenin bütünü, mühendislik biliminin bir alt disiplini olarak kabul edilerek iktisatçıların ilgi alanı dışında bırakılmıştır (Kibritçioğlu, 1998: 9).

Solow'un modelinde tek yönlü bir ilişki vardır. Yani nüfus artışı ve teknolojik gelişme büyümeyi etkiler fakat büyüme nüfus artışı ve teknolojik gelişmeye etkide bulunmaz. Teknolojik gelişme olmadan sürekli ve kalıcı büyümenin sağlanamayacağı, tasarruf düzeyindeki artışın sermaye birikimini arttıracağını söyler fakat sermayenin verimini arttıranın da teknolojik gelişme olduğunu vurgular. Modelde tasarruf düzeyinin (sermaye birikiminin) büyümeyi sadece geçiş döneminde etkilediğini ileri sürmek suretiyle, sermaye birikiminin büyüme üzerindeki etkisini minimize eder. Yani durağan duruma ulaşan bir ekonomide tasarrufları arttırarak büyümenin sağlanamayacağını belirtir. Buna karşın, model, büyümenin itici gücünün teknolojik gelişme olduğunu ileri sürerek, teknolojik gelişmenin büyüme sürecindeki rolünü maksimize eder (Ünsal, 2004: 594).

Solow'un modelinde uzun dönemde büyüme oranının "sıfır" olduğu sonucuna varılır. Hükümetlerin uygulayacağı iktisat politikalarının kişi başına gelir ve sermayeyi etkileyebileceğini fakat uzun dönemde iktisadi büyüme oranı üzerinde etkide bulunmayacağını, bu yüzden piyasa mekanizmasının işleyişine hükümet müdahalelerinin etkin olmayacağını anlatır.

Neoklasik büyüme modelinin geliştirdiği bir diğer argüman da şudur: teknoloji düzeyinin bütün ülkeler için aynı ve sabit olduğu varsayımları altında, gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomilerin uzun dönem reel büyüme oranlarının aynı değere yakın olacağını ve bu oranın da "sıfır" olacağını savunur. İktisat literatüründe buna "yakınlaşma hipotezi" denmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde sermayenin marjinal verimliliğinin yüksek olması nedeniyle, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere sermaye girişinin olacağı ve uzun dönemde gelişmekte olan ülkelerin ekonomik

büyüme açısından gelişmiş ülkeler seviyesine yaklaşacağı ve hatta bunları yakalayacağı iddia edilir.

1.2.3. Keynezyen Analizde Büyüme

J. M. Keynes, Klasik ve Neo Klasiklerin "kendiliğinden tam istihdam dengesi"'ne ve devletin ekonomiye müdahalede bulunmaması gerektiğine ilişkin teorik temellerini ve bazı ilkelerini alt üst etmiştir (Kazgan, 1997:203). Keynes, Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'de görülen yüksek işsizlikle birlikte 1929 büyük buhranının dünya ekonomisinde yarattığı daralma ve bunalımın etkisi altında düşünce sistematiğini geliştirmiş ve kendi tezlerini ön plana çıkaran iktisatçılarla birlikte iktisat literatürüne yepyeni kavram ve analizler getirmiştir.

Keynesyen analiz temelde üç noktaya vurgu yapar. Birinci nokta, ekonominin "kendiliğinden" tam istikrarda dengeye gelmesinin genel değil, özel bir durum olduğudur. Ekonomi pekala eksik istihdamda da dengede olabilir ve gelişmiş ülkelerde böyle olması çok daha muhtemeldir. İkinci nokta; Klasiklerin varsaydığı bilginin tam olduğuna ve kusursuz ileri görüş varsayımının geçersiz olduğunu, geleceğin belirsiz olduğunu ve müdahalenin gerekli olduğunu ileri sürer (Kregel,1982; 35). Üçüncü nokta; ekonomiye devlet müdahalesi gereklidir. Ekonominin tam istihdamda dengeye gelebilmesi için para politikası belli koşullarda yetersiz kalacağından, para politikasına kıyasla çok daha dolaysız bir yol olan maliye politikası daha etkindir.

Keynes doğrudan büyüme modeli geliştirmemiş daha çok istihdam ve üretim artışı üzerinde durmuştur. Durgunluğu aşmak için ya da üretimin artması için toplam talebi arttıracak politikaların uygulanması gerektiğini ileri sürmüştür. Toplam talepteki artış, hem stokları azaltacak hem de yatırımları arttıracak, yatırım artışı da reel geliri arttıracaktır (Ekelund ve Tollison,2000;576-577). Toplam talebi arttırmak için de maliye politikasının para politikasına kıyasla daha etkin olacağını savunmuştur.

1.2.4. Monetarist Teoride Büyüme

1970'li yıllarda İngiltere ve Amerika'da görülen enflasyon oranları artışı Keynesyen politikaların sorgulanmaya başlamasına neden olmuştur (Kenway, 1994; 124) Üretim artışı için toplam talebin arttırılması, bunun için de maliye politikasının daha etkin olduğunu savunan Keynezyen analize tepki olarak iktisat politikası uygulamalarında para polikasının etkinliğini savunurlar. Keynezyen teoride öne sürülen toplam talebi arttırmaya yönelik politikaların asıl etkisinin üretim düzeyi üzerinde değil, fiyatlar ve ücret düzeyi üzerinde olacağını belirtirler.

Monetaristlerin temel bakış açısı; ekonomide fiyatlar genel düzeyinin (yani enflasyonun) temel belirleyicisinin para arzı olduğu, işsizlik ve enflasyon sorununu aşmak için ekonomistlerin para politikası üzerinde durmaları gerektiği, Keynesyen IS-LM analizinde anlatılanların tersine para talebine odaklanmak gerektiğidir (Rima,1991; 517).

Monetaristler maliye politikasıyla efektif talebin arttırılamayacağını ve efektif talep artışının işsizliği düşürmeyeceğini iddaa ederler. Ekonomide en önemli değişkenin para arzı olduğunu dikkate alarak büyüme ile para arzı arasında ilişki kurarlar. Daha çok fiyat istikrarı üzerinde durdukları için para arzındaki artış oranının fiyat istikrarı ile uyumlu olması gerektiğini, büyüme hızı ile uyumlu bir para arzı artışının fiyat istikrarını bozmayacağını, büyüme hızını aşan para arzının ise dengeyi bozarak enflasyonist etki yapacağını söylerler. Benzer şekilde reel büyüme oranı artarken para arzı yeterince artmamışsa deflasyonist bir durum ortaya çıkacaktır ki bunu önlemek için para arzı büyüme oranı kadar arttırılmalıdır. Monetaristler Keynes'in bütçe açıklarını önlemek için kamu harcamaları yoluyla toplam talebi genişleterek tam istihdama ulaşma görüşünün yanlış olduğunu çünkü kamu harcamalarındaki artışın özel yatırımları azaltacağını, crowding out etkisinin geçerli olduğunu, dolayısıyla maliye politikası yoluyla effektif talebin arttırılamayacağını ve işsizliğin düşürülemeyecğini iddia ederler.

Friedman ve izleyicileri aynı zamanda Phılips eğrisi yaklaşımına da benzer eleştiriler yönelterek "Beklentiler Eklenmiş Philips Eğrisi" yaklaşımını analiz etmişlerdir. Buna göre hükümetin effektif talebi arttırmak için kullandığı politikalar işsizliği ancak kısa vadede geçici olarak düşürür uzun vadede işsizlik tabii işsizlik düzeyindedir ve sadece enflasyon artmıştır. Kısa vadede eğri negatif eğimlidir, yüksek fiyat düzeylerinde işsizlik daha azdır, uzun vadede beklentiler oluşur ücret talepleri yükselir, maliyetler artar üretim ve istihdam eski düzeyine döner tek fark sadece enflasyonun yükselmiş olmasıdır (Kazgan 1997;244-245).

1.2.5. Post Keynezyen Teoride Büyüme

Post Keynesyen iktisatçılar daha çok büyüme ve gelir dağılımı ilişkisi üzerinde durmuşlardır. Bu ekolün iktisat literatürüne en büyük katkısı, İngiliz R.F. Harrod ve Amerikalı E.D. Domar adlı iktisatçıların birbirinden bağımsız olarak oluşturdukları fakat benzer sonuçları nedeniyle Harrod-Domar Büyüme Modeli olarak adlandırılan analizi geliştirmiş olmalarıdır. Harrod-Domar modeli iktisadi büyümeyi ilk kez sistematik olarak ele alması ve hesaplanabilirlik özelliği açısından ayırdedicidir. Model, kapitalist bir ekonomide iktisadi büyümenin dengeli olabilmesinin koşullarını araştırmaktadır.

Post Keynesyenler, yapılan yatırımların yatırım mallarına (makina-teçhizat vb) ve alt yapıya (yol, köprü vs) yönelik olması nedeniyle daha büyük üretim gücü sağlayacağını yani ülkenin üretim kapasitesini de arttıracağını ileri sürerek Keynes'in ihmal ettiği "yatırımların kapasite arrttırıcı etkisi" ni analize sokmuşlardır. Harrod-Domar Modeli esas olarak, Keynes'in gelirin oluşumu ve büyüme ile ilgili statik görüşlerinin dinamik hale getirilmesidir. Keynes'in Genel Teorisinin analizinin ne denli kısa dönemli olursa olsun dinamik genişlemenin tohumlarını taşıdığını ve tasarruf artışı ve yatırımlar var oldukça sistemin statik kalamayacağını mutlaka büyüyeceğini ileri sürerler. (Kregel,1982:43). Modelde otonom yatırımlara yer

verilmemiş, tüm yatırımların uyarılmış yatırımlar olduğu varsayılmıştır (Unay,1999:392).

Harrod-Domar büyüme teorisi toplam talep, üretim ve istihdam arasındaki ilişkileri açıklayarak, ekonominin büyüme hızını belirlerken iki kavrama dayanır. Bu kavramlar; "marjinal tasarruf oranı" ile "sermaye hasıla katsayısı" kavramlarıdır. Modelde büyüme hızı ile sermaye hasıla katsayısı arasında negatif, marjinal tasarruf oranı ile arasında ise pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır (Yılmaz, 2006:111). Model, büyüme hızının esas olarak sermaye birikimi tarafından belirlendiğini öne sürer.

Bu modele göre her üretken yatırım, ekonomideki yatırım mallarının miktarını arttırırken aynı zamanda ekonominin üretim kapasitesini de arttırır. Bir ekonomide marjinal tasarruf oranı ne denli büyük ve sermaye hasıla katsayısı ne kadar küçük ise o ekonomide büyüme hızı o kadar büyük olacaktır. Modele göre; Büyüme Hızı = $\Delta Y/Y$, Marjinal Tasasrruf Oranı=s, Sermaye Hasıla katsayısı=k ise büyüme yani $\Delta Y/Y=s/k$ kadar olacaktır.

Öte yandan sermayenin marjinal verimliliği (σ) sermaye hasıla katsayısı (k) nın tersidir. Yani $\sigma= 1/k$ dır. O Halde $\Delta Y/Y=s.\sigma$ olacaktır. Buna göre büyüme, marjinal tasarruf oranı ile sermayenin marjinal verimliliğine bağlıdır. Örneğin bir ülkede s=%15 ve k=3 ise büyüme oranı %15/%3= %5 olacaktır.

Milli gelirdeki artışı ifade eden $\Delta Y/Y$, brüt büyüme hızını gösterir. Net büyüme hızını bulmak için bu orandan nüfüs artış hzızını çıkarmak gerekir. Yukarıdaki örnekte nüfus artış hızının %1 olduğunu düşünürsek net büyüme hızı %4 olacaktır.

Harrod-Domar büyüme modeli daha çok gelişmiş ekonomiler için geliştirilmiştir. Modelin temel amacı; ekonomiyi, işsizlik ve enflasyon ortamına sokmadan yürütebilmektir. Gelişmekte olan ülkelerde tek amaç bu olmayıp aynı zamanda ekonominin yeterli bir hızla büyümesi de önem taşımaktadır. Harrod-Domar modellerinde ise işin bu yönü üzerinde hiç durulmamıştır (Acar, 2002: 92).

1.2.6. Yeni Klasik Teoride Büyüme ve İçsel Büyüme Modelleri

1970'li yıllarda, Keynesyen iktisat politikalarına tepki olarak doğan bu ekolün mensubu iktisatçılar "içsel (endojen) büyüme modeli" ni geliştirmişlerdir. İçsel büyüme modelinde, uzun dönemli büyüme açısından, bir üretim faktörü olarak beşeri sermayenin fiziki sermayeden daha önemli olduğu ileri sürülür. Neo-Klasik büyüme modelleri sermayenin azalan getirisini kabul ederken, içsel büyüme modelleri beşeri sermayeyi de kapsayan sermayenin artan getirisinin olabileceğini ve bu artan getirinin de uzun dönemde büyümeyi arttıracağını kabul etmektedirler. Bu modelin ana savunucuları P. Romer, R. Barro ve R. Lucas'tır.

Solow'un büyüme modelinde teknolojik ilerlemenin dışsal (nasıl ortaya çıktığı modelde açıklanmayan) olduğunu ve modelin büyümenin nasıl meydana geldiğini aslında açıklayamadığını düşünen Romer ve Lucas gibi iktisatçılar, büyümeyi etkileyen kaynaklar olarak Solow modelinde sayılan fiziki sermayenin yanısıra büyümenin asıl itici gücü olarak beşeri sermayeyi ön plana çıkarmışlardır. Bu modellerde teknoloji artık içsel bir değişkendir ve hükümet politikalrının ekonomik büyümeyi nasıl ve ne kadar etkilyebileceği üzerinde durulmaktadır. Bunlara göre, beşeri sermayeyi arttırmaya yönelik eğitim, sağlık vb. yatırımlar, üretimin verimliliğini arttırmakta ve bu da büyümeyi pozitif yönlü etkilemektedir. Hükümetlerin büyümeyi hızlandırmak için toplumun bilgi düzeyini geliştirmeleri ve bunun için iş başında eğitim ve AR-GE harcamalarını teşvik etmeleri gerektiği, eğitimin yarattığı pozitif dışsallıklar nedeniyle büyüme sürecinde azalan verimler kanununun işlemeyeceği çünkü bilginin ölçeğe göre artan getiri sağlayacağı ileri sürülür. Ayrıca ekonomide tasarruf eğilimi yükselirse, bunun sermaye stoku ve büyüme hızını yükselteceği belirtilir (Unay, 1999:413).

Lucas özellikle beşeri sermayeyi önplana çıkarırken teknolojik gelişmenin ancak bundan sonra olacağını ve üretimin buna dayanarak artacağını ileri sürerken Romer büyümenin sermaye mallarının niteliğiyle ilişkili olduğunu sermaye mallarnın

niteliğinin ise teknoljik ilerlemeyle mümkün olduğunu ileri sürmektedir (Lombardini,1996; 96).

Barro ise altyapı gibi otonom yatırımların büyüme üzerindeki etkileri çerçevesinde modelini açıklar. Barro'ya göre, kamu harcamaları vergi gelirleri ile finanse edilirse ve harcamalar sonucunda elde edilen gelir, kamu otoriteleri tarafından özel sektör yatırımlarına teşvik amaçlı otonom yatırımlar şeklinde kanalize edilirse, özel sektör verimliliği artacaktır. Böylece kamunun otonom yatırımları, özel sektör için dışsal bir üretim faktörü olmaktadır (Yılmaz, 2006: 118).

İçsel Büyüme Modellerinde ekonomik büyümenin içsel iktisadi temellerinin olacağı söylenmekte ve Neo Klasiklerin iddialarının aksine ülkelerin gelir seviyelerinin kendiliğinden birbirine yaklaşmayacağı, az gelişmiş ülkeler eğer gerekli önlemleri almazlarsa gelişmiş ülkeler ile aralarındaki farkın açılacağı vurgulanır.

1.2.7. Neo Keynesyen Teoride Büyüme

Başta Hicks olmak üzere F.Modigliani, Hansen gibi iktisatçıların, daha çok Keynes'in genel denge modelinin geliştirmeye ve Solow'un büyüme modelini baz larak Neoklasiklerin sentezin tahlilini yapmaya dönük çabalarından oluşmaktadır. Keynes sistemini ekonominin toplam talep yönüne çok ağırlık verdiği için eleştirmişlerdir. Neo Keynesyenler Keynes'de olduğu gibi tam rekabet piyasasının geçerli olmadığını tekelci piyasanın daha gerçek olduğunu, ekonomik sistemin büyük dengesizliklerle kaplı olduğunu (Ekelund ve Tollison, 2000; 719) ileri sürerek stagflasyonu açıklamaya çalışmışlar.

Hicks'e göre, bir ekonomide sermaye arzının artması emek ücretini arttırmakta, bunun sonucunda ise emek talebini azaltacak teknoloji ağırlıklı sermaye kullanımı artmakta, reel ücretler düşmekte, sermaye/emek oranının sabit olduğu varsayımı altında, bu durum üretimi arttırmaktadır. Hicks IS-LM modelini ortaya atarak yeni bir analiz geliştirmiş, bu analizi sürdüren diğer iktisatçılar da kısa dönemde

Keynes'in görüşlerinin geçerli olduğunu fakat uzun dönemde Walras'ın ileri süerdüğü anlamda tam istihdamın sağlanacağını söylemişlerdir. Hicks'in mal, para ve emek piyasasında denge durumunu açıklamak için kullanılabilecek bir alet olarak geliştirdiği (Rima,1991; 504) IS-LM modeli ile birlikte, para ve mal piyasaları ayrı ayrı ele alınmış, para ve mal piyasalarının birlikte denge faiz ve denge gelir düzeyini belirleyecekleri ileri sürülmüş ve para ve maliye politikalarının denge gelir ve faiz seviyelerini nasıl etkileyeceği üzerinde durulmuştur. IS-LM modeli aynı zamanda Keynes'in Neoklasik teorideki faiz haddine ilişkin görüşlerinin daha kolay izlenmesi için geliştirilmiştir (Rima, 1991;507).

Ayrıca Neo Keynesyenler aynı zamanda Solow modeline beşeri sermayeyi dahil etmiş, fiziki sermayenin yanında beşeri sermayenin de üretim artışına yol açacağını savunmuştur. Yüksek ücretlerin işgücü verimliliğini arttıracağını söyleyerek etkin ücret kuramı geliştirmiş ve bırakınız yapsınlar ilkesi yerine piyasalara devlet müdahalesi gerektiğini savunmuşlardır.

1.2.8. Arz Yanlı İktisatta Büyüme

1970 li yıllarda yaşanan petrol krizi, borçlanma, bunalım ve enflasyon dalgasından sonra ABD'de Reagan ve İngiltere'de Teacher hükümetleri, neoliberal iktisat politikaları uygulamaya başlamışlar, ekonominin toplam arz öğesini önplana çıkarmışlar ve dünyanın geri kalanına da benzer politikalar uygulamaları konusunda telkin ve zorlamalarda bulunmuşlardır. İngiltere'de muhafazakar Teacher iktidarının enflasyonla mücadeleyi temel politika hedefi ilan edip parasal sıkılaştırma tedbirleri uyguladığı bu dönemde enflasyon oranlarının düştüğünü fakat işsizlik oranlarının arttığını ve ekonominin küçük çaplı bir resesyonla karşı karşıya kaldığını da belirtmek gerekir (Kenway, 1994; 133). Özellikle ABD'nin ve uluslararası finans kuruluşlarının yönlendirmesiyle, 1980 li yıllardan itibaren Keynesyen refah devletçi politikaların terk edilerek neoliberal büyüme stratejisi izlenmesi ve uluslararası ticaret ve sermaye hareketlerinin tamamen serbestleştirilmesi ve ülkelerin iç uygulamalarında piyasa mekanizmasına daha fazla yer verilmesi talep edilmeye

başlanmıştır. Böylece Keynesçi ve ithal ikameci büyüme stratejileri terk edilirken dünya ekonomisi yeni bir küreselleşme dönemine girmiştir (Pamuk, 2003:12). Arz yönlü iktisat klasik iktisadın modern tarzda ifadesi olarak da değerlendirilmektedir.

Arz yanlı iktisatçıların analizinde toplam talebe ağırlık veren Keynesyen teoriye tepki olarak ekonominin arz yönüne ağırlık veren ve iktisadi büyüme ve verimlilik artışı için toplam arzı arttıracak (vergi oranlarının düşürülmesi gibi) politikaların uygulanması savunulmaktadır. Vergi oranlarının düşürürülmesinin yatırımları arttıracağını ve bunun da üretimi arrtırarak reel büyümeye yol açacağını, insanları çalışmaya ve tasarrufa teşvik etmek için talep yönlü politikalar yerine arz yönlü politikalara ağırlık vermenin daha rasyonel olacağını savunurlar. Arz yanlı iktisatçıların "Laffer Eğrisi" olarak adlandırılan eğri ile açıklamaya çalıştıkları bu görüşlerinin altında yatan mantık şudur; vergi oranlarını bir noktaya kadar arttırmak vergi gelirlerini arttırır fakat öyle bir vergi oranı vardır ki o noktadan sonra vergi oranını arttırarak geliri arttıramazsınız, oran arttıkça gelir düşer.

Bu yaklaşımın savunucularına göre, ekonomide vergilerin azaltılması, keynezyenlerin öne sürdüğü gibi toplam talebi teşvik ettiği için değil, o ekonomideki kişileri çalışmaya, yatırıma, tasarrufa ve üretime teşvik etmek için etkilidir. Özellikle durgunluk içinde enflasyonu (stagflasyon) önlemede yetersiz kalan Keynezyen öneriler karşısında arz yönlü iktisat, devlet harcamalarını sınırlayarak toplam talebi azaltan, para arzındaki artışı kontrol altına alan ve tasarruf ve sermaye birikimini olumsuz yönde etkileyen vergi yüklerini hafifletmeye yönelik öneriler getirmişlerdir.

1.2.9. Dengeli ve Dengesiz Büyüme Modelleri

Nüfusunun büyük kısmı tarım sektöründe istihdam edilen, dünya pazarlarına, hammadde ve tarım ürünleri ihracatçısı olarak eklemlenen, sermaye birikimi ve teknoloji kullanımının oldukça zayıf olduğu, fakirlik kısır döngüsünü bir türlü kıramayan ve çoğunluğu dünyanın güney yarım küresinde bulunan az gelişmiş ülkelerin, neden gelişmiş ülkeleri bir türlü yakalayamadığı sorusu 1950 ve 1960'lı

yıllarda canlı bir tartışma alanı olmuş ve kalkınma iktisadının en revaçta olduğu bu dönem, egemen iktisat ideolojisinin karşısına, üçüncü dünyayı ayağa kaldırabileceğine inandığı ve bunda kısmen başarılı da olduğu, Türkiye'den Brezilya'ya G.Kore'den Kuzey Afrika'ya kadar bir dizi ülkede uygulama alanı bulan, yepyeni ve radikal teoriler çıkarılmasına sahne olmuştur. Kendiliğinden işleyen piyasa mekanizmasının ve özellikle serbest dış ticaretin, AGÜ'in ne kalkınmaları için ne de bu ekonomilerdeki kaynakların optimal dağılımı için çare olamayacağını/olmadığını, iktisadi büyüme için korumacılık, ithal ikamecilik ve planlamanın gerekli olduğunu ileri süren çoğu marksist dünya görüşünden beslenen veya 1950 ve 1960 lı yıllarda Sovyet rejiminin askeri ve teknoloji alanındaki yükselen prestijinden etkilenen bazı iktisatçılar, egemen iktisadi analizden farklı büyüme modelleri ve argümanlar geliştirmişlerdir (Kazgan, 1988: 83). Bu iktisatçılardan Nurks'un modeli Dengeli Büyüme ve Hırschman'ın modeli Dengesiz Büyüme olarak adlandırılmıştır.

1.2.9.1. Dengeli Büyüme

R. Nurkse tarafından geliştirilen bu teoride; 19. yy da klasik iktisatçılar tarafından ortaya atılan, dış ticaretin, ticaret yapan tarafların hepsine yarar sağlayacağı, üretim kaynaklarının optimal dağılımını sağlayacağı ve büyümenin motoru olduğu tezinin 20 yy ın ikinci yarısında dahi halen gelişememiş olan AGÜ'in durumunu açıklamakta yetersiz kaldığını, bu ekonomiler için dış ticaretin olumsuz etkilerinin halen devam ettiğini, kalkınmaları için gerekli etkenlerin serbest dış ticaret ve hammadde ve tarım ürünleri alanında uzmanlaşmadan değil farklı alanlarda korumacılık ve ithal ikamecilikten geçtiği öne sürürülür (Kazgan, 1997: 261). Nurkse 20. yüzyılın ikinci yarısında hala geri kalmış ülkelerin gelişme tarihleri içinde olumsuz dış ticaret etkilerinin sürdüğünü düşünür.

Dengeli Büyüme Modeli esas olarak satın alma gücünün düşük olması nedeniyle iç talebin yetersizliği varsayımına dayanmakta ve büyüme için iç talebe dönük üretim ve harcama yapılması gerektiğini öne sürer. Serbest dış ticaretin "ihtisaslaşma" tezini redderek, korumacılık yoluyla sanayileşmenin çok daha mantıklı ve doğru olacağını

çünkü serbest dış ticaretin AGÜ için ödemeler bilançosu açığı, aleyhlerine gelişen dış ticaret hadleri, sermaye birikiminin yavaşlaması ve nihayet fakirleşme ile sonuçlandığını, bu nedenle serbest dış ticaretin idddia edildiği gibi büyümenin motoru olarak görülemeyeceğini, serbest dış ticaretin aleylerine gelişen dış ticaret hadleri nedeniyle AGÜ için sanayileşmiş ülkelere kaynak transferi sonucunu doğurduğunu ileri sürerler. Bunun için de AGÜ in ithal ikameci sanayileşme modelini benimseyerek büyüme yoluna gitmelerinin daha akılcı olduğunu savunurlar.

Modelde, bu ülkelerin, dünya piyasalarına yapacakları sınai mamul ihracatında rekabet güçleri olamayacağından dengeli büyüme yolunu benimsemeleri, tüm sektörlerin birlikte geliştirilmesi gerektiği ileri sürülür. Etkili bir korumacılıkla birlikte, ithalatı ikame edecek endüstrilere yatırım yapılması, yatırımların tüm sektörleri birlikte ve aynı hızda geliştirecek biçimde yapılması, tek bir üretim alanının geliştirilmesi değil, birkaç üretim alanının geliştirilmesiyle, bunların birbirleri üzerinde dışsal faydalar yaratması gerektiği, böyle bir büyüme yolunun bir yandan iç piyasayı genişletmesi ve verimlilik artışlarına yol açmasıyla azgelişmiş ülkeyi gelişme sürecine sokacağı, öte yandan da iç piyasaya dinamizm getirecek yatırımları uyaracağı düşünülmüştür.

1.2.9.2. Dengesiz Büyüme

Nurkse gibi düşünürlerin dengeli büyüme modeline karşı A. Hirschman dengesiz büyüme modeliyle büyümenin sağlanabileceği kanısındadır (Kazgan, 1997:266). A. Hirschman'ın, az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları için Dengeli Büyüme Modeli'nin eleştirisi üzerine kurulu olarak geliştirdiği modeldir. Hirschman, sermaye birikimi ve üretim gücünden yoksun olan ve fakirlik kısır döngüsünü kıramayan az gelişmiş ekonomiler için gerçekçi olmayan temellere dayandığını iddia ettiği Dengeli Büyüme Modeli'nin, bir süre sonra durgunluğa neden olacağını, ekonomik büyümeyi yavaşlatacağını söyler. Hirschman'ın geliştirdiği modelde, az gelişmiş ülkelerin büyüyebilmeleri için sıçramalara ve dalgalanmalara ihtiyacı olduğu, bunun için de

büyük itişin gerekliliği savunulur. Kimi koşullarda dengesizliğin kalkınmayı hızlandırabileceği ve kalkınmayı gerçekleştirmek için kimi zaman dengeden vazgeçilebieceği savunulur. Ekonomide büyüme potansiyeli olan stratejik sektörlerin seçilip geliştirilmesi ve bu sektörlerde yaratılan büyümenin diğer sektörlere aktarımının piyasa mekanizmasının işleyişine bırakılması gerektiği ileri sürülür.

Hırschman; bütün sektörlerin aynı hızda büyümesinin değil, tüm sektörlerin ya da büyük itişi sağlayacak temel sektörlerin yaygın bir sanayileşmeyi başlatacak biçimde birlikte geliştirilmesi, seçilecek sektörün ekonomide ileri geri bağlantıları en güçlü sektörler olması gerektiğini düşünür ve bu seçim için input-output tablolarına güvenir. Koruma ve sübvansiyon politikalarıyla, yapısal bağlantıları kuvvetli olan bu sektörlerde ithal ikameciliği savunur. Başlangıçta gelişme potansiyeline sahip sürükleyici sektörlere öncelik verilirse ekonomiye dinamzim gelecek ve tüm ekonomi hızla büyüyecektir. Hırschman, analizinde ileri geri bağlantıları en güçlü olan ve desteklenmesi gereken sektör olarak da demir çelik sektörünü önerir.

1.3. İstihdam ve İşsizlik Kavramları

İstihdam, bir ekonomide belli bir dönemde üretim öğelerinin varolan teknolojik düzeye göre ne ölçüde kullanıldığıdır (Karakayalı, 1995:232). İstihdamı tam, eksik ve aşırı istihdam olarak sınıflandırmak mümkündür.

Tam istihdam, geniş anlamda ve dar anlamda tanımlanmaktadır. Bir ekonomide üretim faktörlerinin tamamının üretimde kullanılması şeklinde tanımlanan istihdama geniş anlamda tam istihdam, ekonomide cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen tüm işgücünün üretimde kullanılması şeklinde tanımlanan istihdama ise dar anlamda tam istihdam denmektedir (Dinler, 2003:447). Ancak bir ekonomide tüm yetişkinlerin iş bulması yani geniş anlamda tam istihdam imkansız denecek kadar zordur. Bu yüzden tam istihdam kavramından bahsedilirken genel olarak dar anlamda tam sitihdam anlatılmak istenir. Zira her ekonomide bir miktar geçici işsizlik ve yapısal işsizliğin olması son derece doğal ve daha olasıdır. Tam istihdama ulaşmış bir ekonomide %2 ya da 3 gibi düşük oranlarda işsizlik görülmesi mümkündür.

Eksik istihdam, bir ekonomide üretim faktörlerinin tamamının üretimde kullanılmayarak bir bölümünün atıl kalması durumunu ifade etmektedir. İşgücünün bir bölümü geçici veya sürekli olarak geçerli ücret düzeyinde ve çalışma koşullarında çalışmak istediği halde çalışamamaktadır. Bu durumda, ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarı, potansiyel düzeyin altında kalmaktadır.

Aşırı istihdam, bir ekonomide mevcut üretim faktörlerinin tümü çalıştığı halde üretilen mal ve hizmet miktarlarının, toplam talebi karşılayamaması durumudur. Bu durumda istihdam hacmi arttırılamadığı için kısa dönemde toplam reel hasılanın arttırılması da imkansızdır. Üretim öğelerinin maksimum kapasite ile kullanılmasıyla üretim geçici olarak artar. Ancak bu sürekli olmayacağı için kısa bir süre sonra üretim eski düzeyinin de altına düşecektir.

İşsizlik ise, bir ekonomide çalışabilecek durumda olan ve çalışmak isteyen kişilerin piyasadaki geçerli ücret ve iş kollarını kabul etmelerine karşın çalışabilecekleri bir iş bulamamalarına denir. Cari ücret düzeyinde çalışmak istedikleri halde iş bulamayan kişilere ise işsiz denir (Dinler, 2003:451). Bir ekonomide çalışanlar ve işsizler toplamına "toplam işgücü" dersek işsizlik oranını "İşsizlik Oranı=(İşsiz sayısı/Toplam İşgücü)*100" şeklinde de formüle edebiliriz.

Genel olarak işsizlik aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır:

-Yapısal (Strüktürel) İşsizlik: Üretim teknolojisi ve talep yapısı gibi ekonominin yapısal özelliklerindeki değişimlerden kaynaklanan işsizlik türüdür. Bir ekonominin talep yapısında meydana gelen değişim sonucu talebin azaldığı üretim sektörlerinde işgücünde azalma olacak ya da teknolojide meydana gelen değişimler sonucu yeni teknolojiye uyum sağlayamayan işgücünün bir kısmı işsiz kalacaktır. Benzer şekilde ekonomideki kapasite daralmasından ya da nüfus artışı vb. nedenlerle işgücü arzındaki artışlar da işsizliğe neden olabilir. Yapısal işsizlik az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde daha sık görülmektedir.

-Geçici (Friksiyonel-Arızi) İşsizlik: İşgücüne yeni katılanların ya da işinden ayrılanların, vasıflarına uygun iş bulmasının zaman almasından ve düzgün işlemeyen emek piyasasının varlığından kaynaklanan işsizlik türüdür. İşgücü piyasasının rasyonel işlememesi, bilgi eksiklikleri, işgücüne katılımdaki artışlar, vasfına uygun iş bulmak üzere işinden ayrılmalar vb. nedenlerle szökonusu olabilir.

-**İradi İşsizlik:** Cari ücret düzeyinde çalışma imkanlarına sahip olup da çalışmayan işgücünün varlığıdır. Bu gruba dail olanların işsiz kalmaları kendi istekleridir.

-Gayri-İradi İşsizlik: Cari ücret düzeyinde ve mevcut çalışma koşullarında çalışmaya razı olup da iş bulamayan bireylerin varlığını anlatır. Bu konuda Klasikler ve Keynesyenler arasında temel bir görüş ayrılığı vardır. Klasikler emek piyasasının tam esnek olduğunu varsayarak bu tür işsizliğin olmayacağını ileri sürerken, Keynesyenler işsizliğin genel olarak irade dışı bir olay olduğunu, genelde talep yetersizliğinden kaynaklandığını ve emek piyasasının tam esnek olmadığını savunmuştur.

-Mevsimlik İşsizlik: özellikle inşaat, tarım ve turizm gibi sektörlerde görülen, ekonomik aktivitenin belli mevsimlerde yoğunlaşmasından kaynaklanan işsizlik türüdür. Ekonomik aktivitenin olmadığı mevsimlerde istihdam azalır.

-Konjonktürel İşsizlik: Ekonomide dalgalanmaların olduğu varsayılarak yavaşlama veya duraklama dönemlerinde görülen işsizlik türüdür. Genelde talep yetersizliğinden kaynaklanır..

-Teknolojik İşsizlik: Teknolojide meydana gelen değişimler sonucunda, emek yoğun üretim teknikleri yerine teknoloji yoğun üretim tekniklerinin kullanılması durumunda işgücünün atıl kalması sonucu görülen işsizliktir. Ancak teknolojik gelişmenin uzun dönemde yeni üretim alanları yaratarak istihdamı arttırıcı etkisi de pekala görülebilir.

-Gizli İşsizlik: Genelde az gelişmiş ekonomilerde görülür. İşgücünün bir kısmı üretimden çekilse dahi üretim miktarında herhangi bir azalma olmuyorsa o alanda gizli işsizliğin varlığından bahsetmek gerekir.

Bir ekonomide yapısal ve geçici işsizlerin toplamının toplam işgücüne oranına "Doğal İşsizlik Oranı" (NAIRU olarak da ifade edilmektedir) denir. Yani; Doğal İşsizlik Oranı = (Geçici İşsiz sayısı+Yapısal İşsiz sayısı) / Toplam İşgücü dür. Aynı şekilde bu oranı Doğal İşsizlik Oranı=Geçici İşsizlik Oranı+Yapısal İşsizlik Oranı olarak da formüle etmek mümkündür. Doğal işsizlik haddinin o ekonomide ortadan kaldırılması mümkün olmayan minimum işsizlik haddi olduğunu ve dolayısıyla toplam işsizlik haddinin doğal işsizlik haddine eşit olduğunu düşünürsek, doğal işsizlik haddi tam istihdam işsizlik haddi olarak da nitelenebilir (Ünsal; 2004:92).

1.4. İktisat Teorisinde İşsizlik

İktisat literatüründe genelde başlı başına işsizliğe ilişkin teoriler üretilmemiş, bu konu daha çok büyüme ve istihdam kavramları çerçevesinde incelenmiştir. Yine de iktisat teorisinin başka alanlarında olduğu gibi bu alanda da klasik iktisatçılarla Keynesyen iktisatçılar arasında temelde bir fark olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde öncelikle iki ekol arasındaki bakış farkını anlatmaya çalışacağız. Ardından işsizlik ile enflasyon arasındaki ilişkiyi inceleyen Philips Eğrisi yaklaşımı ve büyüme ile işsizlik arasındaki ilişkiya açıklamaya yönelik Okun yasası olarak nitelendirilen teoriyi kısaca ele alacağız.

1.4.1. Klasikler ve Keynesyenlerde İşsizlik

Klasik ve Neoklasik iktisatçılar piyasa mekanizması düzgün işlediği sürece ekonomide tam istihdamın kendiliğinden gerçekleşeceğini, üretim faktörlerinin tümünün kullanıldığını, her arzın kendi talebini yaratacağından, oluşan piyasa fiyatından alıcı bulamayan mal veya istihdam edilmeyen emek faktörünün olmayacağını, var olan işsizliğin ise çalışmak istemeyen kesimlerin kişisel

arzularından kaynaklandığını, emek piyasası tam esnek olduğundan çalışmayan kişilerin bulunmasının bu nedenle işsizlik olarak nitelenemeyecğini, tam istihdam durumundan sapmaların geçici olduğunu savunurlar. Bu yüzden klasik iktisatçılar ayrı bir istihdam teorisi ortaya atmamışlardır. Ekonomideki tüm fiyatların ve özellikle ücretlerin hem aşağıya hem yukarıya doğru esnek olması, ekonominin tam istihdam dengesine ulaşması ve bu dengenin kararlı olması için yeterlidir. Tam istihdama ulaşmak için para arz ve talebinin kontrol edilmesi gerektiği yani para politikası araçlarının bu amaç için daha uygun olduğu ileri sürülür. Tam istihdamdan uzaklaşma konusunda ise yine fiyat mekanizması yardımıyla tekrar tam istihdam dengesine dönülerek ekonomide yer alan tüm üretim faktörleri kullanılacaktır. Bu görüşlerini her arzın kendi talebini yaratacağı şeklinde özetlenebilecek "Say Kanunu" ile ücretin emek arz ve talebince belirlendiğini ifade eden "Ücret Teorisi" ne dayandırırlar.

Klasik iktisatçılar, ekonomide kaynaklar optimal kullanılsa dahi kaçınılmaz olan bir işsizliğin mevcudiyetinden bahsederler ve bunu "Doğal İşsizlik" olarak tanımlarlar (Gürsel ve Ulusoy, 1999:88). Teknik deyimiyle friksiyonel işsizlik olarak da adlandırılan doğal işsizliğin kaynağının da, gönüllü olarak işten ayrılanların yeni iş bulana kadar bir süre işsiz kalmaları olduğunu ve doğal işsizlik oranının %2-3 gibi düşük bir oran olduğunu ileri sürerler.

Klasik iktisatçılara göre işsizliğin temel nedeni hükümetlerin ve tekellerin ekonomiye müdahalesidir. Eğer ekonomiye müdahale edilmezse herkes kendi ekonomik çıkarını düşüneceği için bireylerin çıkarlarının toplamı olan toplumun çıkarı ve dolayısıyla ekonomik çıkar en üst düzeyde sağlanmış olacaktır. Tekel özelliği taşıyan kuruluşların sanayideki ve iş piyasasındaki varlığı da tıpkı devletin ekonomik yaşama müdahalesi gibi etkiler doğuracak, üretim ve iş olanakları sınırlanmış olacaktır. Mahreçler yasasına göre her üretim kendi talebini yaratacağından piyasadaki her üretim artışının aynı anda kendisi kadar bir talep yaratacağına inanılır. Bu talep artışını yaratan üretilen malların satışından doğan ek satın alma güçleridir. Böyle olunca talep yetersizliğinden doğan bir işsizlik olgusundan da söz edilmeyecektir.

Klasik iktisat teorisi, işsizliğin nedeni olarak, işçilerin tam istihdam denge düzeyindeki marjinal verime eşit ücrete razı olmamalarını, daha yüksek ücret talep etmelerini göstermektedir. Klasik iktisat teorisinde, emek arzı reel ücretin bir fonksiyonu olarak kabul edilmiştir.

1929 büyük buhranında milyonlarca kişinin işsiz kaldığını gören Keynes'in, bu gerçekten hareketle sistematize ettiği istihdam teorisi ise klasik istihdam teorisinin eleştirisi üzerine kurulmuştur. Keynesyen teoride, ekonomi her zaman tam istihdam dengesinde bulunmayabilir, eksik istihdam dengesi de pekala geçerli olabilir, hatta gelişmiş ülkelerde böyle olması daha olasıdır. Ayrıca, istihdam düzeyini belirleyecek olanın düzgün işleyen piyasalar değil toplam talep ve toplam arz olduğu, ekonomide toplam arz ve toplam talep eşitlendiğinde dengenin sağlanacağı, denge durumunda tam istihdama erişilmediyse milli gelir açığının bulunacağı ileri sürülür. Bunun yanında, ekonominin tam istihdamda dengeye gelebilmesi için klasiklerin iddiasının aksine, para politikası belirli koşullarda yetersiz kalacağı için, maliye politikasının daha etkin olduğu savunulmuştur.

Diğer taraftan Keynesyen teoride ücretlerin esnekliği (emek piyasasının tam esnek olduğu) varsayımına karşı çıkılmış, işçi sendikalarının ve öteki sosyal kurumların baskısından ötürü ücretlerin aşağıya doğru esnek olmasının çok zor olduğu ileri sürülmüştür. Keynes, esnek ücret politikasının sürekli olarak tam istihdamın muhafazasına yeteceğine inanmak için hiçbir neden olmadığını iddia eder (Kazgan, 1997: 218).

Klasikler, ekonominin sürekli ve otomatik olarak tam istihdam dengesinde bulunduğunu düşündüklerinden işsizlik üzerinde fazla durmamışlardır. Klasikler, ekonomide yalnız istemli (iradi) ve geçici (friksiyonel-arızi) işsizlik bulunabileceğini kabul etmişler ve bunun üzerinde durmuşlardır. Oysa Keynes, Klasiklerin gözden kaçırdıkları irade dışı (gayri iradi) işsizlik üzerine dikkatleri çekmiştir (Karakayalı,1995: 232-237).

Keynesyenler; ekonominin kendiliğinden dengeye gelmeyeceğini, kendi haline bırakılan kapitalizmin durgunluk ve yaygın işsizlik yaratacağını, bunun önlenmesi için alım gücü yaratmak üzere piyasaya etkin devlet müdahalesinin gerekli olduğunu, işsizliğin bu yolla azaltılabileceğini savunmaktadırlar.

Klasik iktisat teorisi, işsizliğin nedeni olarak, işçilerin tam istihdam denge düzeyindeki marjinal verime eşit ücrete razı olmamalarını, daha yüksek ücret talep etmelerini göstermektedir. Klasik iktisat teorisinde, emek arzı reel ücretin bir fonksiyonu olarak kabul edilmiştir. Keynes, Klasik iktisatçılardan farklı olarak iradi işsizlik dışında gayri iradi işsizlik üzerinde de durmuştur. Keynes' e göre, gayri iradi işsizlik sorununun çözümü için devletin yatırımları artırarak emek talebini genişletmesi gerekmektedir.

1.4.2. Philips Eğrisi Yaklaşımı

Bu yaklaşım bütünüyle işsizliği açıklamaya çalışan bir yaklaşım değil, işsizlikle enflasyon arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan bir yaklaşımdır.

Klasikler, M. Friedman ve Pheleps tarafından geliştirilen "Doğal İşsizlik" Kavramı üzerinde dururlar. Klasik teoride doğal işsizlik, kaynaklar optimum kullanıldığında dahi var olan işsizliği tanımlamaktadır ve %2-3 gibi düşük bir oran olarak kabul edilir (Gürsel ve Ulusoy, 1999:88). Buradan yola çıkarak Philips tarafından geliştirildiği için "Philips Eğrisi" olarak tanımlanan bir analiz ile ekonomilerin iki kötü –işsizlik ve enflasyon- arasında seçim yapmak zorunda olduklarını, eğer fiyatların düşmesini istiyorlarsa bir miktar işsizlik artışına razı olmaları ya da tersine, işsizliği düşürmek için fiyat artışına razı olmaları gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Fakat 1970 li yılların özellikle ikinci yarısından itibaren hem işsizlik hem de fiyatlardaki artışlar bu açıklamanın güvenilirliğinin sorgulanmasına neden oldu. Kuramsal düzeyde Philips eğrisinin istikralı olamayacağı ve zamanla kayabileceği dolayısıyla aynı enflasyon haddinde birden fazla işsizlik oranı ile karşılaşılabilineceği gösterildi.

Başta Friedman olmak üzere monetarist iktisatçılar bu yaklaşıma Keynesyen İktisatın bazı analizlerini baz alarak ve beklentileri analize dahil ederek güçlü eleştirilerde bulunmuşlardır. Buna göre, kısa dönemde Philips eğrisi geçerlidir, hükümetler kamu harcamalarını arttırarak gelir düzeyini yükseltirler, fakat gelir düzeyi yükelirken faiz haddi de yükselmiştir. Faiz haddindeki artış crowding out etkisiyle özel yatırımlarda azalma sonucunu doğuracaktır. Aynı zamanda yükselen gelir seviyesinde işgücünün beklentileri artacak, emeğin fiyatı artınca maliyetler ve fiyatlar artacak ve uzun dönemde gelir düzeyi eski seviyesine inecektir. Sonuçta sadece fiyatlar genel düzeyi artmış olacaktır (Kazgan, 1997; 244-245). Monetaristler bu nedenle hükümetlerin maliye politikası araçlarını kullanarak ekonomiye müdahalesine karşı çıkarlar.

Philips eğrisinin ekonomiden ekonomiye farklılıklar gösterebildiği kanıtlandıktan sonra, iki yeni kavram "NAIRU (Non-accelerating Inflation Rate Of Unemployment, Enflasyonu Arttırmayan İşsizlik Haddi)" ve "Yapısal İşsizlik Haddi" kavramları geliştirildi. NAIRU, enflasyonu aşağıya çekmek için gereken işsizlik oranını teorize eden bir yaklaşımdır (Stiglitz, 1997:3). NAIRU, mal ve emek piyasalarında tam rekabetin değil tekelci rekabet koşullarının olduğunu varsayan Yeni Keynesyen Rekabet Modelinin adıdır. NAIRU sisteminde, insanların kendi istekleriyle işsiz kaldığı fakat gayri iradi işsizliğin de söz konusu olabileceği kabul edilmektedir. Bu teoriye göre; fiili işsizlik oranı NAIRU oranının altında kaldığında, enflasyon oranı üzerinde artış yönünde bir baskı oluşacak, tersi durumda yani fiili işsizliğin NAIRU'dan yüksek olduğu durumda da enflasyon oranı üzerinde düşüş yönünde bir baskı oluşacaktır.

İşsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiyi neo liberal iktisatçılar farklı bir bakış açısıyla ele almışlardır. Nitekim Milton Friedman, Keynes'in analizinden hareketle fiyatların tamamen esnek olduğu bir dünyada bile tam istihdama ulaşmış bir denge durumunun söz konusu olamayabileceğini, hükümetlerin işsizliğin azalacağı beklentisiyle yüksek enflasyon oranlarına katlandığı durumda da, işsizliğin önceki düzeyine oranla çok az bir farkla düşeceği ya da aynı düzeyde kalacağı, buna karşın enflasyonun yükselmeye devam edeceği ya da yüksek düzeyini koruyacağını belirterek, işsizliğin

tam işleyen bir piyasa ekonomisinin doğal sonucu olmadığını, emek piyasasındaki katı düzenlemeler ve sorunlardan kaynaklandığını belirtmekte ve hükümetlere sonucu ne olursa olsun enflasyonu düşük tutmalarını önermektedir (Friedman, 1968:3). NAIRU teorisinden farklı olarak Friedman'ı destekleyenler, işsizliğin kendine özgü bir denge oranı veya doğal oranı olduğunu (NRU), bu oranın da ekonomideki talep tarafından değil, emek piyasasının yapısı tarafından belirlendiğini ve emek piyasasına devlet müdahalesinin yanlış sonuçlar vereceğini, asıl hedefin düşük enflasyon olması gerektiğini savunmaktadırlar.

Bugün neo-klasik iktisatçılar arasında genel kabul gören görüşe göre her ekonomide fiyat istikrarı ile bağdaşan ya da ücretleri (dolayısıyla enflasyonu) arttırmayan bir işsizlik düzeyi vardır. Ama iktisatçılar arasında bu yapısal işsizliğin ne kadar olduğu/olması gerektiğini ölçmeye yönelik ekonometrik çalışmalar kesin bir sonuca ulaşamamıştır.

1.4.3. Büyüme ve İşsizlik İlişkisini Açıklamaya Dönük Okun Yasası

Literatürde, büyümenin istihdam üzerindeki etkisi daha çok "Okun Yasası" olarak ifade edilen teori ile açıklanmaktadır. Amerikan ekonomisindeki büyüme ve işsizlik rakamlarını inceleyen Arthur Okun adlı iktisatçının bulgularına göre; ekonomide yüksek reel büyüme dönemlerinde işsizlik azalırken daralma dönemlerinde işsizlik artmaktadır. Okun'un reel büyüme ile işsizlik oranları arasında kurduğu bu ilişkiden türeyen formülasyon, bu görüşün daha sonra Okun Yasası olarak ifade edilmesine neden olmuştur (Dinler, 2003:450).

Bu yasaya göre reel büyüme oranının %2.5'in üzerine çıkması durumunda her %1'lik artış işsizlikte %0.5 azalmaya neden olmakta, örneğin %5'lik bir reel büyüme işsizlik oranında %1.5 bir azalma sağlamaktadır. Ancak bu ilişkinin Amerika gibi nüfus artış hızının düşük olduğu ülkelerde geçerli olabileceğini, nüfus artış hızının yüksek olduğu Afrika, Asya ve dünyanın geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkelerinde geçerli olmasının şüpheli olduğunu da dikkate almamız gerekir.

Konuyla ilgili AB ve OECD ülkeleri üzerinde yapılmış ampirik çalışmalarda genel olarak, 1970'lerdeki kadar güçlü olmasa bile reel büyümenin istihdamı artırıcı etkisinin hala geçerli olduğunu ancak, verimlilik ve işgücü piyasasındaki yapısal katılıklar gibi nedenlerle ilişkinin zayıfladığı sonucuna varılmaktadır. Benzer şekilde ABD'de de, özellikle son yıllardaki yüksek oranda verimlilik artışından dolayı, ekonomik büyümenin istihdam yaratma etkisinin sınırlı kaldığı dolayısıyla yeni iş imkanları yaratmanın tek yolunun büyüme olmadığı ileri sürülmektedir.

1.4.4. Yapısalcı İşsizlik Teorisi

Azgelişmiş ülkelerin düşük sermaye birikimi, düşük verimlilik, hızlı kentleşme, hızlı nüfus artışı ve düşük iç tasarruflar gibi ekonominin yapısından gelen bozukluklar nedeniyle yapısal bir işsizlik sorunuyla karşı karşıya olduğunu, bu nedenle de gelişmiş ülkelerdeki işsizliği önleme reçetelerinin işe yaramayacağını ileri süren kuramdır.

Azgelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerden farklı olarak kötü işleyen bir emek piyasasına sahip oldukları, tasarruf ve sermaye birikimi açısından da sorunlu olduklarından işsizlikle mücadele etmelerinin çok güç olduğu ileri sürülmektedir. Bu yapısal problemler üzerinde durulmadan işsizlik sorunu giderilemeyecektir. Bunun için ekonomide sermaye birikimi ve tasarruflar ile verimlilik arttırılmalı, tasarrufu özendirici politikalar ile birlikte beşeri sermaye yatırımlarına da yer verilmelidir. Bu tür ülkelerin işsizlikle mücadele süreçlerinin zorlu olduğu kadar uzun zaman da alacağı belirtilmektedir.

2. BÖLÜM : TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÜYÜME (1994-2007)

Bu bölümde 1994-2007 yılları arasında Türkiye ekonomisinin büyüme performansı incelenecektir. Ancak anılan dönemde yaşanan gelişmeleri daha iyi anlayabilmek için; öncelikle zaman serisini biraz geriden başlatarak incelediğimiz dönemin başlangıcı olan 1994 yılına nasıl gelindiği üzerinde kısaca durulacak ve genel iktisat politikaları içinde büyüme politikaları ya da büyümeye etki eden politikalar üzerinde kısaca durulacaktır. Daha sonra Türkiye ekonomisinde görülen iktisadi büyüme sürecinin genel görünümü sunulacak ve ardından sözkonusu büyüme performansı detaylı olarak incelenecektir.

Bu noktada ayrıca şunu belirtmek gerekir. Resmi veri yayın kuruluşu olan TÜİK 2008 yılında yeni bir milli gelir serisi yayınlamıştır. Bu seride baz yılı 1998 olarak belirlenmiş, serilerin içeriğinde ve yayınlanma şeklinde bir dizi değişiklik yapmıştır. Bu koşullarda 2007 yılı verilerinin hem içerik yönünden hem de büyüklük yönünden önceki dönemlerle karşılaştırma imkanı son derece zayıflamıştır. Bu nedenle karşılaştırma yaparken 2007 yılı verileri genel olarak ele alınmamış fakat bütünlüğü bozmayan bazı verilere yer verilmiştir.

2.1. Son Çeyrek Yüzyılda İktisat Politikaları İçinde Büyüme Politikasının Yeri

1970 li yıllarda yaşanan bunalım ve enflasyon dalgasından sonra ABD'de Reagan ve İngiltere'de Teacher hükümetlerinin iktidara gelişiyle birlikte, Keynesyen refah devletçi politikaları terk edilerek neoliberal politikalar benimsenmeye başlanmış ve dünyanın geri kalanına da bu politikaların uygulanması konusunda telkinlerde bulunulmuştur. Özellikle ABD'nin ve uluslararası finans kuruluşlarının yönlendirmesiyle, uluslararası ticaret ve sermaye hareketlerinin tamamen serbestleştirilmesi ve ülkelerin iç uygulamalarında piyasa mekanizmasına daha fazla yer verilmesi talep edilmeye başlanmıştır. Böylece Keynesçi ve ithal ikameci büyüme stratejileri terk edilirken dünya ekonomisi yeni bir küreselleşme dönemine girmiştir (Pamuk, 2003:12).

Türkiye'de bu eğilimin dışında kalmamış ve 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte dışa açık, ihracata dayalı büyüme modelini benimsemiştir. Liberal iktisat felsefesiyle birlikte uygulanan ortodoks bir istikrar programı olan ve ekonomide yeni bir dönemin başlangıcı kabul edilen 24 Ocak kararlarının en önemli özelliği; 1970'li yılların iç piyasaya dönük, aşırı değerli döviz kuru ve korumacılığa dayalı ithal ikameci büyüme stratejisini değiştirerek ekonomik dengelerin oluşumunda piyasa mekanizmasının rolünü artırmayı hedefliyor olmasıdır (Yeldan, 2001:54). Korumacılık rantlarından beslenen sermaye birikim modelinden ihracat teşviklerinin sağladığı olanaklardan ve işgücünün ücret maliyetlerinin baskı altına alınarak işgücünün verim artışından beslenen bir birikim modeline geçişle birlikte sermaye birikim oranlarının artması beklenirken tam tersi olmuş, sermaye birikimi artmamış fakat artan dış talebin uyardığı ihracata dönük endüstrilerden başlayarak imalat sanayinin genelinde işgücü verimliliğinde önemli artışlar olmuştur (Tüsiad, 2005(a): 31). İşgücü verimliliğinde yaşanan bu artışlar daha çok 1980 öncesi dönemde yaratılan üretim kapasitesinin etkin kullanımının bir sonucudur. Ciddi istihdam artışının yaratılamadığı bu dönemde yaşanan büyümede işgücü verimindeki artışın etkisi ihmal edilmemelidir.

Ekonominin dış rekabete açılması, dış ticaret ve kambiyo rejiminin libere edilmesi, kamu kaynaklarının altyapı yatırımlarına yönelmesi ve mali piyasaların serbestleştirilmesi girişimleri, piyasa ekonomisi adına atılan adımların başında gelmiştir. İç piyasanın daralması, ücretlerin baskı altında tutulması, %100'e ulaşan devalüasyon ve büyük parasal destekler sonucu 1980'lerin ilk yarısında ihracatta önemli bir başarı sağlanmış, 1970 li yılların sonunda tıkanmaya başlayan büyüme süreci tekrar görülmeye başlanmıştır. 1970'lerde kişi başına GSYİH ortalama %4.1 artarken, bu rakam 1980'lerde ortalama %5.2'ye ulaşmış, 1981-1990 döneminde Türkiye ekonomisi ortalama %5.3 büyüme oranını yakalamıştır. Bu büyümenin altında dışa açılma ve ihracatın teşviki yanında, iç ve dış talep genişlemesi ve dış konjonktürde meydana gelen iyileşmeler ve verimlilik artışları etkili olmuştur.

Ancak piyasa ekonomisinin istenilen düzeyde kurumsallaşmaması, 1980'li yılların ikinci yarısında görülen enflasyon ve faiz problemleri ile ağırlaşmaya başlayan borç

yükü ve kamu finansmanı alanında artan borç yükünü vergi gelirleriyle değil de borçlanmayla finanse etme tercihinin yarattığı zorluklar gibi ekonomik alt yapı unsurları tam olarak sağlamlaştırılmadan ve mal ve finans piyasalarında yeterli istikrar sağlanmadan para ve sermaye piyasalarının erken sayılabilecek bir dönemde (1989) libere edilmesi uygulamalarının yarattığı sıkıntılı süreç ekonomide dinamik büyüme ortamının oluşumunu engellemiştir. Nitekim bu sürece gelirken; 1980'li yılların sonlarından itibaren ücretler artmaya başlamış, enflasyon ve faiz haddi yükselmeye ve TL reel olarak değerlenmeye, giderek artan bütçe açıkları vergileme ile değil de dış borç ile finans edilmeye başlanmıştır. 1989 yılında alınan 32 sayılı kararın ana gerekçesi TL'nin diğer paralarla olan konvertibilitesini sağlamak olarak açıklanmıştır. Fakat açık açık belirtilmemekle birlikte asıl hedeflerden birisi de artan borç yükünü bir miktar yabancı sermaye çekerek finanse etmektir. Ancak düşük kur yüksek faiz politikasınının uyaracağı kısa vadeli sermaye girişlerinden beklenen oranda yabancı sermaye sağlanamamış, süreç borç yükünün hızla artmasıyla sonuçlanmıştır.

Bu dönemde kısa vadeli sermaye girişi ve ucuz ithalatın ekonomide büyüme performansını bir süre taşıdığı söylenebilir. Fakat zamanla büyüme hızı yavaşlamaya başlamış, hatta dönemler itibariyle düşüşler görülmüştür (Taymaz ve Suiçmez, 2005:7). Özellikle 1990'lı yıllarda iç ve dış konjonktürde yaşanan olumsuz gelişmeler döneme damgasını vurmuş, borçluluk oranları hızla yükselen, ucuz döviz kuru ve yüksek reel faiz politikasının uyardığı kısa vadeli sermaye hareketlerine bağımlılığı artan, ödemeler bilançosunda yüksek cari işlemler açığı ile birlikte dış şoklara karşı direnci zayıflayan Türkiye ekonomisi, nihayet 1994 yılında ciddi bir kriz yaşamış, yüksek oranlı devalüasyonla birlikte ekonomi %6.1 oranında küçülmüştür. 1990'lı yıllara çalkantılı bir büyüme sürecinin damgasını vurduğunu söylemek mümkündür (Boratav, 2004:172). Bu noktada şunu da belirtmekte fayda vardır. 1990'lı yıllar boyunca Türkiye ekonomisine hakim olan çalkantılı sürecin tek başına iç dinamiklerle açıklanamayacağına, 1980'li yıllarla birlikte uluslararası iktisadi ve finansal sürece hakim olan ve "Washington Consensüsü" olarak da adlandırılan hakim paradigmanın, Latin Amerika, Rusya, Asya ve Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde benzer çalkantılara neden olduğuna, dolayısıyla

sorunun bir kısmının hakim sistemin kendisinde olduğuna ilişkin önemli eleştiriler vardır (Rodrik, 2006:4).

1990'lı yıllarda Türkiye ekonomisi giderek artan boyutlarda sermaye hareketlerindeki dalgalanmaların etkisi altına girmiş ve makro ekonomik göstergeler hızla bozulmuştur. Makro dengelerdeki sözkonusu bozulma ile birlikte Türkiye ekonomisi 1994 krizinden sonra 1998 yılında Uzakdoğu ve Rusya kaynaklı bir kriz yaşamış ve nihayet 2001 yılında kapsam ve etkileri açısından önceki krizlerden çok daha ağır bir kriz yaşamıştır. 2001 yılında yaşanan kriz bir ölçüde 1994 kriziyle benzer özellikler sergilemektedir. Her iki krizin de ortak özelliği, kriz öncesi dönemde büyük miktarda kısa vadeli sermaye girişi ve bunun uyardığı iktisadi büyüme süreci ve kriz sonrası büyük ölçekli sermaye çıkışının yarattığı ekonomik daralmadır (Celasun, 2002:40). 1994 krizi ekonominin tüm kesimlerini etkilemekle birlikte bankacılık sektöründe hasar sınırlı kalmıştır. 2001 krizi ise 1994 kriziyle olan bütün ortak yönlerinin dışında özellikle bankacılık kesiminde ciddi hasar yaratmıştır.

2001 krizi sonrası IMF gözetiminde yeni bir program uygulamaya konulmuştur. Programın ana öğesi kamu borç yükünün azaltılması ve enflasyonun düşürülmesidir. Buna dönük olarak her yıl GSMH'nın %6.5'i oranında bir faiz dışı fazla verilmesi hedeflenmiş, merkez bankasının bağımsızlığı alanında bir dizi idari düzenlemeyle birlikte merkez bankasının enflasyonla mücadele rolüne vurgu yapılmış, bankacılık sektöründe bir dizi reform yapılmış ve tarım politikasında önemli düzenlemeler yürürlüğe konmuştur. Programa yapılan ana eleştiri; programın ana öğesinin büyüme ve istihdam artışı olmadığı, merkez bankasının elinden politika araçlarının alınarak sadece enflasyonla mücadele görevinin verilmiş olması ve iktisadi büyüme sürecinin sermaye giriş çıkışlarına bağımlı hale getirilmiş olmasıdır (Voyvoda ve Yeldan, 2005:31). Yeni ekonomik programla birlikte, önceki dönemlerle karşılaştırılamayacak derecede hızlı bir büyüme süreci yaşanmış fakat yüksek cari açık, zaman zaman hedefi aşan enflasyon, düşük döviz kuru ve bunun uyardığı dış ticaret açıkları, faiz oranlarının istenen seviyelere düşürülememesi gibi bir dizi yapısal sorun devam etmiştir.

2.2. Büyümenin Genel Görünümü

Öncelikle belirtmek gerekir ki ekonomik büyüme ekonominin yapısal özelliklerinin ve uzun dönemli performansının sonucunu özetlemektedir (S.Doğruel ve F. Doğruel, 2003:1). Bu nedenle, çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin 1994-2007 yıllları arasındaki uzun sayılabilecek bir dönemde performansı iktisadi büyüme açısından incelenecek ve büyümenin kararlılığı ile sürdürülebilirliği yönünde analizler yapılmaya çalışılacaktır. Ayrıca bu dönemin, Türkiye ekonomisinde üç kez ciddi kriz yaşandığı ve son 10 yılı IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası mali kuruluşların gözetim ve denetiminde geçmiş bir dönem olduğu da belirtilmelidir.

Sözkonusu dönemde büyüme performansı incelenirken öncelikle GSMH verilerine dayalı bir analiz yapılacak sonra aynı analiz GSYİH'nın değişik tanımlamaları kapsamında sürdürülecektir. OECD ve özellikle AB ülkeleri ile yapılacak karşılaştırmalara esas teşkil edecek büyüme perspektifleri ile büyümenin altında yatan temel faktörler, demografik gelişmeler, sektörel gelişmeler, verimlilik vb. etkenlerin büyüme üzerinde yarattığı etkiler incelenecektir.

Bu bölümde ayrıca dönemler arasında büyüme oranları karşılaştırılacaktır. Türkiye'de 1994 sonrası dönemde yaşanan sürecin 1980 li ve 1970 li yıllların ortalama büyüme hızları ile karşılaştırılması bize anlamlı sonuçlar verebilecektir. Son beş yılda karşılaşılan oldukça yüksek sayılabilecek büyüme oranlarının kalıcı olup olmadığı ve dünyada yaşanan genel büyüme sürecinin 2007 yılından itibaren yavaşlama beklentisi üzerinde durulacaktır.

Aşağıda Tablo 1'de Türkiye'nin 1994-2007 yılları arasındaki GSMH, büyüme hızları, nüfus ve kişi başına düşen GSMH bileşenlerine ilişkin veriler bulunmaktadır.

Tablo 1: GSMH, Büyüme Hızları ve Kişi Başına Düşen GSMH

	GSMH			Yıl Ortası Nüfus		Kişi Başına GSMH $	Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişi Başına GSYİH ($)
	Milyon YTL	Milyar $	Büyüme Oranı (%)	1000 Kişi	Değişim (%)		
1994	3.888	132	-6,1	60.576	1,8	2.184	5.181
1995	7.855	170	8,0	61.644	1,8	2.759	5.569
1996	14.978	184	7,1	62.697	1,7	2.928	5.984
1997	29.393	192	8,3	62.480	-0,3	3.079	6.502
1998	53.518	207	3,9	63.459	1,6	3.255	6.651
1999	78.283	185	-6,1	64.345	1,4	2.879	6.274
2000	125.596	200	6,3	67.461	4,8	2.965	6.814
2001	176.484	146	-9,5	68.618	1,7	2.123	6.144
2002	275.032	181	7,9	69.626	1,5	2.598	6.520
2003	356.681	239	5,9	70.712	1,6	3.383	6.739
2004	428.932	299	9,9	71.789	1,5	4.172	7.212
2005	486.401	361	7,6	72.065	0,4	5.008	7.711
2006	575.784	400	6,0	72.974	1,3	5.477	8.577

Kaynak : TÜİK, (www:http//tuik.org.tr), TCMB, (www:http//tcmb.gov.tr)

Türkiye'de 1994, 1999 ve 2001 yılları dışında dönemin tamamında büyüme rakamları pozitiftir. Anılan yılların kriz dönemleri olduğu ve özellikle 2001 krizinin reel sektörde yarattığı tahribat kadar belki daha çok bankacılık ve finans sektöründe tahribat yarattığı belirtilmelidir. 1994 ve 2001 krizlerinin arkasında, yüksek reel faizlere karşın döviz kurlarının dünya fiyatlarından koparak yerli paranın aşırı değerlenmesi sürecinin tetiklediği, yüksek cari işlemler açıklarının sürdürülemez boyutlara gelmesi yatmaktadır. 1999 yılında yaşanan daralma ise deprem felaketinin yanında, 1998 yılında yaşanan, daha çok bizim dışımızdaki gelişmelerin, Asya ve Rusya krizlerinin gelişmekte olan ülkelere etkilerinin bir sonucudur.

Genel gözlem olarak şunu söyleyebiliriz ki, Türkiye'de makro ekonomik dengelerin bozulduğu ve enflasyonun yüksek seyrettiği dönemlerde ortalama büyüme oranı küçülmektedir (S.Doğruel ve F. Doğruel, 2003:1). Nitekim Türkiye ekonomisi 1994 yılında %6,1, 1999 yılında %6,1 ve 2001 yılında %9,5 oranında daralmıştır. Fakat daralma yıllarını takip eden dönemlerde büyüme hızlarının arttığı da gözlenmektedir. Nitekim, ekonomi 1995 yılında % 8, 2000 yılında % 6,3 ve 2002 yılında %7,9 oranında büyümüştür. Kısa dönemli ekonomik daralma sonrası atıl kapasitenin kullanılması sonucunda büyümenin hızlanması sık görülen bir durumdur (A Suut

Doğruel, F Doğruel, 2003:3). Aynı zamanda kriz dönemlerinde döviz kurlarında meydana gelen artışların ihracata dönük sektörlerde büyüme hızını ekonominin geneline yayarak arttırdığını da söylemek mümkündür. Diğer taraftan kriz yıllarını izleyen her dönemde yeni bir yapısal uyum programının uygulamaya konduğunu ve bu tür programların ilk uygulama dönemlerinde genellikle belirlenen hedeflerle uyumlu sonuçlar alındığını da belirtmek gerekir.

1994-2007 yılları arasında ortalama büyüme hızı %3.7'dir. Bu oran aslında düşük sayılabilecek bir orandır ve Türkiye'nin gelişmiş sanayi ülkelerini yakalaması için kesinlikle yeterli bir büyüme rakamı değildir. 1994 yılında 132 milyar USD olan GSMH 2006 yılı sonunda 575 milyar USD seviyesine çıkarken kişi başına düşen GSMH rakamları sırasıyla 2.184 USD ve 5.477 USD'dir. Kişi başına düşen GSMH rakamının döviz cinsinden değeri ilk bakışta çarpıcı görünmektedir. Ancak, USD bazında döviz kurunun 2003 yılından itibaren neredeyse sürekli düştüğünü de dikkate alırsak, kişi başına gelirin çarpıcı biçimde değişmediğini de anlamış oluruz. Ayrıca sadece iki kriz arasındaki 8 yıllık dönemi (1994-2001) dikkate alırsak büyüme oranının yıllık ortalamasının sadece %1.4 olduğu dikkati çekmektedir. Sadece bu büyüme rakamına bakarak sözkonusu yılların Türkiye için ne kadar sancılı olduğu görülebilir. Ancak bu noktada şunu da belirtmek gerekir. Özellikle 2001 krizi Türkiye için çok ağır olmuştur. Fakat yakın dönemlerde dünyanın farklı ülke ve bölgelerinde de benzer krizler gözlenmiştir. Türkiye'deki kriz bir çok açıdan döviz kuruna dayalı satabilizasyon programı uygulayan gelişmekte olan ülkelerdeki krizlere benzemektedir (Akyüz ve Boratav, 2001:1). Sözkonusu programları uygulayan Meksika, Brezilya, Rusya gibi ülkelerde de benzer şekilde döviz kurları enflasyonla mücadelede ve enflasyon beklentilerini yönetmede etkili bir araç olarak kullanılmış, ucuzlayan döviz kurlarıyla birlikte arbitraj getirisi peşinde koşan uluslararası sermaye için elverişli bir ortam yaratılmıtır. Fakat süreç hızlı bir sermaye çıkışı ve bunun tetiklediği döviz kurlarındaki ani ve sert yükselişlerle sonuçlanmıştır. 2001 yılı sonrası dönem ise bu dönemlerden tamamen farklıdır.

Türkiye, 2001 yılında yaşanan krizle, uygulamış olduğu kur çapasına dayalı "enflasyonu düşürme programının" fiilen sona ermesinden sonra, IMF'in öncülüğü

ve denetiminde yeni bir istikrar programını uygulamaya koymuştur. Bu program daha önceki programdan farklı olarak, döviz kurlarının serbest piyasada belirlendiği, %6.5 faiz dışı hedefinin belirleyici olduğu ve temel amacın, sürdürülemez boyutlara ulaşan kamu borç yönetiminin istikrara kavuşturularak yüksek büyüme rakamlarının düşük enflasyon ortamında yaratılabildiği bir sürecin yakalanması olduğu bir programdır. Başta bankacılık sektöründeki bozulma olmak üzere makroekonomik istikrar ve büyüme sürecini olumsuz etkileyen bir dizi yapısal etken yeniden ele alınarak kapsamlı bir reform paketi oluşturulmuştur. Programın uygulanmaya başladığı tarihten itibaren Türkiye'de büyüme sürecinin özellikle 2003 yılından itibaren, daha önceki dönemlerle karşılaştırılmayacak bir dönüşüm sağladığı ifade edilmelidir. 2002-2006 döneminde yıllık ortalama büyüme artışı %7.4 tür. İstikrarlı sayılabilecek bu büyüme temposu dikkate değer bir başarıdır ve cumhuriyet tarihi boyunca yaşanmış en parlak büyüme süreçlerinden birisidir.

Son beş yılda yaşanan ciddi büyüme sürecinin arkasında yatan bir dizi ekonomik ve siyasal etken vardır. Öncelikle dönemin başında IMF ve Dünya Bankası tarafından sağlanan mali kaynakların önemini belirtmemiz gerekir. Türkiye aldığı bu yardımlarla IMF'ye en borçlu ülke konumuna yükselmiştir. Diğer taraftan 2002 yılı sonunda yaşanan hükümet değişikliği sonucunda yaklaşık 13 yıllık bir süre sonra tek partili bir hükümetin kurulması ve siyasi istikrarın uluslararası finans çevrelerinde olumlu bir gelişme olarak yorumlanması özellikle kısa ve uzun vadeli yatırımların yönü üzerinde etkili olmuştur. Bir diğer etken dünya finans piyasalarında görülen likidite bolluğudur. Özellikle Japonya gibi düşük faizli ülkelerden elde edilen ucuz kredilerin yüksek faizli bizim gibi ülkelere yatırılması süreci (carry trade) ile yüksek petrol ve emtia fiyatlarının yarattığı özellikle Rusya ve Körfez ülkelerinde biriken sermayenin yön arayışı uluslararası likidite hacmini çok arttırmış, Türkiye'de bu süreçten yeterince yararlanmıştır.

Son beş yılda yaşanan büyüme sürecinin temel belirleyicisilerinden bir diğeri de, yüksek reel faizlere karşın döviz kurlarında meydana gelen düşüşler ile birlikte düşük kur yüksek faiz politikasının uyardığı kısa vadeli sermaye girişleri ve ithalat hacmindeki sürekli artışlardır. Ancak görülen yüksek oranlı büyüme rakamlarının,

gittikçe artan ve son olarak GSMH'nın %8.5'ine kadar tırmanan cari açıklar ile süreklilik kazanan dış ticaret açıklarının ciddi boyutlara varması gibi bir dizi yan etkileri de üzerinde durulması gereken konulardır. Nitekim özellikle 1999-2000 ve 2002-2007 döneminde, ekonominin dış dünya ile bütünleşmesi, otonom sermaye hareketleri-Büyüme-Cari Açık bağlantı çizgisi içinde oluşmuştur. Artan sermaye girişleri iç talep ve büyüme hızı üzerinde farklı mekanizmalarla genişletici etkiler yaratmış ve bu etkiler cari işlemler açığını öncelikle ithalat yoluyla yukarı çekmiştir (BSB, 2007:47). Bu durum büyümenin sürdürülebilirliği ve sağlığı konusunda temkinli olmamız gerektiğine işaret etmektedir. Yüksek düzeyde seyreden fakat bir önceki dönemdem daha az olan dış kaynak girişlerinin büyüme hızını yavaşlatması beklenir. Ayrıca bütün dünyada gelişmekte olan ülkelere dönük sermaye girişlerinin yavaşlaması ya da kesilmesi, ki Mart 2007 döneminde ABD mortgage piyasasında başlayan ve özellikle gelişmiş ülkelerden başlayarak dünyanın geri kalanına yayılan gelişmeler sonucunda çevre ekonomilerine sermaye girişlerinin eskisi kadar olmayacağı kesin görünmektedir, durumunda büyüme hızlarının eski seviyelerinin çok altına ineceği beklenmelidir (Boratav, 2007:8).

Kişi başına GSMH rakamları bize tipik bir gelişmekte olan ülke konumunda olduğumuzu hatırlatmaktadır. 1994-2007 döneminde dolar cinsinden kişi başına GSMH yaklaşık %150 oranında büyürken yıllık ortalama büyüme hızı %11,5'tur. Dolar cinsinden hesaplanan satın alma gücü paritesine göre GSMH dikkate alınarak bakıldığında ise iki dönem arasında görülen büyüme hızı %65,5 ve ortalama yıllık büyüme hızı %5 olmaktadır.

1994-2007 yılları arasında GSMH'nın ortalama büyüme hızının %3.7 olduğunu düşünürsek kişi başına düşen GSMH büyüme hızının daha yüksek oluşu nüfus artış hızının yavaşlamasından ve büyüme hızının gerisinde kalmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim iki dönem arasında nüfus %20,8 artmış ve yıllık ortalama artış oranı %1,6 olmuştur. Ayrıca son beş yılda görülen yüksek iktisadi büyüme oranlarına karşın nüfus artışının eski düzeylerinin gerisinde kalması (nüfus artış hızının yavaşlaması) sonucunda dünya ölçeğindeki yerimizin göreli olarak iyileştiğini söylemek mümkündür. Ancak satın alma gücü paritesine göre dolar

bazında kişi başına düşen GSMH artışının arkasında yatan nedenlerden birinin de son beş yılda neredeyse sürekli düşen döviz kurları olduğunu belirtmemiz gerekir. Henüz umulan düzeyde olmamakla birlikte, bu büyüme rakamlarının sürdürülebilmesi durumunda orta vadede gelir düzeyimizin gelişmiş ülkeler seviyesine yaklaşacağı da bir gerçektir.

GSMH'nın büyüme kompozisyonuna daha detaylı ve sektörel bazda bakmak için gerekli veriler aşağıda Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2: Üretici Fiyatlarıyla GSMH Büyüme Hızı (%)

1987=100	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Tarım	-0,7	2,0	4,4	-2,3	8,4	-5,0	3,9	-6,5	6,9	-2,5	2,0	5,6	2,9
Çiftçilik ve Hayvancılık	-0,9	1,7	5,1	-2,1	8,6	-5,1	4,1	-6,6	6,8	-2,3	1,3	6,4	2,4
Ormancılık	2,6	10,6	-4,7	-7,9	-0,6	-4,2	2,7	-8,1	15,4	-8,9	15,1	-7,4	9,3
Balıkçılık	0,5	-6,6	-0,5	-0,8	18,5	-1,0	-2,2	2,5	-4,0	1,4	7,7	2,6	10,0
Sanayi	-5,7	12,1	7,1	10,4	2,0	-5,0	6,0	-7,5	9,4	7,8	9,3	6,5	7,4
Madencilik ve Taşoc.	8,0	-6,9	2,3	4,7	9,3	-7,3	-1,1	-8,8	-4,4	-2,9	2,6	12,8	4,8
İmalat Sanayii	-7,6	13,9	7,1	11,4	1,2	-5,7	6,4	-8,1	10,4	8,6	10,1	6,1	7,4
Elektrik, Gaz ve Su	3,4	9,6	9,7	5,0	5,3	1,3	6,5	-2,2	8,0	5,7	6,1	7,5	8,7
İnşaat Sanayii	-2,0	-4,7	5,8	5,0	0,7	-12,5	4,4	-5,5	-5,6	-9,0	4,6	21,5	19,4
Ticaret	-7,6	11,6	8,9	11,7	1,4	-6,3	12,0	-9,4	11,0	8,1	12,8	7,4	5,9
Toptan ve Perakende Tic.	-10,1	13,5	8,6	10,7	2,0	-5,2	11,1	-12,8	13,2	10,2	13,2	8,1	6,5
Otel-Lokanta Hizmet.	7,8	1,6	10,3	17,2	-1,9	-13,0	17,3	9,9	0,9	-3,0	10,4	3,1	2,3
Ulaştırma ve Haberleşme	-2,0	5,7	7,6	7,6	4,9	-2,4	5,5	-5,3	6,0	8,4	6,8	8,8	3,1
Mali Müesseseler	-1,5	0,3	2,2	3,9	6,9	6,5	0,9	-9,9	-7,1	-6,3	1,1	-0,2	2,2
Konut Sahipliği	2,8	2,1	2,4	2,3	2,1	1,1	0,0	2,1	1,8	1,4	1,8	1,5	2,2
Serbest Meslek ve Hizm.	-4,3	7,3	6,5	6,9	3,4	-4,5	6,1	-7,6	7,4	5,2	8,0	7,4	5,2
(Eksi) İzafi Banka Hizm.	-1,8	-0,3	0,6	1,9	6,0	6,1	0,7	-11,7	-9,1	-7,3	1,7	1,0	2,1
Sektörler Toplamı	-4,0	7,3	6,8	7,4	3,2	-5,0	6,6	-6,9	7,5	5,1	8,2	7,3	6,0
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	-5,5	7,2	7,0	7,5	3,1	-4,7	7,4	-7,5	7,9	5,8	8,9	7,4	6,1
Dış Alem Net Faktör Gel.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dış Alemden Gelen	-9,1	18,8	6,8	27,5	26,0	-15,7	-0,4	-25,0	-14,6	-2,5	11,4	17,5	10,3
Dış Aleme Giden	11,2	-1,8	3,0	10,5	15,7	15,9	21,5	16,2	-7,4	-0,9	-8,2	8,7	12,7
Gayri Safi Milli Hasıla	-6,1	8,0	7,1	8,3	3,9	-6,1	6,3	-9,5	7,9	5,9	9,9	7,6	6,0

Kaynak TÜİK (www:http//tuik.gov.tr)

Tablo 1987 yılı fiyatları baz alınarak GSMH büyüme hızını sektörler itibariyle göstermektedir. Sektörler itibarıyla büyümeye bakıldığında, tarım sektörünün 1998 yılı hariç her dönem toplam büyüme hızının gerisinde kaldığı, sanayi ve hizmetler sektörünün ise genel olarak toplam büyüme hızını yansıttığı ve hatta çoğu dönem üzerinde seyrettiği söylenebilir.

Sanayi sektörünün sürükleyicisinin imalat sanayi olduğu dikkati çekmektedir. Özellikle 2002 yılından itibaren imalat sanayi büyüme hızının GSMH büyüme hızının üzerinde olduğu ve her yıl ortalama %8.1 oranında büyüdüğü görülmektedir. İmalat sanayi 2002-2006 yılları arasında toplam %42,6 oranında büyümüştür. İmalat sanayinin büyümesi sağlıklı olmakla birlikte istihdam yaratma konusunda sıkıntılar yaşandığını belirtmek gerekir. Beklenen istihdam artışının olmaması verimliliğin de düşük kalmasına neden olmaktadır.

Sanayi sektöründe görülen büyüme hızına benzer bir durum ticaret sektöründe de görülmektedir. Genel olarak ticaret sektörü büyüme hızı GSMH büyüme hızından hemen her dönem yüksektir Özellikle 2002 yılı sonrasında ticaret sektörü çok hızlı ve 2002-2006 yılları arasında her yıl ortalama %8.9 oranında büyümüştür. Ticaret sektörünün 2002-2006 döneminde toplam büyüme hızı %45,1 olarak gerçekleşmiştir.

Tarım sektörünün büyüme hızı dalgalanma göstermekle birlikte düşüş eğilimindedir. Tarıma aktarılan kaynakların azalmasıyla birlikte tarımsal katma değerin de azaldığı görülmektedir. Bu durum uygulanan iktisat politikalarının doğal bir sonucudur. Zira özellikle 1998 yılı sonrasında kamu sektörü ve özel sektörün yaptığı sabit sermaye yatırımları içinde tarımın payı azalmaktadır. Türkiye ekonomisinin tarım ağırlıklı yapısını yavaş yavaş değiştirdiğini belirtmek gerekir.

İnşaat sektörünün 2001 krizi sonrasında üç yıllık bir daralma döneminden sonra 2004-2006 dönemi büyüme performansı dikkat çekicidir. Son üç yılda inşaat sektörü toplamda %46,5 olurken ortalama yıllık büyüme oranı %15,5'dir. İnşaat sektörünün istihdam yaratma potansiyelinin oldukça yüksek olduğunu, bunun yanında kendisiyle birlikte bir çok sektörü de dolaylı olarak büyüttüğünü not edelim. Ancak inşaat sektörünün yapısı itibariyle kayıtdışı istihdamın yoğun olduğu, ücretlerin ve işgücü verimliliğinin düşük olduğu bir sektör olduğunu da not edelim. Son üç yıllık dönemde yüksek büyümeye ciddi katkılar sunan inşaat sektörünün istihdam yaratma konusunda aynı katkıyı sunmadığını da bu vesiyle belirtmek gerekir.

Aşağıda Grafik 1'de incelenen dönemde ana sektörlerin GSYİH paylarına ilişkin veriler sunulmaktadır.

Şekil 1: Ana Sektörlerin GSYİH'deki Payları (%)

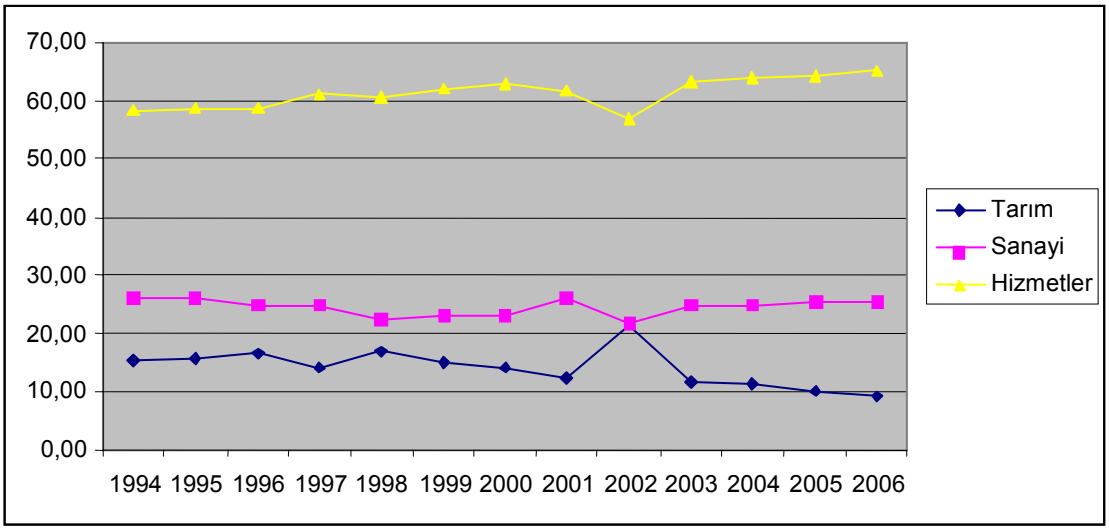

Kaynak : TCMB (www:http//tcmb.gov.tr)

Milli gelir içerisinde tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin paylarının tarihsel olarak izlediği sürece bakıp bir ülke ekonomisinin uzun vadede geçirdiği yapısal dönüşümlere ilişkin değerlendirmelerde bulunmak oldukça sık başvurulan bir yöntemdir. Sanayileşmenin, beraberinde toplumsal yapıdaki niteliksel gelişmeyi de beraberinde getireceği varsayımı ile milli gelir içerisinde sanayinin payının artması kalkınmışlığın bir göstergesi olarak görülmektedir. Türkiye ekonomisinde de tarihsel süreç içerisinde hizmet ve sanayi sektörünün GSYİH'deki payı artmış fakat sanayinin payı son dönemlerde %30 bandına yerleşirken asıl büyüme hizmetler sektöründe gerçekleşmiş, tarımın payı ise gerilemiştir.

1995 yılında tarımın GSYİH'deki payı %17, sanayinin %32 ve hizmet sektörünün %51 iken, 2006 yılı sonunda tarım sektörünün payının %9'a gerilediği, sanayi ve hizmet sektörlerinin paylarının da sırasıyla %31 ve %60'a yükseldiği görülmektedir. Ana hatları itibariyle bu süreç arzu edilen bir gelişmeye işaret etmektedir. Ancak hizmetler sektörünün hızlı büyüdüğü fakat sanayinin payının istenen seviyede artmadığı söylenebilir. Nitekim 1989 yılında sanayinin payının %28 olduğu göz

önüne alındığında yaklaşık 20 yıllık süreç içerisinde sanayinin payının hemen hemen aynı kaldığı da dikkati çekmektedir.

Hizmet sektörünün payı özellikle 1980'lerden sonra yükselişini hızlandırmıştır. Hizmetler sektörünün hızlı büyümesi daha çok bizim dışımızda gelişen bir sürecin yansımasıdır. Bütün dünya da hizmetler sektörü küreselleşme sürecinin hızlandığı son çeyrek yüzyılda hızla büyümüş ve ürettiği ürün ve hizmetler hem çeşitlilik hem de kalite açısından çok farklılaşmıştır. Sadece bilişim, teknoloji ve finans alanındaki baş döndürücü gelişmeler bile hizmetler sektörünün neden bu kadar hızlı büyüdüğünü tek başına açıklayabilir. Nitekim bizde ve bizim dışımızdaki ülkelerin çoğunda hizmetler sektörünün büyürken aynı zamanda istihdam yarattığını da belirtmemiz gerekir.

Hizmet sektörünün hasıla payının yüksekliği sadece incelenen döneme özgü bir durum olmadığını belirtmek gerekir. Batı kapitalizminin gelişiminde sanayileşmeyi izleyerek ve ona destek olarak gelişen ve sanayileşmenin tüm kritik merhaleleri aşıldıktan sonra şişmeye başlayarak sanayinin önüne geçen hizmet sektörü, Türkiye'de erken dönemlerden itibaren ve sanayileşme hamlesi olgunlaşmadan şişmeye başlamış ve sanayinin önüne geçmiştir (Boratav, 2004:215). Hizmet sektörünün önemli bir bölümünün dış ticarete kapalı ve üretken olmayan alanları ihtiva ettiğini de belirtirsek, hizmet sektörünün hasıla payının yüksekliğinin yararının tartışmalı olduğunu da ayrıca ifade etmemiz gerekecektir.

Ana sektörlerin GSYİH'dan aldıkları paylar dikkate alındığında; makro ekonomik dengelerin bozulduğu kriz ve dalgalanma dönemlerinde özellikle sanayi ve hizmetler sektörünün bundan olumsuz etkilendiği, bu açıdan büyüme oranları ile sektörel paylardaki değişiminin uyumlu olduğu görülmektedir. (Yüceol, 2006:85). Nitekim 1998 ve 2001 yıllarında yaşanan dalgalanmalar sonucunda sanayinin payındaki düşüş ile 2001 yılında hizmetler sektörünün payındaki düşüş bu gözlemi doğrulamaktadır.

1995 yılından 2006 yılına kadar olan dönemde sanayinin payının %30'lar dolayında seyrettiği, esas değişimin tarım ve hizmet sektöründe olduğu görülmektedir. AB

üyesi ve yüksek gelir grubu olarak nitelendirilen ülkelerde sanayinin payı %26'lar düzeyindedir. Ancak AB üyesi ve yüksek gelir grubu ülkelerle Türkiye arasında tarım ve hizmet sektörünün GSMH'den aldıkları paylar açısından belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Bu ülkelerde tarımın payı yıllar itibariyle %3'de istikrar gösterirken, hizmet sektörünün payı %70'in üzerindedir. Türkiye'de ise 2006 yılı itibariyle tarımın payı %9, hizmet sektörünün ise %60'dır. Dolayısıyla gelişme süreci içerisinde Türkiye'de sektörler arasındaki dağılımın bu yapıya yakınsaması beklenmektedir.

Diğer taraftan hizmet sektörünün üretim hacminin artmasının sanayi sektöründeki üretimle de ilişkisi vardır. Sanayi sektörünün ileri ve geriye doğru bağlantıları ve ekonomide yarattığı yayılma etkisi hizmet sektörü üretimini uyarmakta ve ekonomik büyümeyi belirleyen temel dinamik olmaktadır.

Aşağıda Tablo 3'de GSYİH'nın harcamalar yönünden bileşimi verilmektedir. Böylelikle aynı zamanda GSYİH'nın kaynaklarının neler olduğu konusunda fikir üretme şansımız olacaktır. GSYİH harcamalar yönünden hesaplanırken, gelirin oluşumunda etki eden tüketim ve yatırım harcamaları ile kamu harcamaları ve net dış ticaret verileri kullanılmaktadır.

Tablo 3: GSYİH Büyüme Hızları (Harcamalar Yöntemiyle, %)

1987=100	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Özel Nihai Tüketim Har.	**-5,3**	**5,6**	**8,5**	**8,4**	**0,6**	**-2,6**	**6,2**	**-9,2**	**2,1**	**6,6**	**10,1**	**8,8**	**5,2**
Devletin Nihai Tüketim.Har.	**-3,5**	**6,7**	**8,6**	**4,1**	**7,8**	**6,5**	**7,1**	**-8,5**	**5,4**	**-2,4**	**0,5**	**2,4**	**9,6**
Gayrisafi Sabit Ser. Oluş.	**-15,9**	**11,6**	**14,1**	**14,8**	**-3,9**	**-15,7**	**16,9**	**-31,5**	**-1,1**	**10,0**	**32,4**	**24,0**	**14,0**
Kamu Sektörü	-34,8	-12,4	24,4	28,4	13,9	-8,7	19,6	-22,0	8,8	-11,5	-4,7	25,9	-0,2
Özel Sektör	-9,1	17,9	12,1	11,9	-8,3	-17,8	16,0	-34,9	-5,3	20,3	45,5	23,6	17,4
Top.Yurtiçi Nihai Talep	-8,2	7,3	10,0	9,9	-0,2	-5,6	8,9	-15,1	1,7	6,5	14,1	12,1	8,0
Top.Yurtiçi Talep	-12,3	12,7	7,6	9,0	0,6	-3,7	9,8	-18,5	9,3	9,3	14,1	8,8	5,6
Mal ve Hizmet İhracatı	15,2	8,0	22,0	19,1	12,0	-7,0	19,2	7,4	11,1	16,0	12,5	8,5	8,5
Mal ve Hizmet İthalatı	-21,9	29,6	20,5	22,4	2,3	-3,7	25,4	-24,8	15,8	27,1	24,7	11,5	7,1
Gayrisafi Yurtiçi Hasıla	-4,7	7,9	7,4	7,6	3,2	-4,7	7,3	-7,5	7,9	5,8	9,0	7,4	6,1

Kaynak : TÜİK (www.http//tuik.gov.tr)

Tablo, GSYİH'da 1994-2006 yılları arasında görülen net artışları reel olarak (1987 fiyatlarıyla) vermektedir. Buna göre sözkonusu dönemde GSYİH, sabit fiyatlarla

ortalama yıllık %4 oranında büyümüştür. 1994, 1999 ve 2001 yılarındaki daralma çok belirgindir. Dönem başında 3.9 milyar YTL olan GSYİH dönem sonunda 551.9 milyar YTL olmuştur.

1995-97 dönemi ile 2002-2006 alt dönemlerinde Türkiye ekonomisi iç talebin sürüklediği yüksek büyüme oranlarına sahne olmuştur. 1994 ve 2001 krizleri ile 1998 krizi ve ardından yaşanan depremin iç talebi bıçak gibi kestiği ve bu dönemlerde ekonomide ciddi oranlarda daralma yaşandığı görülmektedir. Her iki alt dönemde de GSYİH'da ortalama %7'nin üzerinde artışlar görülmüştür.

Özel nihai tüketim harcamaları içinde en belirgin büyüme hızı dayanıklı ve yarı dayanıklı tüketim malları harcamalarında görülmekte iken devletin nihai tüketim harcamalarının her dönem diğer cari harcamalardan daha hızlı büyüdüğü görülmektedir. Türkiye ekonomisinde 2000 yılı öncesindeki enflasyonist ortam düşünüldüğünde bir miktar parasal genişleme ve enflasyona dayalı büyüme olgusundan bahsedilebilir. Ancak genel olarak Türkiye'de ekonomik büyümenin tüketime dayalı olduğu ve parasal genişlemenin (enflasyon) ve yurtdışından borçlanmanın (net sermaye girişi) tüketimi canlandırdığı ve Türkiye ekonomisinin enflasyonist ve dış borçlar ile finanse edilen nihai iç tüketime dayalı büyüme gösterdiği söylenebilir.

2002 yılı sonrasında canlanan iç talebin temel nedenlerinden birisi, uygulanan yeni programla birlikte hem faiz oranlarında hem de döviz kurlarında yaşanan hızlı düşüşlerin, krizlerin ertelediği özel tüketim ve yatırım harcamalarını harekete geçirmesidir. Önce dayanıklı tüketim malları sonra özel yatırımlar ve ardından konut harcamaları tam anlamıyla patlamıştır. 2002-2006 dönemi büyümesinin neredeyse tamamen iç talep çekişli olduğu söylenebilir.

Ancak 2006 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren özellikle Mayıs 2006 döneminde dünya piyasalarında yaşanan dalgalanmanın etkisiyle kurlarda ve faizlerde görülen artışlar iç talepteki bu yüksek artış trendini kırmıştır. Bu tarihten itibaren iç talebin yavaşlaması ve beraberinde büyüme hızını da düşürmesi beklenmektedir. Yaşanan

kur ve faiz şoku salt iç talebe dayalı büyümenin sürdürülebilir olmadığını da kanıtlamıştır. Nitekim 2007 yılı 2. çeyreğinden sonra iç talebin yavaşlamaya başladığı ve büyüme oranının düşme eğilimine girdiği de bir veridir.

Gayrisafi sabit sermaye oluşumundaki son dört yıllık büyüme oranları dikkat çekicidir ve ortalama yıllık büyüme oranı bu dönemde %19.2 gibi oldukça yüksek bir seviyededir. Kamu sektörünün harcama kalemlerinde 2000 yılına kadar zaman zaman özellikle makina teçhizat ve bina inşaatı harcamaları görülürken 2002 ve sonrasında genel olarak daralma görülmektedir. Özel sektörün son 5 yıldaki makina teçhizat alımlarındaki ve son üç yıldaki bina ve konut harcamalarındaki büyüme rakamları hayli yüksektir.

Mal ve hizmet ticaretinde ise 2003 yılından itibaren çarpıcı biçimde ithalat lehine gelişmelerin olduğu üzerinde durulması gereken bir konudur. Net ihracatın büyümeye katkısı 2006 yılının son çeyreğine kadar negatif bu dönemden itibaren pozitiftir. Bunda belirleyici olan gelişme Mayıs 2006 döneminde dünya piyasalarında yaşanan dalgalanma sonucunda kurlarda meydana gelen artıştır. Düşen risklere kıyasla yüksek faizlerin çektiği yoğun sermaye girişleri Türk Lirası'nı hızla değerlendirmiş, ithalat artışı 2006 yılının üçüncü çeyreğine kadar her dönem ihracat artışının üzerinde gerçekleşmiştir. İhracat her dönem büyürken ithalat da 2006 yılı hariç her dönem ihracattan daha hızlı büyümektedir. Dolayısıyla GSYİH'ya net ihracatın katkısı 2003 ve sonrasında sürekli negatif olmuştur. Reel kur indeksindeki artışla birlikte düşünüldüğünde ithalat hacmindeki büyüme ve ithal edilen malların fiyatlarının ucuzlamasının hem enflasyon hem de büyüme rakamları üzerindeki olumlu etkisinden bahsetmek gerekir. Ayrıca, ucuz döviz kuruna dayalı iktisat politikası tercihlerinin kısa vadeli sermaye girişini özendirdiği ve bunun borç miktarını arttırdığını da ayrıca vurgulamak gerekir. Bu nedenle büyümenin bir kısmının borçlanma ile finanse edildiğini de belirtmekte fayda vardır. Özel kesim borcu 2002-2006 döneminde 100 milyar doları geçmiştir ve olası bir finansal kriz için Türkiye ekonomisinin en kırılgan noktalarından birisi haline gelmiştir.

İthalat hacmindeki bu yüksek artışlar sonucunda ödemeler dengesi bozulmaya başlamış ve cari işlemler açığı hızla yükselerek GSMH'nın %8'inin üzerine çıkmıştır. Tabi bu artışın belirleyicilerinden birinin de özellikle özel kesimin yurt dışından yaptığı yüksek borçlanma olduğunu da belirtmek gerekir. 2006 yılında yaşanan dalgalanma sırasında kurlarda ve faizlerde ardından da büyüme rakamlarında görülen olumsuz gelişmeler işte bu kırılganlığın doğal bir sonucudur. Kurlardaki artış ihracatı kamçılarken faizlerdeki artış tüketim malı ithalatını bıçak gibi kesmiştir. Sonuçta ithalat yavaşlamıştır ve büyüme 2006 dönemi ve sonrasında bir miktar ihracat çekişli olmaya başlamıştır.

Cari işlemler açığının finansmanında biri sağlıklı diğeri sağlıksız iki ayrı süreçten bahsetmek gerekir. Bu dönemde kısa vadeli sermaye girişleri inanılmaz boyutlara ulaşmış menkul kıymet piyasasında işlem gören hisse senetleri ve DİBS'lerin toplamının yaklaşık %70'i yabancıların eline geçmiştir. Bu oldukça sağlıksız ve uzun süre sürdürülebilirliği kuşkulu bir finansman yöntemidir. Diğer taraftan bu dönemde özellikle AB ile yapılan müzakerelerde aşama kaydedilmesi ve üyelik için tarih alınmasının yarattığı olumlu havayla birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının da çok hızlı arttığı görülmektedir. Bu finansman şekli sağlıklı olmakla birlikte, çoğu anahtar teslim hisse satışı şeklinde yapılan özelleştirmelerden kaynaklanan bu tür sermaye girişlerinin de sürdürülebilirliği kuşkuludur. Bu iki durum ekonominin kırılganlığını ve riskleri çok arttırmıştır.

Benzer bir durumun 2001 krizi öncesi yaşandığını belirtmemiz gerekir. Sadece Ocak-Ekim 2000 döneminde net sermaye girişi 12.474 milyon USD iken Kasım 2000-Eylül 2001 döneminde 13.663 milyon dolar net sermaye çıkışı olmuş, cari ilemler açığı 2000 yılında 7.598 milyon USD tutarında açık vermiş, sermaye çıkışının tetiklediği kriz sonrası 2007 yılında cari işlemler 293 milyon USD fazla vermiştir.

Dolayısıyla özellikle genişleme dönemlerinde Türkiye, üreterek kazandığından daha çok harcamış, dış sermaye akımı krizler ile kesildiğinde nihai iç talep de bıçak gibi kesilmiş ve ekonomi daralmıştır. Türkiye bir üretim ekonomisinden ziyade bir

tüketim ekonomisi görünümündedir. Bu açıdan bakarsak Türkiye'nin dış borçlanma ile tüketimini ve kamu açıklarını (harcamalarını) finanse ettiği sürece ekonomik büyümede istikrar sağlaması ve dış borçlarını geri ödeyecek yurtiçi kaynak yaratmasının çok zor olacağını vurgulamak gerekir.

Son olarak GSMH ve GSYİH'nın sektörel bileşimini görmek için üretim yöntemiyle hesaplanan GSYİH verilerine bakılacaktır. Bu nedenle aşağıda Tablo 4'de incelenen döneme ilişkin üretim yöntemiyle hesaplanan büyüme hızları yer almaktadır.

Tablo 4: GSMH Büyüme Hızları (Üretici Fiyatlarıyla, 1987=100,%)

Sektörler	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Tarım	-0,7	2,0	4,4	-2,3	8,4	-5,0	3,9	-6,5	6,9	-2,5	2,0	5,6	2,9
Sanayi	-5,7	1,7	5,1	10,4	2,0	-5,0	6,0	-7,5	9,4	7,8	9,4	6,5	7,4
Madencilik	8,0	10,6	-4,8	4,7	9,3	-7,3	-1,1	-8,8	-4,4	-2,9	2,6	12,8	4,8
İmalat	-7,6	-6,6	-0,5	11,4	1,2	-5,7	6,4	-8,1	10,4	8,6	10,1	6,1	7,4
Enerji	3,4	12,1	7,1	5,0	5,3	1,3	6,5	-2,1	8,0	5,7	6,1	7,5	8,7
İnşaat	-2,0	-6,9	2,3	5,0	0,7	-12,5	4,4	-5,5	-5,6	-9,0	4,6	21,5	19,4
Ticaret	-7,6	13,9	7,1	11,7	1,4	-6,3	12,0	-9,4	11,0	8,1	12,8	7,4	5,9
Ulaştırma	-2,0	9,6	9,7	7,6	4,9	-2,4	5,5	-5,3	6,0	8,4	6,8	8,8	3,1
Mali Müesseseler	-1,5	6,3	7,6	3,9	6,9	6,5	0,9	-9,9	-7,1	-6,3	1,1	-0,2	2,2
Konut	2,8	6,0	6,6	2,3	2,1	1,1	0,0	2,1	1,8	1,4	1,8	1,5	2,2
Sektörler Toplamı	-4,0	13,5	8,6	7,4	3,2	-5,0	6,6	-6,9	7,5	5,1	8,2	7,3	6,0
Devlet Hizmetleri	0,8	1,6	10,3	0,1	5,9	2,7	2,0	1,6	0,7	0,8	1,2	0,8	2,0
İthalat Vergisi	-35,2	0,3	2,2	18,3	-1,0	-5,7	28,1	-25,1	24,7	22,6	26,2	12,2	9,0
GSYİH (Alıcı Fiy.)	-5,5	2,1	2,4	7,5	3,1	-4,7	7,4	-7,5	7,9	5,8	8,9	7,4	6,1
GSMH (Alıcı Fiy.)	-6,1	-0,3	0,6	8,3	3,9	-6,1	6,3	-9,5	7,9	5,9	9,9	7,6	6,0

Kaynak : TÜİK (www:http//tuik.gov.tr)

1994-2007 döneminde tarımın milli gelir içindeki payının azalmasıyla birlikte büyüme hızında düşüşler görülmektedir. Dönemin yarısında tarım sektörünün büyümesinin negatif olması tarımın öneminin gittikçe azaldığını göstermektedir. Toplam istihdamın yaklaşık %30'unun tarım sektöründe bulunduğu dikkate alınırsa bu gelişmenin toplumun önemli bir kesimi için ciddi olumsuz sonuçlar doğuracağını söylemek abartı olmayacaktır. Sözkonusu dönemde tarım sektörü yıllık ortalama %1.3 oranında büyümüştür ve bu rakam %3,2 olan ortalama büyüme hızının altındadır.

İncelenen dönemde sanayinin büyüme hızının genel büyüme hızıyla uyumlu olduğu ve 2002 yılından itibaren yıllık ortalama %7 büyüdüğü görülmektedir. Sanayi sektöründe 1994-2007 döneminde ortalama yıllık büyüme hızı %3,6 iken bu oran madencilik, imalat ve enerji alt sektörlerinde sırasıyla %4.9, %8,5 ve %13,4'dür. Enerji ve madencilik alt sektörlerinde görülen yüksek büyüme hızları son derece olumludur.

2004 yılına kadar durgun seyreden inşaat sektörünün bu tarihten itibaren yüksek büyüme hızlarına sahne olduğu görülmektedir. İnşaat sektörü 1994-2007 döneminde yıllık ortalama %2,3 oranında büyürken 2004-2007 yılları arasında görülen yıllık ortalama büyüme hızı %15,3'dür. İnşaat sektöründe son dönemde görülen yüksek büyüme hızının istihdam açısından da olumlu olduğunu kaydetmemiz gerekir.

Ticaret sektöründe 1994-2007 dönemi yıllık ortalama büyüme hızı %5.1'dir. Bu oranlar ulaştırma sektöründe %7,3 iken mali müesseselerde %12,4 olarak gerçekleşmiştir. Tablodan, 2001 krizinin mali sektör üzerinde yarattığı tahribat rahatlıkla okunabilir. Sektör 2001-2003 döneminde toplam %23,3 oranında küçülmüştür. Mali sektörde yaşanan daralmanın ciddi istihdam kayıplarını da beraberinde getirdiği ve Türkiye'nin bu dönemde beyaz yakalı işsiz ordusuyla ilk defa bu ölçüde karşı karşıya kaldığını da belirtmemiz gerekir.

Çalışmanın bu bölümünde TÜİK'in 2007 yılı yeni nüfus sayımı sonuçlarına göre açıkladığı milli gelir verilerinden ayrıca bahsetmek gerekmektedir. Yeni uygulamayla birlikte milli gelir serisi güncellenerek baz yılı 1987'den 1998 yılına çekilmiş, sınıflandırma metodunda bir dizi değişiklik yapılmıştır. Sözkonusu yeni milli gelir serisinin sonuçları, eski seriye kıyasla çok büyük farklılıklar gösterdiğinden, aşağıda Tablo 5'de yeni seriye göre hesaplanmış 1998-2007 dönemi verileri yer almaktadır.

Tablo 5: Yeni Milli Gelir Serisi Verileri (1998=100)

Yıllar	Cari Fiyatlarla GSYH (Milyon YTL)	Büyüme Hızı (%)	Cari Fiyatlarla GSYH (Milyon $)	Büyüme Hızı (%)	Sabit Fiyatlarla GSYH (Milyon YTL)	Büyüme Hızı (%)
1998	70.203	-	270.947	-	70.203	-
1999	104.596	49.0	247.544	-8.6	67.841	-3.4
2000	166.658	59.3	265.384	7.2	72.436	6.8
2001	240.224	44.1	196.736	-25.9	68.309	-5.7
2002	350.476	45.9	230.494	17.2	72.520	6.2
2003	454.781	29.8	304.901	32.3	76.338	5.3
2004	559.033	22.9	390.387	28.0	83.486	9.4
2005	648.932	16.1	481.497	23.3	90.500	8.4
2006	758.391	16.9	526.429	9.3	96.738	6.9
2007	856.387	12.9	658.786	25.1	101.046	4.5

Kaynak : TÜİK (www:http//tuik.gov.tr)

Yeni seriye göre hesaplanmış verilere göre, GSYİH değeri 2007 yılında bir önceki döneme göre cari fiyatlarla %12.9, sabit fiyatlarla %4.5 oranında artış göstermiştir. Buna göre yeni nüfus sayımı sonuçları baz alındığında, 2007 yılında kişi başına düşen GSYİH değeri cari fiyatlarla 12.132 YTL, ABD doları cinsinden 9.333 dolar olarak hesaplanmıştır.

Yeni seriye göre elde edilen verilerin 1987 yılı fiyatları baz alınarak elde edilen verilere kıyasla büyük farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Yeni seriye göre yapılan hesaplamalarda kapsam daha geniş tutulmuş, anketlerde bir dizi değişiklik yapılmış ve özellikle kayıtdışı istihdam ve üretim verileri kavranmaya çalışılmıştır. Bu açıdan bakarsak yapılan uygulamanın tüm eleştirilere karşın kapsam açısından eski uygulamaya göre daha geniş olması açısından daha gerçekçi olduğunu belirtmek gerekir.

Tablodaki veriler incelendiğinde, genel olarak büyüme rakamlarının eski seriye göre daha yüksek olduğu örneğin 2006 yılı rakamının yaklaşık %30 arttığı ve 1999 ve 2001 krizleri ile birlikte görülen daralmanın eski seriye göre yaklaşık 2 puan daha düşük olduğu örneğin küçülmenin 2001 yılında %7.5 değil %5.5 olduğu hemen dikkati çekmektedir. Kriz dönemlerinde küçülmenin nispeten sınırlı kalmasının nedeni yeni milli gelir hesabında hizmet sektörünün genişlemesidir. Bu genişlemeye

bağlı olarak 2007 yılında büyümede meydana gelen düşüş de bir miktar yukarı revize edilmiş durumda.

2.3. Büyümenin Kaynakları

Bir ekonomide iktisadi büyümenin kaynağı sorgulanmadan sadece büyüme rakamlarına bakarak yorum yapmak son derece yanıltıcı ve eksik bir değerlendirme olacaktır. Çünkü büyümenin niteliği, üretim faktörlerinin, istihdam artışının, sermaye birikiminin, verimliliğin vb. büyümeye katkıları konusu bize büyümenin sürdürülebilir olup olmadığı, hangi faktörlerin katkısının pozitif olduğu ve desteklenmesi gerektiği yolunda fikir verecektir. Büyümenin üretim faktörlerinin katkısı açısından incelenmesinin en önemli avantajı, üretime etki eden fakat gözlemlenemeyen değişkenlerin büyümeyi açıklamada ne kadar etkili olduğunu ortaya koymasıdır (Tüsiad, 2005(a):30). Aynı şekilde iktisadi karar alıcıların ve hükümetlerin de planlama yaparken ve/veya geleceğe dönük stratejik kararlar alırken yaratılan büyümenin kaynağına bakacakları şüphesizdir. Nitekim özellikle 2002 sonrasında ekonomi rekor sayılabilecek boyutlarda peş peşe büyürken işsizlik ve istihdam rakamlarında herhangi bir iyileşme sağlanmaması üzerine, yaşanan büyüme sürecinin spekülatif ve geçici olduğu konusunda hararetli tartışmalar sürüp gitmektedir.

İktisat literatüründe farklı bakış açıları olmakla birlikte büyümenin kaynakları incelenirken genellikle talep ve harcama kalemleri ile verimlilik ve istihdam göstergelerine bakılmaktadır. Örneğin OECD, büyümenin temel belirleyicisi olarak; yatırım ve sermaye birikimini, beşeri sermayedeki artışı, kaynakların tarım gibi düşük verimlilikteki alanlardan sanayi gibi yüksek verimlilikli alanlara kaymasını ve teknolojik gelişmeyi göstermektedir (OECD, 2003:59).

Bu yüzden çalışmanın bu bölümünde 1994-2007 yılları arasında yaratılan büyümenin kaynakları incelenecek ve ağırlıklı olarak son dönemde yaşanan büyüme sürecine ilişkin yorum ve tespitler yapılacaktır.

2.3.1. Büyümenin Kaynağı Olarak Talep ve Harcamalardaki Değişim

Büyümenin talep yönlü kaynağını incelerken ana veri olarak harcamalar yöntemiyle hesaplanan GSYİH verileri kullanılacaktır. Aşağıda Tablo 6'da sözkonusu veriler, her bir kalemin toplam GSYİH içindeki payı yüzde dağılım olarak görülecek şekilde verilmektedir.

Tablo 6: GSYİH'nın Harcamalar Bazında Dağılımı (%)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Özel Nihai Tüketim Har.	**66,1**	**68,9**	**69,3**	**68,3**	**67,5**	**67,4**	**69,7**	**68,3**	**66,3**	**66,8**	**66,6**	**68,3**	**69,4**
Gıda İçki	38,4	41,6	37,8	36,3	39,3	38,7	36,6	35,6	34,6	35,0	33,0	30,9	29,4
Dayanıklı Tüketim Malları	9,9	9,9	11,5	13,5	12,5	11,8	14,2	10,6	10,4	11,9	14,2	16,3	16,1
Yarı Day.lı ve Day.sız Tük. Mal.	15,7	16,8	16,1	15,1	13,7	13,8	13,8	14,2	14,6	14,0	14,6	14,9	16,6
Enerji-Ulaştırma-Haberleşme	19,0	16,0	17,9	18,0	16,9	18,0	17,7	21,1	21,7	20,9	19,4	19,1	18,5
Hizmetler	11,6	10,8	11,9	12,5	12,3	11,0	10,7	11,3	11,8	11,6	11,8	11,4	11,6
Konut Sahipliği	5,4	5,0	4,8	4,7	5,3	6,7	7,0	7,1	6,8	6,6	7,0	7,4	7,8
Devletin Nihai Tüketim Harc.	**11,6**	**10,6**	**11,9**	**12,3**	**12,4**	**14,2**	**13,7**	**13,5**	**13,9**	**13,7**	**13,3**	**13,2**	**13,7**
Maaş-Ücret	76,4	74,0	72,5	73,0	74,1	74,8	72,0	72,9	71,9	74,6	74,9	75,0	72,6
Diğer Cari	23,6	26,0	27,5	27,0	25,9	25,2	28,0	27,1	28,1	25,4	25,1	25,0	27,4
Gayri Safi Sabit Serm.Oluş.	**24,4**	**23,3**	**25,8**	**26,5**	**24,0**	**20,4**	**21,8**	**17,2**	**16,5**	**15,5**	**18,0**	**19,8**	**21,9**
Kamu Sektörü	**21,9**	**16,5**	**18,5**	**21,5**	**24,9**	**26,2**	**26,8**	**30,9**	**32,1**	**27,0**	**20,9**	**21,7**	**20,5**
Makine Teçhizat	19,3	28,1	25,0	24,0	26,0	26,6	26,8	24,4	26,7	21,3	23,9	25,2	18,3
Bina İnşaatı	19,0	21,7	22,2	21,9	23,4	25,3	28,0	27,6	30,1	25,8	20,9	20,3	19,0
Bina Dışı İnşaat	61,6	50,3	52,8	54,1	50,6	48,1	45,2	48,0	43,2	52,9	55,2	54,5	62,7
Özel Sektör	**78,1**	**83,5**	**81,5**	**78,5**	**75,1**	**73,8**	**73,2**	**69,1**	**67,9**	**73,0**	**79,1**	**78,3**	**79,5**
Makine Teçhizat	43,0	48,8	53,0	54,9	51,8	47,0	58,0	45,3	55,4	63,0	67,3	61,7	55,5
Bina ve Konut İnşaatı	57,0	51,2	47,0	45,1	48,2	53,0	42,0	54,7	44,6	37,0	32,7	38,3	44,5
Toplam Yurtiçi Nihai Talep	102,2	102,8	107,0	107,1	103,9	102,0	105,2	99,0	96,8	96,0	97,9	101,4	105,0
Stok Değişmeleri	**-3,1**	**1,6**	**-0,6**	**-1,3**	**-0,4**	**1,4**	**2,1**	**-1,3**	**4,7**	**7,3**	**8,0**	**5,3**	**3,0**
Toplam Yurtiçi Talep	99,0	104,4	106,5	105,8	103,5	103,4	107,3	97,7	101,5	103,3	105,8	106,7	108,0
Net Dış Talep	**1,0**	**-4,4**	**-6,5**	**-5,8**	**-3,5**	**-3,4**	**-7,3**	**2,3**	**-1,5**	**-3,3**	**-5,8**	**-6,7**	**-8,0**
Mal ve Hizmet İhracatı	21,3	19,5	22,2	24,7	23,8	21,7	23,4	32,0	29,2	27,5	29,1	27,8	29,5
Mal ve Hizmet İthalatı	20,3	23,8	28,7	30,5	27,2	25,1	30,7	29,7	30,6	30,8	35,0	34,4	37,5

Kaynak : TÜİK (www:http//tuik.gov.tr)

1994-2007 döneminde GSYİH, 1987 fiyatları ile yaklaşık 64.4 milyon YTL artış göstermiştir. Özel nihai tüketim harcamalarındaki artış 38 milyon YTL, devletin nihai tüketim harcamalarındaki artış 4 milyon YTL, gayrisafi sabit sermaye

oluşumundaki artış 22.3 milyon YTL ve stok artışı 7.7 milyon YTL olurken net dış talep ise negatif 6.4 milyon YTL olmuştur. Dönemin bütününe bakıldığında, oransal paylar cinsinden en büyük katkının %60 ile tüketim harcamalarından elde edildiği görülmektedir. Sabit sermaye yatırımlarının pozitif katkısı %34 ve stok artışlarının katkısı %12 düzeyindedir. Net mal ve hizmet ihracatının katkısı ise negatiftir. Stok artışlarının özellikle son dönemlerde büyümeye bu ölçüde katkı sağlar görünmesinin, özellikle döneme damgasını vuran yüksek reel faiz oranları göz önünde bulundurulduğunda iktisadi açıklaması ise tartışmalıdır.

GSYİH'ya katkılar ve dağılım açısından bakarken en dikkat çekici husus, özel nihai tüketim harcamalarının her dönem kamunun nihai tüketim harcamalarının üzerinde oluşudur. Özel tüketim harcamaları içinde gıda ve içki harcamaları ile dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları harcamaları toplam özel tüketim harcamalarının yaklaşık %65'ini açıklarken, kamu sektörünün maaş ve ücret harcamaları toplam kamu harcamalarının ortalama yaklaşık %70'ini açıklamaktadır. Gıda ve içki harcamaları ile dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları harcamaları, GSYİH'daki 64.4 milyon YTL'lik artışın yaklaşık 20 milyon YTL'lik kısmını açıklamaktadır. Kamunun tüketim harcamaları özellikle 2001 yılından itibaren neredeyse hiç artmamaktadır. 2001 krizi sonrası dönemde kişi başına düşen gelirin artması ve istihdamdaki artışla birlikte özel tüketim artışı canlanmış, faiz oranlarındaki gerilemeyle birlikte bankaların tüketici kredilerine dönük kaynaklarını arttırmasıyla birlikte özellikle dayanıklı tüketim malı talebi ciddi şekilde yükselmiştir (Tüsiad,2007;28). Ancak 2007 yılından itibaren, küresel ekonomideki bozulma ve döviz ve faizdeki volatilite artışıyla birlikte özel tüketim harcamalarındaki artış hızının yavaşlamaya başladığı da vurgulanmalıdır.

Bu verilerden devletin yeni ekonomik programla birlikte kamuda ciddi tasarruf yoluna gittiği görülmektedir. Bu durum kamu yatırım harcamaları için de geçerlidir. Hatta kamu yatırım harcamaları bazı yıllarda azalmaktadır. Buna karşılık büyümenin en önemli itici gücünün özel sektör yatırım harcamaları ile stok değişmeleri olduğu görülmektedir. Özellikle 2004 yılında özel sektör yatırım harcamaları %45.5 oranında artış göstermiştir. Stok değişmelerinde ise artış oranları gittikçe azalmakla

birlikte, özellikle kriz sonrası dönemde büyük artış yaşanmıştır. Kriz sonrası stoklardaki artışı dikkate aldığımızda, bu bir taraftan azalan stokların yeniden yerine konması, diğer taraftan da tüketim harcamalarının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Sabit sermaye oluşumunda da benzer bir eğilim göze çarpmaktadır. Özel sektörün sabit sermaye oluşumundan aldığı pay her dönem kamu sektörünün payından daha büyük olmuş ve %70 ile %83 arasında gerçekleşmiştir. Özel sektör sabit sermaye oluşumunda son beş yılda bariz şekilde makina teçhizatların ağırlığının arttığını belirtmek gerekir. Bu durum üretken olabilecek alanlara yatırım yapılıyor olması açısından sağlıklı bir gelişmedir. 1994-2007 dönemi boyunca 1987 fiyatlarıyla GSYİH'da meydana gelen 64.4 milyon YTL'lik artışın 19 milyon YTL'lik kısmı özel sektörün makina taçhizat alımından gelmektedir. Ancak dikkat çeken başka bir boyut, gayrisafi sabit sermaye oluşumunun GSYİH'ya katkısının 1998 yılından itibaren düşüyor oluşudur. Nitekim 2007 yılı değerleri hala 1994 yılı değerlerinin bile altındadır. Özellikle 2001 kriz yılı ve izleyen 2002 ve 2003 yıllarında durum çok kötüleşmiş 2004 yılından başlayarak da nısbi bir iyileşme görülmüştür. Büyümenin en önemli itici güçlerinden birinin özel sektör yatırım harcamaları ile stok değişmelerinden oluştuğu görülmektedir. Özellikle 2004 yılında özel sektör yatırım harcamaları artış çarpıcıdır.

2002 ve sonraki dönemlerde stok değişimlerinde görülen ciddi artışlar iktisatçılar arasında hararetli tartışmalara neden olmuştur. TÜİK'in tanımlama farklılığının etkisi şüphesizdir ve üretim cinsinden hesaplanan GSYİH ile harcamalar cinsinden hesaplanan GSYİH arasındaki farkların stok değişimlerine atılması tartışmalı bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Nitekim 2002-2006 yılları arasındaki beş dönem boyunca görülen stok artışı toplam %28.3 tür. 1994-2007 dönemi boyunca 1987 fiyatlarıyla GSYİH'da meydana gelen 64.4 milyon YTL'lik artışın 7.7 milyon YTL'lik kısmı stok artışından gelmektedir ve sadece 2002-2006 döneminde stoklardaki artış 1987 fiyatlarıyla 6.4 milyon YTL'dir. Ekonomide stoklara bu kadar üretim yapılmış olması oldukça sağlıksız bir gelişme olarak değerlendirilmesi gereken bir gelişmedir.

Net dış talebin GSYİH içindeki payı 1994 ve 2001 kriz dönemleri dışında sürekli negatiftir. Net dış talebin pozitif olduğu 1994 ve 2001 dönemlerinde ise döviz kurlarındaki yüksek artışların dış ticaret rakamlarını pozitif etkilemesi normal bir gelişmedir. 2002 sonrası dönemde net dış talebin GSYİH ya negatif katkıları tehlikeli boyutlardadır ve ekonominin kırılganlığını arttıran bir durumdur. Net dış talep rakamlarına bakarak dış talebin büyümeye katkısının negatif olduğunu söyleyebiliriz.

Burada ithalatla büyüme arasındaki ilişkiye ayrıca bakmak gerekir. İthalatın büyük bölümünün ara ve yatırım mallarından oluşması ithalat ile büyüme arasındaki bağı kuvvetlendirmektedir. Nitekim ithalattaki artış ile büyüme rakamları arasında pozitif korelasyon özellikle 2002 sonrasında çok çarpıcıdır. İthalatın bu şekilde artışının üç temel makro ekonomik sonucu vardır. Birincisi; 2002 sonrasında görülen ve süreklilik kazanan YTL'nin değerlenmesi sürecinde artan ithalat talebinin asıl belirleyicisi olan, başta ihracat sektörü olmak üzere ithal ara ve yatırım malı kullanan sektörlerden başlayarak, ekonominin genelinde ithal ara malı ve yatırım mallarına olan bağımlılığın artması, ikincisi, dış ticaret açıklarının yarattığı ödemeler bilançosundaki cari açık ve üçüncüsü ucuzlayan yabancı mallara karşı oluşan iç talep ve tüketim harcamalarının enflasyondaki düşüşü hızlandırmasıdır. Cari işlemler açığının ise ağırlıklı olarak sıcak para ve dış borçlanma ile finanse edildiğini ve bu finansman yönteminin sürdürülebilmesi için de düşük kur-yüksek faiz sarmalının devam ettirileceğini düşünürsek, yüksek büyümeyle birlikte borç stoku ve cari işlemler açığının ulaştığı bu boyutun ekonomide kırılganlığı artırdığını ve ekonomiyi krizlere açık hale getirdiğini de belirtmemiz gerekir. Bu nedenle ithalata dayalı böyle bir büyüme politikası, büyümenin sürürülebilir olup olmadığı tartışmasını gündeme getirmektedir.

Sonuç olarak 1995-97 dönemi ile 2002-2006 alt dönemlerinde Türkiye ekonomisi iç talebin sürüklediği yüksek büyüme oranlarına sahne olmuş, dolayısıyla büyümenin kaynağı ağırlıklı olarak talep artışı olmuştur. Ancak bu büyüme dönemlerinde net ihracatın katkısı negatif olmuştur. Kriz yılları ve 2006 yılında ise net ihracatın katkısının pozitif olduğu ve büyümenin kaynağının ihracat olduğu söylenebilir.

2.3.2. Büyümenin Kaynağı Olarak Verimlilik

Herhangi bir ülkenin gelişme performansını ölçmekte kullanılan en temel göstergelerden biri de verimliliktir (DPT, 2005:89). Verimlilik aynı zamanda optimum kaynak tahsisinin de anahtar göstergelerinden biridir. Mevcut kaynaklar eksik ve kötü kullanıldığında yeterince yeni iş alanı yaratılamamakta, dolayısıyla hem gelir dağılımındaki bozulma giderilememekte hem de büyüme sağlıklı ve istikrarlı bir yapıya kavuşturulamamaktadır (Suiçmez, 2002:10). Dolayısıyla, mevcut kaynakların tahsis edildiği alanlardaki verimlilik düzeyi, sonuçta büyüme performansını etkiyecek önemli bir göstergedir.

Buna dayanarak, incelenen dönemde Türkiye ekonomisinde yaşanan iktisadi büyümenin verimlilik artışlarından kaynaklanıp kaynaklanmadığını ya da verimlilikteki değişim ile büyümenin yönü arasındaki korelasyonu daha iyi anlayabilmek için aşağıda Tablo 7'de özel imalat sanayi verimlilik ve ücret endekslerinden derlenmiş bir dizi endeks değerleri yer almaktadır.

Tablo 7: Özel İmalat Sanayii Endeks Değerleri (1997=100)

Yıllar	İstihdam Endeksi	Üretim Endeksi	Verimlilik Endeksi (*)	Nom. Ücret Endeksi	Birim Ücret Endeksi($) (**)
1994	78,4	66,7	85,0	15,7	94,2
1995	86,0	79,8	92,7	28,6	101,9
1996	92,3	86,8	94,1	53,0	105,1
1997	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1998	101,6	100,0	98,4	182,9	108,2
1999	91,7	95,9	104,6	326,3	113,0
2000	90,3	105,3	116,6	494,4	102,8
2001	82,6	93,2	112,8	647,8	71,2
2002	84,4	104,8	124,2	900,9	73,0
2003	87,0	116,3	133,7	1.134,9	85,8
2004	90,1	131,2	145,5	1.315,2	96,1
2005	90,2	138,2	153,2	1.471,4	108,3
2006	89,8	146,4	163,0	1.656,5	107,5
2007/1	91,6	153,3	167,4	1.717,1	110,5

Kaynak: TÜİK, (www:http//tuik.gov.tr), DPT (www:http//dpt.gov.tr)
(*) Üretim Endeksi / İstihdam Endeksi X 100
(**) Nom.Ücret Endeksi/Üretkenlik Endeksi/Dolar Kuru Endeksi X 100

1994 yılında 66,7 olan üretim endeksi 2007 yılında 153,3 seviyesine çıkmıştır. Üretim endeksi incelenen dönem boyunca %129 oranında artış göstermiş ve yıllık ortalama artış oranı % 10 olarak gerçekleşmiştir. 1999 ve 2001 yıllarındaki düşüşler dışında endeks değerleri sürekli artış göstermektedir. Sözkonusu yılların iktisadi kriz yılları olması ve 1999 yılındaki deprem felaketinin imalat sanayiinde ciddi tahribata yol açtığı görülmektedir. Özellikle 2001 yılı sonrasındaki artış çarpıcıdır. 2002-2007 yılları arasındaki altı yıllık dönemde artış oranı %64 ve yıllık ortalama artış oranı %10,7 olarak gerçekleşmiştir.

Çalışan kişi başına toplam verimlilik indeksi 1994 yılında 113.1 iken, 2007 yılında 167.4'e çıkmıştır. İki dönem arasındaki toplam verimliklik artışı %96,9 iken yıllık ortalama verimlilik artışı %6,9'dur. Aynı dönemde ortalama yıllık büyüme hızının %3,7 olduğunu göz önüne aldığımızda verimlilik artışının büyüme hızından daha fazla olduğu dikkati çekmektedir. Dolayısıyla incelenen dönemin tamamı gözönüne alındığında verimlilik artışlarının büyümeye oldukça ciddi oranda katkı yaptığı söylenebilir. Özellikle 2002 yılından itibaren verimlilik artışı dikkat çekicidir. Ancak bu verimliliğin teknoloji ya da etkinlik artışından kaynaklanmış olabileceği gibi önemli ölçüde istihdam endeksindeki düşüşten de kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir (TKB, 2007:3).

Dikkatimizi büyümenin istikrar kazandığı 2002-2007 dönemine kaydırdığımızda durum biraz farklıdır. Anılan dönemde verimlilik artışı %34,7 ve yıllık ortalama artış oranı %5,8'dir. Ancak anılan dönemde ortalama büyüme hızının %7 olduğu ve verimlilik artışının üzerinde olduğu görülmektedir. Bu dönemde verimlilik artışı büyümeyi açıklamakta çok güçlü bir argümandır fakat tek argüman değildir. Ayrıca bu dönemde uygulanan politikaların, kaynak tahsisinde konut gibi üretkenliği sınırlı sektörlere gereğinden fazla avantaj sağladığı, konut yatırımlarının işsizlik ve istihdam sorununu hafifletirken, kaynakların optimum kullanımını bir süre geciktirdiği de düşünülmektedir.

Tablodan birim ücret endeks değerlerine baktığımızda, 1994 yılında 94.2 olan endeksin 2007 yılında %17 artışla 110.5 olduğu görülmektedir. Ücret endeksinin

yıllık ortalama artış hızı %1,2'dir. Ayrıca yüksek büyüme oranlarının görüldüğü 2002, 2003 ve 2004 yıllarındaki birim ücretlerin 1995 yılı seviyesinin bile gerisinde olduğunu, hatta 2007 yılı birim ücret endeksinin hala 1999 değerinin bile altında olduğunu belirtmek gerekir. Dolayısıyla verimlilik artışının belli oranda ucuz işgücü ile sağlandığı söylenebilir. Bu olgu da büyümenin geniş halk kesimlerine yansımasını engellemekte ve büyümeyi sorgular hale getirmektedir.

Benzer şekilde dikkatimizi büyümenin istikrar kazandığı 2002-2007 dönemine kaydırdığımızda; birim ücretlerde toplamda %51 oranında bir artış olduğu, yıllık ortalama birim ücret artışının ise %8,5 olduğu görülmektedir. Ortalama birim ücret artışı büyüme hızının biraz üzerindedir.

Türkiye ekonomisinde 1980 yılı sonrasında piyasa ekonomisinin işlerlik kazanması ve ekonominin dışa açılması yönünde önemli adımlar atılmasına rağmen eğitim, ARGE ve kurumsal yapının iyileştirilmesi gibi teknolojik gelişmenin temeli olan, verimlilik artırıcı unsurlara yeterince önem verilmemiştir. Bu durum 2001 öncesindeki istikrarsız büyümenin nedenlerinden biridir. 1990'lı yılların ortalarından itibaren hızlanan verimlilik artışı, yaşanan krizler nedeniyle oldukça dalgalı seyir izlemiş, 1999 yılından itibaren tekrar hızlanmış ve 2002 yılından itibaren ise istikrar kazanmıştır. 2002 yılından sonraki dönemde işgücü verimliliğindeki artışlarının genel ortalamanın çok üzerinde olmadığı ve yeterli olmamakla birlikte istikrarlı olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca tabloda görüldüğü gibi verimlilik artış hızının son dönemdeki eğilimi aşağı doğrudur. Bu nedenle, iktisadi büyümenin sağlıklı ve sürdürülebilir olması açısından verimlilik artışlarını, daha çok beşeri sermaye yatırımları ve araştırma geliştirmeye ayrılan kaynakların artışının takip etmesi gerektiği düşünülmektedir.

2002 yılı sonrasında küresel likiditedeki bolluk, içeride cezbedici yüksek faiz oranları ile birleşince, yabancı sermaye girişinin artmasına neden olmuş, bu da YTL'nin reel olarak değerlenmesine yol açmıştır. Göreli fiyatların Türkiye'nin aleyhine dönmesi anlamına gelen bu durum sektörlerin uluslararası rekabet gücünü olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde Euronun Dolar karşısında güçlü seyretmesi,

ithalatını ağırlıklı olarak Dolar, ihracatını ise Euro cinsinden yapan sektörlerde bu sürecin etkisini zayıflatsa da asıl dengeleyici unsur verimlilik artışları olmuştur.

Diğer taraftan; 1980'li yıllarla birlikte uygulamaya konulan dışa açık büyüme stratejisi ile birlikte özellikle imalat sanayiinde artan rekabetçi baskı ve dış talebin, dış ticarete açıklık oranı yüksek olan imalat sanayiinde 1990 lı yıllarda da işgücü ve sermayenin daha etkin kullanılmasına yol açtığı belirtilmelidir. Ancak, sanayi sektöründe özellikle 1994 ve 2001 krizi ve sonrasında yaşanan sermaye birikimindeki büyük boyuttaki gerilemenin sonraki yıllarda bu sektör ve ekonominin genelinde büyümeyi kısıtlayıcı bir rol oynadığı da bir gerçektir (DPT, 2005:92). Ekonomik gelişmede kritik önem taşıyan unsurun iktisadi faaliyetlerle kısa dönemli/statik etkin kaynak kullanımını sağlamak olmayıp, uzun dönemli dinamik etkinliğin artırılmasının daha önemli olduğunu; ekonomideki kısıtlı kaynakların üretkenliği düşük konut gibi sektörler yerine sosyal ve fiziki altyapı ile bilgi/teknoloji yoğun imalat ve hizmet sektörlerine yönlendirilmesinin uzun dönemli ekonomik gelişme açısından büyük önem taşıdığı belirtilmelidir. Bu çerçevede, piyasa ekonomisinin kurumsallaşması ve özellikle de ekonomide uzun dönemli verimlilik artışı sağlayacak unsurlara gereken önemin verilmemesi ve üretkenliği düşük konut gibi sektörlere yapılan yatırımlar sonucunda ekonomik büyüme ve ilişkili değişkenlerdeki performansın zayıf olduğu vurgulanmalıdır.

Uzun dönemli perspektiften bakınca büyümeyi etkileyen temel faktörleden birinin de, Türkiye ekonomisinde sektörler arasında istihdam kayması olarak kendini gösteren yapısal değişimler olduğu söylenebilir. Kaynakların düşük verimlikli tarım sektöründen yüksek verimliliğe sahip imalat sanayiine kaymakta oluşu, verimlilik ve büyüme performansı açısından olumlu bir gelişmedir. Ancak uzun vadede bu doğru olmakla birlikte kısa vadede sektörler arasındaki istihdam kaymalarından daha çok sektörlerin kendi iç verimliliğindeki değişimlerin büyümeyi daha fazla etkilediği belirtilmelidir (OECD; TÜSİAD, 2005:55). Tarım dışı sektörde sektör içi etkiler verimlilik artışına en büyük katkıyı yapmaktadır. Ayrıca istihdam kaymasının hizmetler sektörüne doğru olması verimliliği ve büyümeyi sanıldığının aksine

arttırmadığı, etkileşmin sadece bizim ülkemizde değil bir çok ülkede negatif olduğu da belirtilmelidir.

Uzun dönemli ekonomik büyümede önem taşıyan verimlilik göstergelerinin, yeni büyüme stratejisi döneminde beklenen düzeyde artış göstermemesinin temel nedenleri; dönem içerisinde makroekonomik istikrarın sağlanamamasına bağlı olarak kaynakların üretken, özellikle de yüksek katma değer yaratan, bilgi ve teknoloji yoğun (örneğin bilgisayar, elektronik, ilaç, vb.) yatırım alanlarına yönelmemesi, fiziki ve sosyal altyapıda yeterince iyileşme sağlanamaması, teknolojik yenilik faaliyetlerinde büyük önem taşıyan Ar-Ge faaliyetlerine yeterince kaynak aktarılamaması, gelişmiş ülkelerde bulunan yeni teknolojilerin ülkeye aktarılmasında önemli yer tutan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yeterli düzeyde artış göstermemesi ve olumlu yönde yapılan birçok düzenlemeye karşın ekonomide rekabetçi ortamın yeterince sağlanamamasıdır (DPT, 2005:102). Ayrıca bütün bu nedenlerin kaynağının beşeri sermaye eksikliği ve eğitim sisteminin yetersizliği olduğunun tekrar vurgulanmasında yarar vardır.

Türkiye ekonomisinde görülen verimlilik artışları hala 1980 li yılların gerisindedir. Ayrıca verimlilikte OECD ülkeleri arasında sonlarda olduğumuz, bizim gibi gelişmekte olan ülkelerle kıyaslandığımızda da durumumuzun pek parlak olmadığı da belirtilmelidir (TÜSİAD, 2005(b):84). Nitekim verimlilik artışları örneğin Güney Kore'de bizim 4,5 katımız ve bizim gibi ekonomisi dalgalı seyreden Meksika'da bizim 3,5 katımızdır. AB'ne yeni üye olan veya üyelik müzakereleri devam eden eski doğu bloku ülkelerinin verimlilikte bizi hızla geçtikleri hatta 1990 lı yıllarda dahi örneğin Çek Cumhuriyeti'nin verimlilikte bizden daha iyi olduğu vurgulanması gereken bir durumdur. Bu durum aynı zamanda verimlilikle beşeri sermaye arasındaki ilişkinin ve bizim eğitim ve Ar-Ge yatırımlarına neden acilen hız vermemiz gerektiğinin de somut göstergeleridir.

Düşük verimliliğin; ekonomik gelişmenin olumsuz etkilenmesinin dışında, hayat standardını düşürmesi, üretim potansiyelinin yeterince kullanılmaması, açık işsizlik ve eksik istihdam, bozuk gelir dağılımı, yüksek maliyet ve dolayısıyla rekebet

avantajının yitirilmesi gibi bir dizi sonuçları vardır (Suiçmez, 2002:15). Bütün olumlu gelişimine ve büyümeye ciddi katkısına rağmen ülkemizin son çeyrek yüzyıllık iktisadi tarihi bu sonuçların hemen hemen tamamına tanıklık etmiştir.

2.3.3. Büyümenin Kaynağı Olarak İstihdam

İktisat teorisinde istihdam artışı büyümenin temel kaynaklarından biridir ve normal koşullarda istihdam artışının büyümeyi pozitif yönde etkilemesi beklenir. İstihdam arttıkça birim işgücü başına düşen hasıla miktarı aynı kalsa dahi GSYİH'nın artması tersi durumda da azalması gerekir. Bu nedenle ülkemizde GSYİH artışının nereden kaynaklandığı sorusunun cevabını ararken istihdamdaki değişimlere de bakmamız gerekecektir.

Aşağıda Tablo 8'de GSYİH büyüme oranlarıyla istihdam büyüme oranları ve istihdam rakamları verilmiştir.

Tablo 8: GSYİH Büyüme Oranları ve İstihdam Oranları

	GSYİH Büyüme Hızı (%)	Sivil İstihdam				İstihdam Oranı (%)	İstihdam Artış Hızı (%)	İmalat Sanayi İstihdam Endeksi (1997=100)
		Bin Kişi	Tarım (%)	Sanayi (%)	Hizmetler (%)			
1994	-4,7	20.026	42,03	16,39	41,58	49,7	7,2	78,4
1995	7,9	20.912	44,02	15,82	40,16	50,5	4,4	86,0
1996	7,4	21.548	44,21	16,13	39,67	50,7	3,0	92,3
1997	7,6	21.082	39,47	18,87	41,66	48,4	-2,2	100,0
1998	3,2	22.334	42,04	16,56	41,4	50,1	5,9	101,6
1999	-4,7	21.507	36,7	18,58	44,72	47,2	-3,7	91,7
2000	7,3	21.580	36,0	17,66	46,34	46,7	0,3	90,3
2001	-7,5	21.524	37,58	17,53	44,88	45,6	-0,3	82,6
2002	7,9	21.354	34,93	18,52	46,56	44,5	-0,8	84,4
2003	5,8	21.147	33,88	18,19	47,93	43,2	-1,0	87,0
2004	9,0	21.791	59,6	32,12	8,287	43,7	3,0	90,1
2005	7,4	22.046	29,45	19,42	51,13	43,4	1,2	90,2
2006	6,1	22.330	27,26	19,73	53,01	43,2	1,3	89,8
2007/3	4,13	22.750	25,86	20,23	53,9	43,1	2,8	89,6

Kaynak : TÜİK (www:http//tuik.gov.tr)

İncelenen dönemde Türkiye'de istihdam mutlak değer olarak artmakta iken istihdam oranı düşmektedir. Özellikle 1998 sonrasında istihdamdaki azalma çok belirgindir. 1994 ve 1998 yılı hariç dönemin tamamında GSYİH büyüme hızı istihdamın büyüme hızından yüksektir. 1994-2001 döneminde ekonominin dalgalı bir büyüme süreci izlediğini ve ortalama büyüme hızının %2,1 olduğunu dikkate alırsak istihdamın artmamasına bir gerekçe bulmuş oluruz. Ekonomide görülen dalgalanmaların ve yaşanan üç ciddi krizin istihdamın artmamasında payı olduğu kuşkusuzdur.

2001 yılı ekonomik krizinden sonraki dönemde enflasyon ve faizlerdeki düşüşün ve yüksek oranlı büyümenin etkileri ancak 2004 yılında istihdama yansımaya başlamıştır. Anılan dönemde krizin ertelediği dayanıklı ve yarı dayanıklı mallar, otomotiv ve konut gibi endüstrilerde güçlü bir tüketim talebi olduğu ve bunun da sözkonusu endüstrilerde üretimi ve arttırdığını belirtmek gerekir. Ancak önemli oranda üretim artışına karşın bunun istihdama yansımasının sınırlı ve gecikmeli olduğu anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte yıllar itibariyla istihdam artışı düşük seyretmektedir. Ekonominin sürekli büyüdüğü 2002 sonrasında istihdamda anlamlı bir artış olmamış hatta 2002 ve 2003 yıllarında istihdam artış hızı negatif değerler almıştır. 2004 yılında GSYİH %9 gibi oldukça yüksek bir seviyede artış gösterirken istihdam artış oranı ancak %3 olmuş, 2005 ve 2006 yıllarında da GSYİH artış oranları sırasıyla %7,4 ve %6,1 olurken istihdam artış hızı aynı yıllarda sırasıyla %1,2 ve %1,3 olmuştur.

İmalat sanayiinin istihdam yaratma potansiyelini gösteren istihdam endeksi ise 1994 yılında %78,4 iken 2006 yılında %89,8 olmuş ve incelenen 13 yıllık dönemde toplam %14 oranında bir artış göstermiştir. Yıllık ortalama artış oranı ancak %1,1 civarındadır. Bu durum büyümenin istihdama yansımadığının ve veya istihdam artışının büyümeye katkısının yok denecek kadar az olduğunun bir göstergesidir. İmalat sanyi istihdam endeksinin 2006 yılındaki seviyesi 1996 yılı seviyesinin dahi altındadır. Büyümenin hızlandığı 2001 yılı sonrasında istihdam endeksi toplamda ancak % 9 artmış ve yıllık artış oranı %1,5 gibi oldukça düşük bir değerde kalmıştır.

Türkiye ekonomisinde son dönemde görülen yüksek büyüme oranlarına karşın istihdam endeksi, incelenen dönemin genel ortalamasının dahi altında kalmıştır.

Bu verilere bakarak özellikle son beş yıllık periyotta büyümenin kaynağının istihdam artışı olmadığı ve verimlilik artışıyla beslenen büyümenin de istihdam yaratma konusunda sıkıntılı olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Diğer taraftan Türkiye'de toplam istihdam içinde tarım sektörünün payı her dönem yüksek olmuştur ve bu sorun azalarak da olsa devam etmektedir. Sorun sadece tarımın istihdam payının yüksekliği değil aynı zamanda tarımsal işgücünün verimliliğinin de düşük oluşudur. Nitekim tarım sektöründeki verimliliğin sanayi sektöründeki verimliliğin ¼'ü kadar olduğunu (Bulutay,1996:7) düşünürsek sorunun ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Ancak ekonomideki yapısal dönüşüm sürecinde bu durum kısmen düzelmiş tarım sektörünün payı küçülürken özellikle hizmet sektörünün payı artmıştır. Tarımın çözülüşü ve hizmetler sektörünün payının artşı sadece bizde değil dünyanın genelinde gözlemlenen bir olgudur. Son yıllarda tarımda yeniden yapılanma sürecinde rekabetin sağlanması için bir dizi köklü değişiklik yapılmaktadır. Bu durum, tarım sektöründe işgücünden kopuşu hızlandırmış, sektördeki çözülme sonucu sanayi ve hizmetler sektörünün payı hem üretim hem de istihdam açısından ciddi olarak artış göstermiştir. Ancak tarım sektöründeki istihdamın payı hala çok yüksektir. Bunun yanısıra tarım sektöründeki istihdam ve sektörün GSYİH içindeki payları arasında hala bir paralellik söz konusu değildir. Bu durum çoğunlukla tarımda verimliliğin düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Tarımdaki verimliliği belirleyen en önemli unsur kırsal bölgelerdeki beşeri sermayenin niteliği ve niceliği olduğundan, bu alanda gerekli olan reformlar yapılmadıkça sektörün işgücü kalitesi ve dolayısıyla da tarım ve tarım dışı istihdam olanakları sınırlı kalmaya devam edecektir.

Ayrıca, tarım sektöründeki gerek ölçme sorunları gerekse sektördeki yüksek emek kullanımına yönelik verimsiz üretim teknikleri; işgücü piyasasında yüksek oynaklıklara sebep olurken, ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişkinin doğru bir şekilde değerlendirilmesini engelleyebilmektedir (TÜSİAD, 2005(a):34). Türkiye

ekonomisinin istikrarlı büyüme eğilimini uzun yıllar devam ettirmesi halinde bile, tarımdaki işgücünün sayısal ve oransal olarak hızla azalması beklenmemektedir.

Sanayi istihdamının büyük bölümü ise imalat sanayiinde çalışırken hizmetler sektöründe istihdamın bankacılık, finans, bilişim vb. formel sektörlerde olduğu kadar enformel sektörlerde de yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak enformel sektörde aynı zamanda kayıtdışı istihdamın da çok yoğun olduğunu, ücretlerin düşük ve iş gücünün donanımının çoğu zaman yetersiz olduğunu belirtmek faydalı olacaktır.

İstihdamın yeterli düzeyde artmayışının önemli nedenlerinden biri üretim artışlarının yeni kapasite yaratan yatırımlardan ziyade, mevcut kapasitenin kullanılması ile elde edilmesi olmuştur. Sanayi sektöründe kapasite kullanım oranları rekor seviyelere yükselmiştir. 2001 yılında % 70 seviyelerine gerilemiş olan imalat sanayi kapasite kullanım oranı, 2004 yılında % 81,5 seviyesine tırmanmıştır (DPT, 2007: 29).

2.3.4. Büyümenin Kaynağı Olarak Sabit Sermaye Yatırımları

Son beş yılda yaşanan yüksek oranlı büyümenin daha çok özel sektör kaynaklı olduğu ve çoğunlukla verimlilik artışına dayanması Türkiye'nin yapısal bir değişim yaşadığını göstermektedir. Bu dönem, kamu yatırım harcamalarının ciddi oranlarda düştüğü fakat özel sektör yatırım harcamalarının arttığı bir dönemdir. Buna dayanarak, ekonominin üretken kaynaklarına yapılan yatırımların büyümeye katkılarını görebilmek için sabit sermaye yatırımlarına ayrıca bakmak gerekir.

Aşağıda Tablo 9'da kamu sektörü ve özel sektör ayrımında sektörler itibariyle ve cari fiyatlarla sabit sermaye yatırımlarının büyüme oranlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Sözkonusu bilgiler Türkiye ekonomisinde sermaye birikiminin oluşumu konusunda da aydınlatıcı bilgiler vermesi açısından önemlidir.

Tablo 9: Sabit Sermaye Yatırımlarının Büyüme Oranları (%)

(1998 100)	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Kamu Sektörü												
Tarım	10,2	31,0	-18,1	2,8	22,5	-6,5	4,8	-27,3	5,8	10,3	-15,2	20,3
Madencilik	-8,6	37,1	0,5	2,4	-8,6	-11,8	-44,1	25,7	46,5	33,9	43,7	24,2
İmalat	-7,4	-19,3	16,9	-1,1	32,1	-3,3	-11,9	-25,1	-0,4	-7,7	-8,2	1,6
Enerji	28,7	27,9	44,7	-5,9	16,2	-30,4	50,1	-24,4	-22,6	31,9	-12,2	17,5
Ulaştırma	46,8	28,9	5,6	9,7	12,5	-36,5	1,2	-10,7	16,6	38,2	-3,4	-13,9
Turizm	-28,7	-43,5	-10,4	-2,1	17,9	-16,9	66,0	-12,4	-15,6	-20,2	3,7	20,3
Konut	48,1	-12,2	-5,1	25,0	-27,0	-13,5	-0,9	15,2	-16,3	116,2	-19,6	7,5
Eğitim	44,8	74,3	-5,2	12,1	18,7	-26,1	10,9	5,9	-10,2	16,3	-1,1	16,6
Sağlık	9,4	48,1	4,3	-15,7	41,8	-18,6	16,1	-2,4	-17,2	51,6	-1,0	21,7
Diğ.Hizmetler	29,7	26,9	13,4	-7,8	26,7	-26,0	1,3	12,5	-17,6	70,3	21,0	11,7
Toplam	28,7	30,1	8,0	1,8	18,0	-27,4	9,9	-8,4	-4,9	37,8	1,2	5,8
Özel Sektör												
Tarım	27,8	5,0	4,9	-51,0	25,6	-57,1	-14,1	60,0	125	-5,0	30,0	10,0
Madencilik	3,2	10,6	18,2	-4,5	-22,5	-3,4	6,5	45,0	25,0	10,0	2,0	4,0
İmalat	12,1	0,9	-4,5	-17,5	25,0	-38,1	23,4	40,0	60,0	25,0	15,0	7,0
Enerji	293,1	147,8	-21,5	-31,7	-3,6	70,5	-60,0	-15,0	-20,0	55,0	50,0	5,0
Ulaştırma	20,4	45,4	-10,0	-21,4	56,1	-44,8	-35,0	20,0	70,0	20,0	10,0	5,0
Turizm	3,8	20,4	37,6	18,6	2,0	-12,2	2,2	45,0	25,0	20,0	5,0	4,0
Konut	-4,9	-10,2	-11,2	-19,9	-19,9	-37,1	-10,8	-3,5	16,0	24,4	15,0	5,0
Eğitim	80,2	6,9	-24,3	62,4	21,1	-31,8	-25,1	24,1	8,0	5,0	4,0	5,0
Sağlık	64,7	74,3	15,1	-27,4	31,2	-26,5	-5,0	16,3	40,0	40,0	20,0	6,0
Diğ.Hizmetler	8,0	10,5	1,9	-5,6	8,8	-9,3	9,0	6,7	12,0	7,0	6,5	4,5
Toplam	8,8	10,2	-6,7	-19,1	13,1	-32,6	-10,5	22,2	44,9	22,0	14,0	6,0

Kaynak: DPT (www:http//dpt.gov.tr)

Tablodan kamu sektörünün sabit sermaye yatırımlarındaki büyüme hızının özellikle 2001 yılından itibaren dramatik bir şekilde düştüğü hatta 2001 ve 2003 yıllarında kamunun sabit sermaye yatırımlarının negatif olduğu dikkati çekmektedir. Halbuki 2000 yılına kadar kamunun özellikle enerji ve ulaştırma sektörlerinde sabit sermaye yatırımlarının oldukça yüksek olduğu ve yıllık ortalamalar dikkate alındığında her yıl enerji sektöründe %18,7 ve ulaştırma sektöründe %20,7 ortalama büyüme hızına sahip olunduğu görülmektedir. 2001 sonrasında ise tek olumlu gelişme 2005 yılında yaşanmış bu yılda kamu sektörünün sabit sermaye yatırımlarında %37 oranında bir artış olmuştur. Buna karşın özel sektör sabit sermaye yatırımlarındaki büyüme hızı 2001 yılından itibaren artış göstermiştir. Ayrıca özel sektör sabit sermaye yatırımlarında 2004 yılında görülen %45 oranındaki artış dikkat çekicidir.

1996-2007 döneminde kamunun sabit sermaye yatırımlarında %100,6 oranında artış olmuş ve yıllık ortalama artış oranı %8.3 olarak gerçekleşmiştir. Kamunun 2002 sonrası dönemdeki artış %72,3 iken ortalama büyüme hızı %6.7 olmuştur. Son beş

yıllık döenemde en hızlı büyüme madencilik sektöründe görülmektedir. Kamunun yaptığı yatırımlar arasında 1996-2000 döneminde enerji ve ulaştırma sektörleri öne çıkarken 2001-2007 döneminde sadece madencilik sektörü öne çıkmaktadır Kamunun madencilik sektöründe yaptığı sabit sermaye yatırımlarının büyüme hızı son beş yılda %174 iken yıllık ortalama büyüme hızı %34,8'dir.

Özel sektörün 1996-2007 döneminde yaptığı sabit sermaye yatırımlarındaki büyüme oranı toplamda %72 iken ortalama yıllık büyüme hızı %6 olarak gerçekleşmiştir. 2002 sonrası dönemde ise belirgin bir artış görülmektedir. Bu dönemde görülen büyüme hızı toplamı %94,5 iken ortalama yıllık büyüme hızı %15,75 olarak gerçekleşmiştir. Özel sektörün yaptığı sabit sermaye yatırımları arasında 1996-2000 döneminde enerji, ulaştırma ve turizm sektörleri öne çıkarken 2001-2007 döneminde hemen hemen tüm sektörlerde sabit sermaye yatırımlarında büyüme görülmektedir.

Tablo 10'da sektörlerin yatırımlar içindeki paylarına ilişkin bilgiler verilmektedir.

Tablo 10: Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Payları (Cari Fiyatlarla, %)

(1998=100)	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Kamu												
Tarım	10,2	10,8	8,1	8,4	8,7	10,1	9,2	7,9	9,2	8,0	6,9	7,8
Madencilik	1,5	1,6	1,5	1,5	1,2	1,4	0,7	1,0	1,5	1,5	2,2	2,5
İmalat	4,1	2,5	2,7	2,6	2,9	4,0	3,2	2,6	2,7	1,7	1,6	1,5
Enerji	12,9	12,4	16,8	15,4	15,2	15,1	20,8	16,7	13,4	12,4	10,8	12,0
Ulaştırma	34,7	34,8	34,1	36,9	35,2	30,1	27,4	27,2	33,7	34,4	33,1	27,0
Turizm	1,3	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,8	0,8	0,7	0,4	0,4	0,5
Konut	1,7	1,2	1,1	1,3	0,8	0,9	0,8	1,0	1,0	1,7	1,3	1,4
Eğitim	9,2	12,4	10,8	11,8	11,9	12,2	12,3	14,2	13,5	11,4	11,2	12,3
Sağlık	4,1	4,8	4,5	3,8	4,5	4,9	5,1	5,7	5,0	5,8	5,7	6,5
Diğ.Hizmetler	20,2	18,9	20,0	17,9	19,2	20,9	19,7	23,0	19,4	22,7	26,9	28,5
Mio YTL.	763	1.783	3.359	5.173	8.602	11.300	17.308	17.288	17.977	24.444	27.832	31.607
Özel												
Tarım	4,7	4,3	4,8	2,9	3,3	2,1	2,1	2,7	4,0	3,1	3,5	3,7
Madencilik	1,1	1,1	1,4	1,6	1,1	1,6	1,8	2,2	2,0	1,9	1,7	1,6
İmalat	26,1	22,9	23,4	23,8	26,5	24,8	35,6	39,2	42,2	42,0	41,9	42,3
Enerji	2,9	6,4	5,3	4,5	3,9	9,8	4,5	3,1	1,7	2,1	2,8	2,8
Ulaştırma	17,4	21,6	20,7	20,0	27,9	23,6	18,4	16,8	18,8	17,4	16,6	16,4
Turizm	2,3	2,5	3,7	5,5	4,9	6,3	6,9	8,5	7,6	7,9	7,3	7,2
Konut	38,7	33,4	32,0	31,8	22,2	19,6	17,2	15,1	13,3	15,2	15,7	15,6
Eğitim	1,1	1,1	0,9	1,7	1,9	1,9	1,5	1,6	1,2	1,1	1,0	1,0
Sağlık	1,8	2,9	3,6	3,3	3,7	4,0	4,0	4,0	4,1	5,0	5,3	5,3
Diğ Hizmetler	4,0	3,8	4,2	4,9	4,7	6,4	8,1	6,8	5,2	4,4	4,2	4,1
Mion YTL	2.994	5.946	9.663	12.156	19.972	22.170	30.175	40.136	60.805	73.204	93.300	105.778

Kaynak : DPT (www:http//dpt.gov.tr)

Sabit sermaye yatırımlarının kamu ve özel sektör arasındaki dağılımına baktığımızda dikkat çeken ilk husus kamunun sabit sermaye yatırımlarının daha çok enerji ve ulaştırma sektörlerinde, özel sektör tarafından yapılan sabit sermaye yatırımlarının ise daha çok imalat, ulaştırma ve konut sektöründe olduğudur. Bu durum kendiliğinden oluşan bir işbölümünü yansıtmaktadır (Yeldan, 2001:47). Bu işbölümü altında kamu ve özel sektör yatırımları birbirini dışlayan değil tamamlayan karaktere sahiptir. Ancak özellikle 2000 yılı sonrasında kamunun sabit sermaye yatırımlarındaki büyüme hızının yavaşladığını dikkate alırsak bu işbölümünün özel sektör lehine değişmeye başladığını vurgulamamız gerekir. 2000 yılı öncesinde kamunun sabit sermaye yatırımlarındaki payının nispeten yüksek oluşu, altyapıya ayrılan kaynakların görece kıt olduğu bizim gibi ülkelerde sık gözlemlenen bir durumdur (Yeldan, 2001:47). Ancak kamu sektörünün üretken alanlardan yavaş yavaş çekildiğini ya da Türkiye'de devletin sabit sermaye yatırımı yaparak ekonomide bir asli aktör olarak rol oynama döneminin sonlarına geldiğimizi de vurgulamamız gerekir.

Kamunun sabit sermaye yatırımları içinde tarım ve imalat sektörünün payı dönem sonlarına doğru azalmaktadır. Tarım sektöründeki sabit sermaye yatırımlarının düşüşü 2000 li yıllarla birlikte bir dizi idari karar ve yasayla birlikte yaşanan yapısal değişimden kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde özel sektörün sabit sermaye yatırımlarının da azalış gösterdiği düşünüldüğünde tarım sektörünün yavaş yavaş gözden çıkarıldığını söylemek mümkündür. Ancak tarım sektöründe sabit sermaye yatırımlarının büyük çoğunluğunu kamunun yaptığı görülmektedir. Benzer şekilde imalat sanayiinde kamunun sabit sermaye yatırımlarındaki düşüşler de bilinçli bir politikadır. Devletin üretken alanlardan yavaş yavaş çekildiğini ve süreci özel sektöre bilinçli bir şekilde devrettiğini söylemek mümkündür. Özel sektörün yaptığı toplam sabit sermaye yatırımları içinde imalat sanayinin payı 1996 yılında %26,1 iken bu oran 2001 yılında %24,8'e düşmüş fakat 2007 yılının ikinci yarısında %42,3 olarak gerçekleşmiştir. İmalat sanayi kamu sektörünün toplam sabit sermaye yatırımlarının çok düşük bir bölümünü çekerken özel sektörün en yüksek yatırım yaptığı alan olarak ön plana çıkmaktadır. Tabi imalat sektörünün payının artışının sağlıklı bir

gelişme olduğunu ve imalat sanayinin bizim gibi gelişmekte olan ülkeler için lokomotif rolü oynadığını da belirtmek gerekir.

Kamu sektörü toplam sabit sermaye yatırımlarının enerji, ulaştırma ve eğitim sektörlerinde yoğunlaştığı ve bu üç sektörünün toplam yatırımlar içindeki payının %59 olduğu, özel sektörün yaptığı sabit sermaye yatırımlarının ise imalat, ulaştırma ve konut sektöründe yoğunlaştığı ve bu üç sektörün toplam yatırımlar içindeki payının %74 olduğu görülmektedir. Son 12 yıllık dönemde kamu sektörünün yaptığı sabit sermaye yatırımlarının toplam tutarı 167.4 milyar YTL iken özel sektörün aynı dönemde yaptığı sabit sermaye yatırımlarının toplam tutarı 476.3 milyar YTL'dir. Kamu sektörü yılda ortalama 14 milyar YTL civarında sabit sermaye yatırımı yaparken özel sektörde bu rakam 39.6 milyar YTL'dir. Bu rakamlara bakarak son beş yılda yaşanan yüksek oranlı büyümenin daha çok özel sektör kaynaklı olduğu rahatlıkla söylenebilir.

1980'den günümüze kadar kamu sektörü üretim faaliyetlerinden aşamalı olarak çekildiğinden ve toplam sabit sermaye yatırımları içindeki kamu payı yakın geçmişte yüzde 20-25 aralığına gerilediğinden, sabit yatırımların sektörel dağılımı, 2000'li yıllarda esas itibariyle özel sabit sermaye yatırım payları ile belirlenmektedir. Buna rağmen GSMH içindeki payı %5'ler seviyesine kadar düşmüş olmasına karşın kamu yatırımlarının ekonomik ve sosyal etkilerinin ihmal edilmemesi gerektiğini de vurgulamak faydalı olacaktır..

Sabit sermaye yatırımlarının bileşimi kadar nasıl finanse edildiği de önemlidir. Zira yatırımların yabancı kaynaklardan ziyade yurtiçi tasarruflarla finanse edilmesi birinci önceliktir. Yurtdışı tasarruflarla finansmanın hem borçluluk oranını arttırması açısından hem de devamlılığının tartışmalı olması açısından tercih edilmediği belirtilmelidir. Bu nedenle finansmanda birinci önceliğin yurtiçi tasarruflara verilmesi tercih edilmektedir. Aşağıda Şekil 2'de, incelenen dönem boyunca yapılan sabit sermaye yatırımlarının ve yurtiçi tasarrufların GSMH içindeki paylarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Şekil 2: Yurtiçi Tasarruflar ve Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYİH Payları (%)

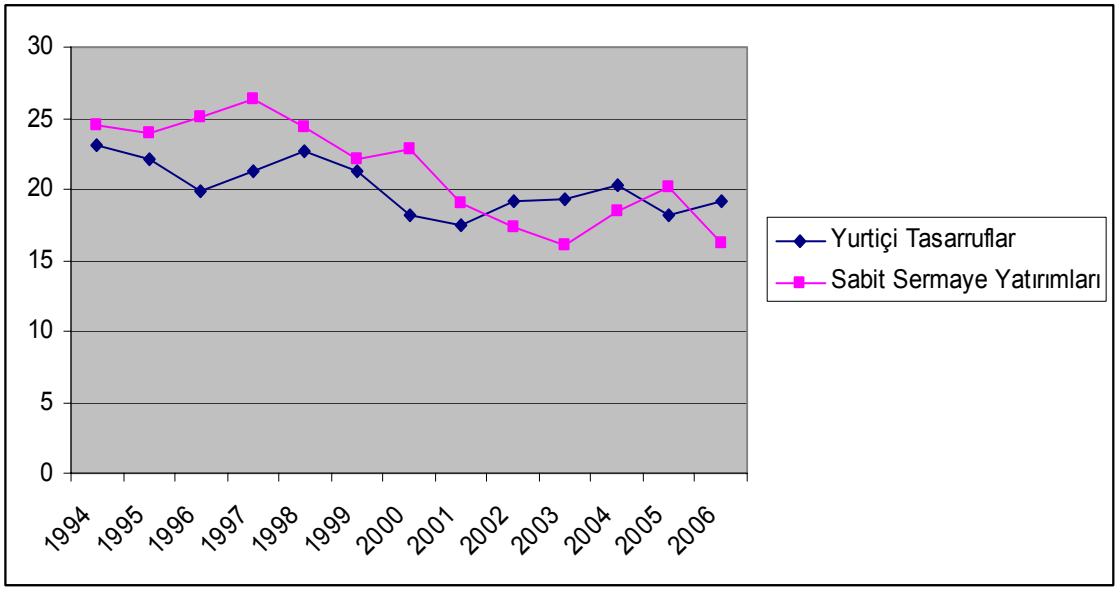

Kaynak : DPT (www:http//dpt.gov.tr)

Dönemin başında sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranı %24,5 iken 2006 yılında bu oranın %16,2 olduğunu aynı zamanda 1999 yılından başlayarak sözkonusu oranın düşmeye başladığını görüyoruz. Oranların düşüyor oluşu ekonomide üretken olabilecek kaynaklara yatırım yapılmadığının göstergesidir. Oranın düşmesinin iki nedeni vardır. Birincisi, GSMH'nın cari fiyatlarla artıyor oluşu ikincisi sabit sermaye yatırımlarının artış hızının GSMH artış hızından daha düşük oluşudur. 2003 ve 2004 yılları hariç bütün dönemlerde sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki payı yurtiçi tasarrufların payının üzerindedir.

2.4. Büyüme Performansının Dünya Ekonomisi İçindeki Konumu

Türkiye ekonomisini dünya ekonomisi içinde nereye konumlandırmamız gerektiğini anlayabilmemiz açısından büyüme performanslarına karşılaştırmalı olarak bakmak son derece faydalı olacaktır. Buna yönelik olarak aşağıdaki tabloda Türkiye ekonomisinin büyüme performansını dünya ve bazı ülke ve bölge ekonomileri ile karşılaştırmak üzere 1994-2006 döenemine ilişkin büyüme hızları verilmektedir.

Tablo 11: Türkiye ve Dünya Ekonomisinin Büyüme Performansı (%)

Ülke/Grup	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Yıllık Ort.
Türkiye	-6	8	7	8	4	-6	6	-10	8	6	10	8	6	4
Dünya	3	3	3	4	2	3	4	2	2	3	4	3	4	3
AB	2	2	1	3	3	3	4	2	1	1	2	1	3	2
ABD	4	3	4	5	4	4	4	1	2	3	4	3	3	3
Çin	13	11	10	9	8	8	8	8	9	10	10	10	11	10
Hindistan	7	8	7	4	6	7	4	5	4	8	8	9	9	7
Rusya	-13	-4	-4	1	-5	6	10	5	5	7	7	6	7	2
Arjantin	6	-3	6	8	4	-3	-1	-4	-11	9	9	9	8	3
Brezilya	5	4	2	3	0	0	4	1	3	1	6	3	4	3
Meksika	4	-6	5	7	5	4	7	0	1	1	4	3	5	3
Polonya	5	7	6	7	5	5	4	1	1	4	5	4	6	5
Romanya	4	7	4	-6	-5	-1	2	6	5	5	8	4	8	3
Bulgaristan	2	3	-9	-6	4	2	5	4	5	5	7	6	6	3

Kaynak : Word Bank (http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/DATASTATISTIC)

Tabloda yer alan ülke ve bölge grupları rastgele belirlenmiş değildir. Öncelikle Türkiye ekonomisinde büyüme sürecinin dünya ekonomisi ve Türkiye'nin içinde bulunmak istediği bölge ekonomileri ile karşılaştırılmasına bakmak için dünya ekonomisinde ve AB'nde görülen büyüme rakamları verilmiştir. Daha sonra dünya ekonomisinde belirleyiciliği açısından ABD ekonomisine, dünya ekonomik büyümesinin sürükleyicileri olarak Çin ve Hindistan ekonomilerine ve hem ekonomik hem de siyasal güç olarak eski ağırlığını tekrar hissettirmeye başlayan Rusya ekonomisine ilişkin büyüme rakamlarına yer verilmiştir. Bunların dışında, bizim asıl gözetmemiz gereken ve dünya ekonomi literatüründe aynı grup içinde değerlendirildiğimiz ve iktisadi tarih serüvenleri bizimkiyle çok benzer olan Arjantin, Brezilya ve Meksika gibi ülkelere ilişkin veriler bulunmaktadır. Son olarak 1990 yılına kadar sosyalist rejimle yönetilmiş, radikal bir rejim değişikliğinin ardından çok ciddi ekonomik ve sosyal problemlerle karşılaşan ve kapitalist sisteme entegre olmaya çalışan, AB içinde yer almayı başaracak kadar gelişme gösteren bir grup ülkeye ilişkin büyüme rakamları sunulmaktadır. Tablonun son sütununda 1994-2006 döneminde bütün ülke ve bölge gruplarına ilişkin büyüme oranlarının yıllık ortalaması yer almaktadır.

Karşılaştırma yaparken incelenen dönemi 2000 öncesi ve 2000 sonrası olarak ikiye ayırıp incelemek ilginç sonuçlar vermektedir. 1994-2000 döneminde dünya

ekonomisi daha hızlı büyümüş, yıllık ortalama büyüme hızı %3,13 olurken 2000 sonrası özellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen ekonomik çalkantılar büyüme hızını düşürmüş ve dünya ekonomisi bu dönemde yıllık ortalama %2,83 oranında büyümüştür. Her iki alt dönemde de Çin, ABD ve Hindistan gibi ülkelerin dünya ekonomisindeki büyümeyi sürüklediğini söylemek mümkündür. Özellikle Çin ve diğer bazı Asya ülkelerinin dünyanın üretim üssü olmasının bu sonuçta doğrudan payı vardır.

Türkiye'nin de aralarında bulunduğumuz gelişmekte olan ülkeler ile AB'ne aday ülkelerde de 2000 sonrası dönemde yüksek büyüme rakamları dikkati çekmektedir. Bunun temel nedenlerinden birisi, dünya finansal sisteminde yaşanan likidite bolluğunun ve bu ülkelerin sunduğu yüksek reel faizlerin tetiklediği kısa vadeli sermaye hareketlerinin bu ülkelere yönelmesidir. Bizim de dahil olduğumuz gelişmekte olan ekonomilere bu süreçte ciddi sermaye girişi olduğu ve bu fonların bir yandan büyümeye katkı sağladığı fakat diğer yandan ekonomilerin ve dünya finansal sisteminin kırılganlığını arttırdığını da ayrıca belirtmek gerekir. Nitekim 2002-2006 döneminde gelişmekte olan ülkelere 1.8 trilyon USD tutarında sermaye girişi olmuş ve likidite bolluğu sözkonusu ülke ekonomilerinin büyümelerinde ciddi rol oynamıştır. Yurtiçi tasarruflarının yetersizliği bilinen Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde büyümenin finansmanında sözkonusu sermaye girişlerinin payı yadsınamaz. Ancak bu durum, küresel likiditedeki daralma durumunda Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin, büyümelerini finanse ederken zorlanacağını da göstermektedir (TÜSİAD, 2007:15).

Türkiye ekonomisinin büyüme performansı bu ayrımda analizi doğrular veriler sunmaktadır. 2000 öncesi Türkiye ekonomisinin yıllık ortalama büyüme hızı %3,07'dir. 2000 yılından sonraki döneme baktığımızda ise kriz yılı olan 2001 yılının haricinde ekonomi sürekli büyümüş ve yıllık ortalama büyüme hızı %4,63 gibi dünya ekonomisinin büyüme hızının üzerinde bir orana ulaşmıştır. 2001 yılındaki daralmayı dışarıda abıraktığımızda, 2002-2006 döneminde Türkiye ekonomisinde görülen ortalama yıllık büyüme hızı %7.6 gibi oldukça yüksek bir orandır.

Türkiye'nin 1994-2007 dönemine ilişkin büyüme performansının benzer gelişmişlik kategorisinde değerlendirilen ve son çeyrek yüzyıldaki iktisat politikaları tercih ve serüvenleri bize benzeyen Arjantin, Brezilya ve Meksika gibi ülkelerle karşılaştırıldığında, ortalama yıllık büyüme hızının (%4) anılan ülkelerin tamamının büyüme hızının (%3) üzerinde olduğu görülmektedir. Ancak Arjantin ekonomisinin 1999'da başlayan dört yıllık daralma sürecinin sonunda 2003 yılından başlayarak sürekli büyüdüğü ve 2003-2006 döneminde yıllık ortalama büyüme hızının %9 gibi oldukça yüksek bir oran olduğu görülmektedir. Brezilya ve Meksika ekonomileri ise nispeten daha ılımlı oranlarda büyürken, bu ülke ekonomilerinin gerek enflasyon ve faiz haddi gerekse kamu finansmanı açısından Türkiye ekonomisine nazaran daha iyi konumda olduklarını söylemek gerekir.

Türkiye ekonomisindeki büyüme hızının, üyesi olmak için çalıştığımız AB'nde görülen büyüme hızından daha yüksek olduğu, 1994-2006 döneminde Türkiye ekonomisi yıllık ortalama %4 büyürken AB'nde görülen yıllık ortalama büyüme hızının %2 gibi bir düzeyde kaldığı görülmektedir. AB'nin olgun bir ekonomi görünümünü sürdürdüğü ve yeni katılan ülkelerin birliğe hareket ve dinamizm getirebileceği görülmektedir. Zira yeni aday olan ve 1990 yılına kadar demir perde ülkeleri olarak kalan bir dizi ülke ekonomisinde özellikle 2000 sonrasında AB ortalamasının üzerinde büyüme performansı sağlandığı dikkati çekmektedir. Polonya 1994 yılından bu güne Romanya 2000 yılından bu yana, Bulgaristan ise 1998 yılından bu yana kesintisiz olarak büyümektedirler. Polonya, Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelerin gösterdikleri büyüme performansının arkasında yatan temel sebeplerden birisi de hiç kuşkusuz AB fonlarından sağlanan kaynaklardır. Bununla birlikte bu ülkelerin atıl üretim ve işgücü kapasitelerinin bulunduğu ve eğitim ve kültür altyapılarının oldukça güçlü olduğu, dinamik ve gelişmeye açık nüfus yapısına sahip olduklarını da belirtmek gerekir.

Ancak bu noktada şunu da belirtmekte fayda bulunmaktadır. Türkiye; 2001 krizi sonrasında, gelişmekte olan ülkeler kategorisinden farklı olarak, hızlı büyümeyle birlikte yüksek cari işlemler açığı vermeye başlaması ve dış borç stokundaki artış açısından istisnaidir. Yüksek cari açık, büyük boyutlu yabancı sermaye girişi, dış

borç stokundaki artış gibi parametreler açısından Türkiye ile benzerlik gösteren ülkeler sadece bazı Doğu/Orta Avrupa ülkeleri ve G.Afrika ile sınırlıdır. Hatta gelişmekte olan ülkeler içinde Cari Açık/GSMH oranı Türkiye'yi aşan sadece Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Slovakya vardır (IMF, 2006:31). Instıtute Of International Finace tarafından 2007 yılında yayınlanan bir raporda, 2006 yılında gelişmekte olan ülkelere toplam 453.6 milyar USD sermaye girişi olduğu, Türkiye'ye giren 57.7 milyar USD tutarındaki yabancı sermayenin bu toplamın %12.7'sine ulaştığı ve bu açıdan Türkiye'nin çevre ekonomiler içinde ayırdedici bir konumda olduğu ifade edilmiştir (IIF, 2007:13).

Özetle söyleyecek olursak son 10 yıllık dönemde dünya ekonomisindeki hızlı büyüme sürecinin Türkiye ekonomisine de olumlu yansımaları olmuş, özellikle 2002 yılı sonrası büyüme açısından altın bir dönem yaşanmıştır. Dünya üretiminin önemli bir kısmının Çin, Hindistan vb. Asya ülkelerine kaymasıyla birlikte ucuz işgücüne dayalı mal ve hizmet üretimi inanılmaz boyutlarda artmış, bu üretimin önemli bir kısmı ABD tarafından tüketilmiş, dünya ekonomisi hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. 2003-2004 yıllarında dünya ekonomisindeki büyümenin yaklaşık %40'ı ABD ve Çin ekonomilerinden kaynaklanmıştır. 2004 yılı dünya ekonomisinideki büyümeye Çin'in katkısı %24, ABD'nin katkısı ise %17'dir (Goldstein, 2005:11). Bu süreçte ABD'nin cari işlemler açığı sürekli artmış bu açık başta Çin, Hindistan ve Körfez ülkeleri olmak üzere dünyanın geri kalanı tarafından verilen cari fazlalarla finanse edilmiştir. Bu durum, küresel dengesizlik yaratan bir durum olarak sürekli tartışma gündemindedir ve bu dengesizliğin er yada geç düzeleceği beklentisi hakimdir. Çin ekonomisinin uzun süre daha bu tempoda büyümesi beklenmemektedir. Küresel büyüme sürecinin kesintiye uğrayabileceğine ilişkin bilgiler uluslararası finans kuruluşları ve araştırmacılar tarafından da, bir süredir ciddi şekilde tartışılmaktadır. Belirsizlik ve tartışma, uyum sürecinin şiddeti ve süresine ilişkindir. Bozulma sürecinin Mart 2007 döneminden bu yana ABD konut sektöründen başlayarak dünyanın geneline yayılmaya başladığı söylenebilir. Hiç şüphesiz bu sürecin bizim gibi gelişmekte olan ekonomilere sermaye ilgisini kesmesi ya da bu ilginin yavaşlaması beklenmektedir. Dünya ekonomik büyümesinin sürükleyicisi konumundaki Çin ve Hindistan gibi ülkeler ile ABD'de başlayacak bir

yavaşlama veya daralmanın dünya ekonomisine çok sert yansımaları olabileceği ve bu durumun küresel dengesizlikleri arttırabileceği (Goldstein,2005:16), ABD ekonomisinin durgunluğa veya gerilemeye zorlayacak içsel (konut sektöründe başlayan olumsuz gelişmelerin finans sistemini tehdit etmeye başlaması) ve dışsal (dolardan kaçış ve doların değer kaybı) nedenlerin sadece ABD'yi değil aynı zamanda gelişmiş ekonomilerden başlayarak dünyanın geri kalanını etkileyeceği ve finasal piyasaların ciddi biçimde daralabileceği (IMF, 2006:9-10) söylenmektedir.

Küresel büyüme sürecinin sekteye uğraması durumunda en fazla etkilenecek ülkelerden birinin de Türkiye olduğu söylenmektedir (Goldstein, 2005:109). Nitekim Goldstein'in farklı ülkelerin olası dış şoklar karşısındaki kırılganlık düzeylerine ilişkin olarak yaptığı oldukça geniş kapsamlı bir araştırmanın sonuç bölümünde (Goldstein, 2005:109); ABD ve/veya Çin'de meydana gelecek durgunlaşma veya gerilemeden kaynaklanacak uluslararası sermaye hareketlerindeki hızlı bir daralmadan en olumsuz etkilenecek ilk beş ülkeden birinin de Türkiye olacağı ifade edilmektedir. Nitekim, Mayıs-Haziran 2006 ve Şubat-Mart 2007 döneminde dünya finans piyasalarındaki küçük çaplı türbülanstan, borsa, faiz ve döviz kuru hareketleri bakımından en fazla etkilenen dört ülkeden birisi de (diğerleri Macaristan, Brezilya ve G.Afrika) Türkiye olmuştur.

2007 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren, bütün dünyada ve ülkemizde yüksek büyüme sürecinin yavaş yavaş sonuna gelindiğine ilişkin tartışmalar 2008 yılının ilk çeyreğinde yaşanan finansal karışıklık ve resesyon tartışmalarınca da doğrulanmaktadır. Özellikle Amerike ve İngiltere'de konut sektöründe yaşanan sıkıntıların tetiklediği finansal bir karmaşaya doğru yol aldığımıza ilişkin ciddi veriler sunulmaktadır. Son beş yıllık dönemde dünya ekonomilerinde yaşanan likidite bolluğunun bundan sonra en azından eskisi kadar olmayacağı, likiditenin ve finansal akışkanlığın ve bunların uyardığı düşük faiz ortamının katkı sunduğu yüksek büyüme hızlarının da görülmeyeceği sık sık vurgulanmaktadır. Nitekim iyimser sayılabilecek Dünya Bankası'nın tahminlerine göre dahi; dünya ekonomisi 2007, 2008 ve 2009 yıllarında sırasıyla, %3,6, 3,3 ve 3,6 oranında büyüyecek, gelişmiş ülkelerde bu oranlar sırasıyla %2,6, 2,2 ve 2,6 olurken ülkemizin de içinde

değerlendirildiği gelişmekte olan ülkelerde bu oranların sırasıyla %7,4, 7,1 ve 7,0 olaracağı tahmin edilmektedir (World Bank, 2007:22). Hiç şüphesiz bu oranlar nispeten iyimserlik payı içermektedir ve 2008 yılında itibaren dünya ekonomisinde ABD'den başlayarak yayılma eğilimi gösteren finansal krizin kalıcı resesyona neden olmayacağı öngörüsünü içermektedir. Buna göre ülkemiz için büyüme oranları aynı dönem için sırasıyla %5,1, 5,4 ve 5,7 olması öngörülmektedir.

IMF tarafından periyodik olarak yayınlanan raporlarda da, benzer şekilde, dünya ekonomisinin son altı yıldaki gibi büyümeyeceği, likidite akışının ve büyüme hızlarının yavaşlayacağı 2006 yılında %5,4 olarak gerçekleşen dünya büyüme hızının 2007 yılında 5,2'ye 2008 yılında da %4,8'e düşeceği , 2006 yılında %9,2 olan dünya ticaret hacminin büyüme hızının 2007 ve 2008 yıllarında sırasıyla 6,6 ve 6,7 olacağı öngörülmektedir (IMF, 2007:8). IMF, 2008 yılından itibaren yaşanacak bir likidite krizinden, bizim de arasında bulunduğumuz, gelişmekte olan ülkelerin nispeten daha az etkileneceğini de belirtmektedir (IMF, 2007:10).

Sonuç olarak dünyada likiditenin daralmaya başladığı dönemde, son yıllardaki büyümesinin önemli bir kısmını dışarıdan sermaye çekerek sağlamış bizim gibi ülkelerin de ekonomik yavaşlamadan payını alacağını söyleyebiliriz. Hem sermaye girişlerindeki yavaşlama hem de ticaret ortaklarımızın küçülmesinin yaratacağı ihracattaki yavaşlamaya paralel olarak GSYİH'mızda daralma eğiliminin güçlü olduğu söylenebilir. Nitekim DPT'nin 2008 yılı programında da; dünya genelinde hakim olan potansiyel enflasyon baskısı, petrol fiyatları ile diğer enerji maliyetlerindeki artış, nüfusun yaşlanması, küresel ısınma gibi risklerin hem dünya ekonomisinin gelişimini hem de Türkiye ekonomisinin büyüme performansını olumsuz etkileyeceği beklentisi özellikle vurgulanmaktadır (DPT, 2008:8).

3. BÖLÜM: TÜRKİYE EKONOMİSİNDE İŞSİZLİK (1994-2007)

3.1. Son Çeyrek Yüzyılda İktisat Politikaları İçinde İşsizlik ve İstihdam Politikalarının Yeri

Çalışmanın bu bölümünde, 1994-2007 yılları arasında yaşanan işsizlik problemini tartışmadan önce, yaklaşık çeyrek yüzyıllık dönemde bu noktaya nasıl geldiğimizi daha iyi kavrayabilmek için özellikle 1980 yılından başlayarak iktisat politikası tercihleri ve yarattığı işsizlik problemine genel ve özet bir bakış sunacağız. Bu nedenle öncelikle tarihsel süreç içerisinde işsizliğin evrimini genel iktisat politikaları ile birlikte ele alacağız ve daha sonra işsizliğin yapısal ve yapısal olmayan nedenleri üzerinde duracağız.

Türkiye'de 1960'lı yıllarda yaklaşık olarak yüzde 3.5 civarında seyreden işsizlik, ithal ikameci sanayileşme döneminden bu yana önemi gittikçe artan ekonomik ve sosyal bir sorun olmuştur. Nitekim 1980'lerin ve 1990'ların başında gerçekleşen kısmi bir azalma dışında, işsizlik 1970'li yıllardan bu yana sürekli olarak artmaktadır. 1960'lı yıllarda yaklaşık olarak yüzde 3.5 civarında seyreden işsizlik oranı, 1970 li yılların sonlarına doğru yüzde 10 düzeyine çıkmıştır.

Türkiye 1980 yılına kadarki yaklaşık çeyrek yüzyıl, ithal ikameci sanayileşme stratejisiyle büyüme politikasını uygulamış fakat bu politika 1970 li yılların ikinci yarısından itibaren tıkanmıştır (F.Doğruel ve S.Doğruel, 2006:133). 1980 yılında uygulanmaya başlanan ve öncelikle dış ticaretin liberalleştirilmesi ardından da yerli paranın konvertibilitesi ve sermaye hareketlerinin serbest bırakılması yoluyla dışa açılma süreci son derece radikal bir değişimi ifade etmektedir. Planlı dönem fiilen son bulmuş, ekonomide serbest piyasanın egemen olduğu, dışa açık bir büyüme politikası izlenmeye başlanmıştır. Dönemin başında, 24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe konulan istikrar programının en önemli ayaklarından biri de emek piyasasının yeniden yapılandırılması ve esnekleştirilmesidir. Dönemin hemen başlangıcında işgücü piyasasının oldukça esnekleştirildiği, sendikaların kapatıldığı,

işçi ücretlerinin aşağı çekildiği, mevzuatta işveren lehine değişikliklerin yapıldığı görülmektedir.

Ciddi kabuk değişikliği ve ihracata ve dış ticarete dönük sanayi işletmelerinde yaşanan üretim artışı dönemin başında istihdam oranını arttırmış, işsizlik sınırlı da olsa azalma göstermiş, 1982 yılında yüzde 7.0'a kadar gerilemiştir. Tabi bu dönemde sınırlı sayılabilecek bir süre için firmaların işçi çıkarmalarının yasak oluşunun da etkisi olduğu tahmin edilmektedir. Fakat 1980'li yılların ortasından itibaren istihdamda tekrar bir azalma ve işsizlikte ılımlı bir artış görülmeye başlanmış, fakat 1989 yılında yaşanan büyük çaplı grevler ve seçimin hükümet üzerinde yarattığı baskı sonucu istihdamda ve ücretlerde bir miktar artış ve işsizlikte yavaşlama olmuştur. 1990'lara kadar işsizlik oranı tekrar artma eğilimine girmiş fakat artış ılımlı sayılabilecek düzeylerde kalmıştır

1989 yılında uygulamaya konan 32 sayılı kararla birlikte 1990 ve sonrasında dış ticaretin, finans sektörünün ve sermaye piyasalarının liberalleştirilmesine dönük bir dizi iktisat politikası kararı peş peşe uygulanmaya başlanmıştır. 1980'li yılların özellikle ikinci yarısından itibaren hızla artmaya başlayan kamu açıklarının uyardığı borçlanma ihtiyacı, sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği ve faiz haddinin piyasaya bırakıldığı böyle bir iktisadi ortamın da etkisiyle faiz oranlarının hızla yükselmesine neden olmuştur. Nominal faizlerdeki artış sonucu iç ve dış faiz farkı arasındaki makas gitttikçe açılmaya başlamış ve yüksek reel faiz politikasının uyardığı kısa vadeli sermaye hareketlerine dayalı borçlanma politikası kısmen bilinçli bir politika tercihi olarak uygulanmaya başlanmıştır. Yüksek reel faizler ve düşük döviz kurunun tetiklediği sıcak para girişinden beslenen TL nin sürekli değer kazanması sürecinde kamu açıkları ve dış açıklar her dönem daha çok borçlanmayla karşılanmaya başlanmış, ekonomik büyüme kısa vadeli sermaye giriş ve çıkışlarına ve ithalata daha fazla bağımlı hale gelmiş ve bu süreç bizim 1994, 1998 ve 2001 yıllarında yaşanan ciddi ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmamızda etkili olmuştur.

Anılan dönemde yüksek kamu açıkları ve yapısal bir çok sorun halledilmeden uygulamaya konulan sermaye hareketlerinin liberalizasyonuna dayalı iktisat politikaları, etkileri günümüze kadar süren çok ciddi problemlerin yanında, istikrarsız büyüme ve gittikçe ağırlaşan işsizlik problemiyle karşılaşmamıza da neden olmuştur. Bu dönem 1970 li yıllardan başlayarak uygulanan popülist bir politikanın (KİT'ler eliyle istihdam yaratma politikasının) da devam ettiği bir dönemdir aynı zamanda. Dönemin sonunda, istihdam ve sosyal güvenlik alanlarında buna benzer popülist politikalardan bir tanesi de emeklilik yaşının indirilmesidir. Türkiye'de yaşanan işsizliğe bir çare olarak, emeklilik yaşı kadınlarda 38'e erkeklerde ise 42'ye düşürülmüştür. Bu politikanın bir sonucu olarak özellikle kamu istihdamı olmak üzere istihdamda nısbi bir artış ve işsizlikte bir azalış görülmüştür fakat sosyal güvenlik sistemi bir süre sonra ciddi bir krize doğru evrilmeye başlamıştır. Nitekim, kamu borç stokunun yanında sosyal güvenlik sistemindeki bu açıklar da borçlanma düzeyi üzerinde ciddi bir yük yaratmış, aktüeryal dengeler gittikçe bozulmuş ve 2003 yılında çıkarılan yeni bir kanunla emeklilik yaşı tekrar yükseltilmiştir.

1988-90 dönemi işçi ücretlerinin nispeten yükseldiği fakat hayati derecede işsizlik probleminin yaşanmadığı bir dönemdir. Dönemin sonlarında ise yüksek reel ücretlerle birlikte artan faiz oranları ve bunun uyardığı artan borç yükü dikkat çekicidir. Yüksek reel ücret ve faiz oranına karşın ekonomide gözlenen canlılık kısa vadeli sermaye hareketleriyle finanse edilen ithalat talebiyle açıklanabilir (TÜSİAD, 1997:26). 1990'ların başında işsizlik oranlarında kısmi bir düşüş yaşanmış, işsizlik oranı 1993 yılında %7.8 seviyesine inmesine karşın ödemeler bilançosunda görülen ciddi açıklar ve uygulanan bir dizi yanlış iktisat politikaları sonucunda 1994 yılında TL büyük oranda devalüe edilmiş, ciddi bir ekonomik kriz yaşanmış, enflasyon oranı üç haneli rakamlara çıkmış ve aynı yıl ekonomi %6 oranında küçülmüş ve işsizlik 1993'teki yüzde 7.8'lik seviyesinden 1994'te yüzde 8.5'e yükselmiştir. Uygulamaya konulan 5 Nisan ekonomik programıyla birlikte daraltıcı para ve maliye politikaları uygulanacağı, yüksek kamu açıklarını gidermeye dönük olarak bir dizi kararların uygulanacağı deklare edilmiştir. Yaşanan ekonomik daralma ve programın uygulanmaya başlamasıyla reel sektörde işten çıkarılmalar artmış ve işsizlik oranı

%8.5 olmuştur. Ancak sendikalı olan ve toplusözleşmelerini kriz öncesi imzalayan işçiler krizde ilk etapta ücret kaybına uğramamışlar fakat sendikalı olmayan işçiler ile devlet memurları ve kayıtdışı istihdam edilenler krizde ciddi reel ücret kaybına uğramışlardır.

1995 yılından başlayarak ekonomide bir miktar toparlanma yaşanmış ve işsizlik oranı %7.6'ya inmiştir. Sözkonusu toparlanma daha çok; 1994 yılında gerçekleştirlilen yüksek oranlı kur ayarlamalarının uyardığı ihracat performansı ve 1996 yılında yürülüğe girecek olan Gümrük Birliği'ne hazırlık süreciyle açıklanabilir (TÜSİAD, 1997:26). Ancak yaşanan kriz ve daralma, kamu ve özel sektörün istihdam yaratma kapasitesini törpülemiş, özellikle eğitimli genç nüfusun iş bulma olanakları zayıflamış, ya da yeni iş bulabilenler kriz öncesinde geçerli olan reel ücretlerden daha düşük ücretlere razı olmuşlardır. Ancak bu noktada şunu da belirtmekte fayda vardır. Bunalım döneminde işsiz kalma riski taşıdığı için düşük ücrete razı olan işgücünün varlığı reel ücretlerin hızla aşınmasına neden olmuş fakat aynı zamanda düşen reel ücretler kayıtdışı sektörün işten çıkartılanları istihdam etmesini ya da yeni iş gücünü emmesini de kolaylaştırmıştır.

Türkiye benzer bir krize 1998 yılında, özellikle Güneydoğu Asya ve Rusya'da yaşanan krizlerin gelişmekte olan ülkelere sıçramasıyla, sürüklenmiş, 1998 yılında %6.9 olarak gerçekleşen işsizlik oranı1999 yılında %7.7'ye çıkmış fakat 1994 krizi kadar ağır bunalım yaşamadan toparlanabilmiştir. İşsizlik 2000 yılında 1998 yılı değerinin de altına inerek %6.5 olarak gerçekleşmiştir. Tabi 2000 yılındaki bu düzelme ki işsizlikte 2.2 puanlık bir azalma görülmüştür, biraz da 1999 yılında IMF ile imzalanan yakın izleme anlaşmasının da yaratmış olduğu iyimser hava ile de açıklanabilecek bir gelişmedir. Ancak bu durum işsizlikteki 3 puanlık azalışı tek başına açıklamakata yetersiz kalacaktır. Aynı zamanda DİE'nin kullandığı anketlerin uygulama sıklığının ve veri tabanındaki bazı küçük değişimlerin de etkisini payını da hesaba katmak gerekir (TÜSİAD 2002: 181).

Türkiye 1999 yılından itibaren IMF ile imzaladığı yeni anlaşmayla, döviz kuru çıpasına dayalı, sabit kur rejimini merkeze alan bir ekonomi programı uygulamaya başlamıştır. Döviz kurunun sabit tutulduğu ve sermaye hareketlerinin serbest bırakıldığı ortamda ciddi bir sıcak para girişinin uyardığı değerli TL politikasının bir sonucu olarak ithalat talebindeki büyümeyle birlikte ödemeler dengesi gittikçe bozulmaya başlamış, cari açık sürdürülemez duruma gelince, politik arenada yaşanan bir dizi krizin tetiklemesiyle Türkiye 2001 yılında o güne kadar yaşadığı krizlere kıyasla çok daha derin ve kapsamlı bir krize sürüklenmiştir. Krizle birlikte ekonomide ciddi bir daralma ve genel olarak bütün sektörlerde fakat özellikle finans kesiminde çok ciddi bir işsizlik görülmüştür.

Ekonomi 2001 yılında %6.5 oranında küçülmüş, işsizlik 2000 yılındaki %6.5 seviyesinden %8.4 seviyesine çıkmıştır. Türkiye'de 1990' lı yıllarda finans kesimi, nispeten yüksek ücretler verebildiği için, işgücünün en iyi eğitilmiş kesimini istihdam etmiştir. Aslında bu eğilim sadece bizim ülkemize özgü değildir. Finans piyasalarının hızla geliştiği ve derinleştiği, küreselleşme süreciyle birlikte para ve sermaye piyasalarının dinamik bir şekilde dönüştüğü, bu piyasaların popülaritesi ve öneminin arttığı bütün dünyada gözlemlenmekteydi. 2001 krizi işte bu kesim için çok yıkıcı olmuştur. 2001 kriziyle birlikte Türkiye, aynı zamanda bu güne kadar pek de alışık olmadığı, özellikle finans kesiminde görülen "beyaz yakalı işsizler" ordusuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu güne kadar görülen genelde vasıfsız ve eğitimsiz işsizlik olgusuna kıyasla, özellikle bankacılık ve diğer finans kollarında istihdam edilen, yetenekli, eğitili ve vasıflı bir kesimin işsiz kalması oldukça dramatik sonuçlar yaratmıştır. Nitekim 2001 krizi sonrası uygulanan yapısal programın ana öğelerinden birisi de genel olarak finans ve özel olarak bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması olmuştur (F.Doğruel ve S.Doğruel, 2006:133).

2001 krizinin yarattığı ciddi ekonomik daralma ve işsizlikteki artış sonrasında, IMF'nin gözetim ve denetiminde yeni bir program hazırlanmış, esnek döviz kuru sitemine geçilmiş, %6.5 oranında faiz dışı fazla hedefine yönelik sıkı para ve maliye politikası uygulanmaya başlanmıştır. Programın içeriğinde istihdam yaratıcı,

genişleyici politikalardan ziyade bankacılık ve diğer finans kesiminin yeniden yapılandırılması ve iç ve dış borçların çevrilebilmesi konuları ağırlıktadır. Programın uygulanmaya başlamasıyla birlikte, serbest piyasada belirlenmesi öngörülen döviz kuru özellikle 2002 yılı sonundaki hükümet değişikliğinin de etkisiyle 2007 yılına kadar bir kaç ara dönem haricinde neredeyse soluksuz düşmüş, fakat faiz hadleri dünya faiz hadlerinden ciddi biçimde kopmuş ve Türkiye reel faizi en yüksek olan ülkelerden biri olma özelliğini devam etmiştir. 2002 yılından itibaren ekonomide sürekli ve ciddi oranda büyüme rakamlarıyla karşılaşılmıştır. Bu büyüme, kısmen uygulanan değerli yerli para, yüksek faiz politikasının özendirdiği, kısa vadeli sermaye hareketlerine ve ithalata dayalı bir büyüme olarak da nitelendirilmektedir. Ancak yaşanan ciddi büyüme oranlarına kıyasla istihdamda anlamlı herhangi bir artış olmamış, işsizlik rakamları %9-10 civarında atalet kazanmış, büyümenin istihdama ve işsizliğe anlamlı bir katkısı olmamıştır. Bu durum tipik bir "istihdamsız büyüme modeli" olarak da değerlendirilmektedir.

3.2. İstihdamın ve İşgücü Piyasasının Genel Görünümü

Türkiye'de yaşanan işsizlik problemini daha iyi anlayabilmek için, bu problemin de içinde düşünülmesi gereken, istihdam ve işgücü piyasasına ilişkin gelişmelere bakmak, konuyu anlamamız açısından daha sağlıklı bir yöntem olacaktır. Zira istihdam, üretim ve gelir yaratma yanında, sosyal bütünleşmenin de en önemli aracıdır. Sadece geçinebilmek için değil, toplumun bir parçası olabilmek, kendine saygı, güven ve gelecek için iş gereklidir. İş olmadan temel çalışma haklarından, sosyal güvenlikten, sosyal diyalogdan bahsedilemeyeceği de gözardı edilememez. Ayrıca işgücüne katılım oranı da üzerinde durulması gereken bir kavramdır ve o ülkedeki üretken nüfusu göstermesi açısından önemli bir göstergedir. AB'ye üyelik sürecinde ülkemizde sağlıklı ve etkin bir işgücü piyasasının varlığı, sürdürülebilir bir büyüme ortamının sağlanması ve ekonomide rekabet gücünün arrttırılması açısından önemli bir faktördür.

Ayrıca istihdamla ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin de tek yönlü olmadığını belirtmek gerekir. Yani sadece ekonomik büyüme istihdam yaratmaz, istihdam da ekonomik büyümeyi artırır. İstihdam ekonomik, sosyal ve politik istikrarın en önemli unsurudur. Sosyal ve politik istikrar ise bir ülkede büyüme, yatırım ve üretim artışı için temel öneme sahiptir. Bugün dünyada örnekleri görüldüğü üzere, yüksek işsizlik oranları sosyal huzursuzluklara, kentlerde şiddet eylemlerine, anarşiye, sosyal patlamalara yol açmakta, bu da yatırım ve iş kurmak için gerekli olan uygun ortamı zedelemektedir.

Bu nedenle 1994-2007 döneminde işsizliğin genel görünümü tartışılırken öncelikle, Türkiye'de işgücü piyasasının genel görünümüne ve uygulanan istihdam politikalarına ilişkin özet bilgiler verilecek ve daha sonra işsizlik olgusu detaylı olarak incelenecektir.

Türkiye'de işgücü piyasasının temel özellikleri ve yapısı incelenirken esas olarak TÜİK'in HİA'nden faydalanılacaktır. Bu anketler 1988 yılından bu yana ILO standartlarına uygun ve düzenli olarak yılda iki kez yapılmakta ve 2005 yılının Ocak ayından itibaren üçer aylık dönemler esas alınarak açıklanmakta, sonuçlar ve ifade kolaylığı açısından üçer aylık dönemin ortasındaki ay adıyla anılmaktadır.

Aşağıda Tablo 12'de sözkonusu HİA'lerine dayanarak oluşturulmuş 1994-2007 dönemine ilişkin işgücü piyasası verileri detaylı olarak verilmektedir. Ancak bu noktada şunu da belirtmekte fayda bulunmaktadır. TÜİK'in 2007 yılı sonunda açıkladığı yeni nüfus sayımı sonuçlarına göre HİA'lerine baz teşkil eden kurumsal ve kurumsal olmayan nüfus verileri, mutlak değer olarak önceki dönem verilerinden oldukça farklı olduğundan ve bir çok veriyi etkilediğinden, 2007 yılı sonu verileri tabloda yer almamakta bölüm sonunda bağımsız olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 12: İşgücü Piyasasına İlişkin Gelişmeler

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 (Tem)
15 + Nüfus	40.322	41.455	42.512	43.553	44.550	45.554	46.211	47.158	48.041	48.912	49.906	50.826	51.668	49.575
İKÖ	54,1	54,4	54,1	52,2	53,8	51,0	49,9	49,8	49,6	48,3	48,7	48,3	48,0	46,02
Sivil İşgücü	21.831	22.567	23.003	22.724	23.949	23.222	23.078	23.491	23.818	23.640	24.289	24.565	24.776	22.879
Sivil İstihdam	20.026	20.912	21.548	21.082	22.334	21.507	21.580	21.524	21.354	21.147	21.791	22.046	22.330	20.443
İşsiz	1.805	1.655	1.455	1.643	1.615	1.715	1.497	1.967	2.464	2.493	2.498	2.520	2.446	2.436
İstihdam Oranı (%)	49,67	50,45	50,69	48,41	50,13	47,21	46,70	45,64	44,45	43,23	43,66	43,38	43,22	41,2
İşsizlik Oranı (%)	8,3	7,3	6,3	7,2	6,7	7,4	6,5	8,4	10,3	10,5	10,3	10,3	9,9	10,6
Kent	11,2	10,1	9,7	9,9	10,3	10,4	8,8	11,6	14,2	13,8	13,6	12,7	12,1	12,2
Kır	5,2	4,4	2,9	4,1	2,9	4,1	3,9	4,7	5,7	6,5	5,9	6,8	6,5	8,1
Eksik İstihdam	1.975	1.523	1.539	1.543	1.420	2.479	1.591	1.404	1.297	1.143	995	817	890	640
Eksik İstihdam (%)	9,0	6,7	6,7	6,8	5,9	10,7	6,9	6,0	5,4	4,8	4,1	3,4	3,6	2,8
Genç İşsizlik Oranı (%)	16,1	15,6	13,5	14,3	14,2	15,0	13,1	16,2	19,2	20,5	19,7	19,3	17,5	20,6
Sivil İstihdam														
Tarım	8.416	9.205	9.526	8.321	9.388	7.894	7.769	8.089	7.458	7.165	7.400	6.493	6.088	4.908
Sanayi	3.283	3.309	3.475	3.979	3.699	3.996	3.810	3.774	3.954	3.846	3.988	4.281	4.407	4.289
Hizmetler	8.327	8.397	8.548	8.782	9.246	9.617	10.001	9.661	9.942	10.136	10.403	11.272	11.836	10.115
İnşaat	1.274	1.291	1.386	1.374	1.391	1.453	1.364	1.110	958	965	1.029	1.171	1.267	1.230
Sektörel Paylar (%)														
Tarım	42,03	44,02	44,21	39,47	42,04	36,70	36,00	37,58	34,93	33,88	59,60	29,45	27,26	24,0
Sanayi	16,39	15,82	16,13	18,87	16,56	18,58	17,66	17,53	18,52	18,19	32,12	19,42	19,73	21,0
Hizmetler	41,58	40,16	39,67	41,66	41,4	44,72	46,34	44,88	46,56	47,93	8,287	51,13	53,01	55,0

Kaynak : TÜİK (www:http//tuik.gov.tr)

Ülkemizde işgücü piyasasının temel özelliklerinden birisi çalışma çağındaki nüfusun istihdamdan daha hızlı artmasıdır (DPT,2007:30). Nitekim 1994 yılında çalışma çağındaki nüfus 40.322.000 iken 2007 yılında bu rakam 52.581.000 olmuş ve artış oranı %30.4 olmuştur. Buna karşın 1994 yılındaki 21.831.000 olan sivil işgücü sayısı 2007 yılında 26.043.000 olmuş ve artış oranı %19.3 olmuştur. Çalışma çağındaki nüfusun ortalama yıllık artış oranı %2.3 iken, işgücünün ortalama yıllık artış oranı %1.5'te kalmaktadır. Bu durum, hızla artan nüfusa yeterli iş imkanı sağlanamadığının göstergesidir. Yeterli iş imkanı yaratılamamasının temel nedenleri de, istikrarlı büyüme ortamının yaratılamayışı, yatırımlara ayrılan kaynakların yetersizliği, sık yaşanan krizler vb. olgulardır. İşgücü piyasasında arzın karşılanabileceği yeterli talebin yaratılamamasının, işgücüne her gün yeni katılımların olduğu genç nüfusa sahip ülkemizde bu problemi daha da ağırlaştırdığı söylenebilir.

Tablodaki veriler incelendiğinde görüleceği üzere, ülkemizde tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı her dönem oldukça yüksektir. Fakat aynı zamanda dikkat çeken başka bir husus, tarımın istihdam payının 1999 yılından itibaren sürekli düşüyor olmasıdır. Tarımsal istihdamın payının azalması doğal bir gelişmedir. Çünkü tarımda teknoloji kullanımının ve makinalaşmanın artması, yeni üretim teknikleri, sulama, tohum iyileştirlmesi vb. gelişmeler sonucunda hem işgücü verimindeki artış hem atıl kalan emek sonucu tarımsal istihdam azalmaktadır. Diğer taraftan tarımsal ürünlerin gelir esnekliğinin birden küçük oluşu yani gelir arttıkça tarımsal ürün talebinin gelir artışından küçük olması sonucu, ekonomi büyüdükçe tarımsal ürün talebinin büyümeden küçük olacağı ve dolayısıyla tarımsal istihdamın payının azalacağı söylenebilir (TÜSİAD, 2002: 63).

1994 yılında 8.416.000 kişi tarım sektöründe istihdam edilirken bu rakam 1995-1998 döneminde bir miktar artmış fakat 1999 yılından itibaren sürekli azalarak 2007 yılında 6.804.000 kişiye kadar düşmüştür. Tarımın toplam istihdam içindeki payı 1994 yılında %42,03 iken 1999 yılında %36.70 olmuş ve bu tarihten itibaren sürekli düşerek 2007 yılında %28,65 olmuştur. Bu durum 1998 yılından itibaren IMF

gözetiminde uygulanan iktisat politikalarında tarıma aktarılan kaynakların düşüşü ve tarımsal sübvansiyon sisteminden doğrudan gelir desteklemesi modeline geçişin yarattığı tarımsal istihdamın çözülüşünün ve kırdan kente göç olgusunun bir sonucudur. Yine de tarımın istihdam payının %30 lar civarında olması başlı başına olumsuz bir göstergedir.

Toplam istihdam içinde sanayinin ağırlığı düşük sayılabilecek oranda değişim göstermiş ve ele alınan dönemde ortalama %18 civarında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, sanayinin istihdam payının henüz gelişmiş ülkeler seviyesinde olmadığı fakat artış eğiliminde olduğu söylenebilir. Ekonomik gelişim açısından beklenen durum sanayinin ağırlığının artması gibi görünse de, dünyada son 20 yılda yaşanan bilişim devrimi ve finansal piyasaların hızla gelişimi, istihdam ve üretim açısından hizmetler sektörünü daha avantajlı konuma getirmiştir. Nitekim ülkemizde de hizmetler sektörünün istihdam payı her dönem sanayi ve tarımın payından yüksek olmuştur. Araştırma konusu dönemde hizmetler sektörünün toplam istihdam içindeki payı ortalama %45 civarındadır. Ancak hizmetler sektöründe istihdam edilen işgücünün önemli bir kısmının vasıfsız ya da düşük eğitimli olduğu, katma değer yaratma kapasitesinin sınırlı olduğu, enformel sektörlerde istihdamın yaygın olduğu ve hizmetler sektörünün ülkemizde olması gerekenden çok daha erken ve hızlı geliştiği de söylenebilir.

Ayrıca, istihdamın sektörel dağılımındaki dengesizlik işsizlikle mücadelede köklü yapısal değişimlerin gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Gelişmiş ülkelere bakıldığında tarımın en az istihdam yarattığı, ardından sanayi ve hizmetler sektörü istihdamının geldiği bir yapı ile karşılaşılmaktadır. Türkiye'de ise istihdam yoğunluğu sırasıyla hizmetler, tarım ve sanayi sektörlerindedir. Sanayi istihdamı dünyada önemini hala korusa da, küresel yapı gereği; hizmetler, bilişim, mikro elektronik, nanoteknoloji ve bioteknoloji gibi sektörler istihdamda önemli roller oynamaya başlamışlardır. Bu süreç dünyayla bütünleşen Türkiye'deki istihdam yapısının da değişimini zorunlu kılmaktadır. Genç nüfusunun varlığıyla övünen Türkiye'nin bu nüfusu aktif hale geçirebilecek hedef ve planlara ihtiyacı bulunduğu açıktır.

Ülkemizde işgücü piyasasının genel özelliklerinden biri de istihdam oranlarının düşük olması ve kayıtdışı istihdamın yaygın oluşudur. 1998 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerin istihdam oranlarını aşağı çektiği görülmektedir. Genel olarak özellikle 1998 yılından itibaren istihdam oranlarının sürekli %50'nin altında kalması hem kendi bağlamında ciddi bir problemdir hem de kayıtdışı istihdamın varlığına bir işarettir. Buna karşın eksik istihdam oranlarının 1994 ve 1998 yıllarında oldukça yüksek seyretmesine karşın 2001 yılından itibaren gözle görülür bir şekilde düştüğü de dikkat çekicidir. Bu durum, özellikle 2001 krizinden sonra çalışma çağındaki nüfusun önemli bir bölümünün seçme şansı bulamadan herhangi bir işte çalışmaya aday olduğunun bir göstergesidir.

Özellikle son beş yılda istihdam oranlarında yaşanan daralma veya beklenen iyileşmenin sağlanamamasının bir çok nedeni vardır. Bunların başında istihdam yaratacak yatırım ortamının sağlanamaması ve işgücü piyasasının yapısal katılıkları gelmektedir. Bir diğer önemli neden ise, YTL'nin değerlenmesi sürecinin tetiklediği ithalat eğiliminin artışıdır (TÜSİAD, 2005(a):10). İthalatın gittikçe artan bir tempoda yükseldiği bu dönemlerde ithal ürünlerle rekabet edemeyen endüstrilerde istihdam kayıpları olduğu bir gerçektir.

Türkiye'de genç işsizlik oranı da hayli yüksektir. 1994 yılında %16, 1 olan ve 2000 yılına kadar düşme eğilimi gösteren genç işsizlik oranı 2001 yılından itibaren yükselmeye başlamış ve ciddi bir sorun olarak varlığını devam ettirmiştir. 2001 yılında 1994 değerinin bile üstüne çıkan genç işsizlik oranı bu tarihten itibaren ortalama %19-20 seviyelerinde tutunmuştur. Bu oran hem ekonomide üretken olabilecek kaynakların kullanılamadığının bir göstergesidir hem de sosyal bazı sorunların kaynağına işaret etmesi açısından önemlidir.

Bu temel özelliklerin dışında Türkiye'de işgücü piyasasının genel özelliklerinden yola çıkarak bazı saptamalar da yapılabilir (Gürsel ve Ulusoy, 1999:92). Öncelikle işgücü piyasasında kurumsallaşmanın son derece zayıf olduğu, işgücü arz ve talebinin rasyonel bir şekilde buluşamadığı söylenmelidir. Ayrıca işgücü piyasasında

istihdamı koruyucu güvenceler çok sınırlıdır. İstihdamı koruyucu tek unsur olarak kıdem tazminatı bulunmaktadır ve kıdem tazminatı işsizliğin artmasının önünde zayıfta olsa bir engeldir. İşsizlik sigortası 2005 yılına kadar yoktur. Mevcut durumda işsizlik sigortasının etkinliği ise çok sınırlıdır ve işlevsel değildir. Aynı zamanda asgari ücret uygulaması olmakla birlikte, asgari ücretin ortalama ücretlerin çok altında olduğu da önemli bir husustur. İşgücünü korumaya dönük sendikalaşma oranı özellikle özel sektörde çok düşüktür. Bu nedenle işsizlik oranındaki değişimler reel ücret değişimleri üzerinde etkili olmakta, işsizlik tehdidi ya da korkusu reel ücret pazarlıklarında işverene önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Diğer taraftan Türkiye'de çalışma saatlerinin hem uzun olduğunu hem de istihdamı belirleyici bir rol oynayabildiğini de belirtmek gerekir. Nitekim Dünya Bankası tarafından yapılan bir araştırmada; Türkiye'deki çalışma saatlerinin, ilgili verilerin bulunduğu ülkeler içinde en yükseği olduğu belirtilerek, şirketlerin, yeni istihdam yaratmaktansa mevcut işçileri fazla mesai ücreti ödeyerek daha fazla çalıştırmayı tercih ettikleri tespiti yapılmıştır (World Bank, 2006:3).

Türkiye'de istihdamın ve işgücü piyasasının genel görünümünün ele alındığı bu bölümde son olarak şunu belirtmek gerekmektedir. TÜİK, 31 aralık 2007 tarihinde yeni nüfus sayımı sonuçlarını açıklamış ve bu sonuçlar baz alınarak Kasım 2007 döneminden itibaren HİA sonuçlarını bu verilere göre yayınlayacağını, yeni düzenlemede ayrıca daha önce açıklanan işgücü göstergelerindeki oransal dağılımda bir değişiklik yaratılmadığını fakat mutlak değerlerde değişiklikler olduğunu, HİA'lerinde yaş grubu, cinsiyet, kent-kır dağılımlarının dikkate alınacağı nihai revize çalışmaların, bu sistem ile hesaplanacak yeni projeksiyonların hazır olmasını takiben ileri bir tarihte yapılacağını duyurmuştur. Bu nedenle yeni nüfus sayımına göre oluşturulmuş 2007 yılına ilişkin verilerin bir çok durumda önceki dönemlerle bilimserl olarak karşılaştırılma olanağı oldukça sınırlanmıştır. Buna dayanarak 2007 yılına ilişkin verilerin önceki dönemlerden ayrı olarak tek başına ele alınmasının daha doğru olacağı düşüncesiyle, aşağıda Tablo 13'de 2007 yılı Aralık ayı HİA sonuçları özet olarak verilmektedir.

Tablo 13: Yeni Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre 2007 Yılı İşgücü Verileri

	Türkiye		Kent		Kır	
	2006	**2007**	**2006**	**2007**	**2006**	**2007**
Kurumsal olmayan sivil nüfus (Bin Kişi)	68.490	69.246	43.000	43.892	25.490	25.353
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (Bin Kişi)	48.812	49.575	31.089	31.856	17.723	17.719
İşgücü (Bin Kişi)	23.203	22.879	14.137	14.157	9.067	8.722
İstihdam (Bin Kişi)	20.758	20.443	12.373	12.431	8.384	8.012
İşsiz (Bin Kişi)	2.446	2.436	1.763	1.726	682	710
İşgücüne katılma oranı (%)	47.5	46.2	45.5	44.4	51.2	49.2
İstihdam oranı (%)	42.5	41.2	39.8	39.0	47.3	45.2
İşsizlik oranı (%)	10.5	10.6	12.5	12.2	7.5	08.1
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	13.3	13.0	12.8	12.4	14.9	15.2
Genç nüfusta işsizlik oranı (%)	20.3	20.6	22.3	21.3	16.8	19.3
Eksik istihdam oranı (%)	3.0	2.8	2.7	2.3	3.5	3.6
Genç nüfusta eksik istihdam oranı (%)	3.3	2.7	2.3	2.4	5.2	3.2
İşgücüne dahil olmayanlar (Bin Kişi)	25.609	26.696	16.952	17.699	8.658	8.997

Kaynak:TÜİK (www:http//tuik.gov.tr)

Yeni nüfus sayımı sonuçlarına göre Türkiye nüfusu yaklaşık 3.7 milyon azalmıştır. Tabloda yer alan işgücü verilerinde de bu azalışın etkilerini izlemek mümkündür. Örneğin eski nüfus sayımı verilerine göre oluşturulmuş Ekim 2007 dönemi HİA sonuçlarına göre 15 ve yukarı yaştaki nüfus 52.581 bin kişi iken Aralık 2007 anketi sonuçlarında bu nüfus 49.575 bin kişiye inmiştir. Aynı şekilde sivil istihdam Ekim verilerinde 23.747 bin kişi iken Aralık verilerine göre 20.443 bin kişidir. TÜİK'in yeni standarda göre düzenlediği verilerde mutlak değerlerde önemli oranda değişiklikler olduğu fakat oransal değerlerde önemli değişiklikler olmadığı gözlenmektedir. Bu dönemde istihdamın % 24'ü tarım, % 21'i sanayi, % 5.5'i inşaat,% 49.5'i hizmetler sektöründedir. İşgücüne katılım oranındaki düşüş yeni verilerle de desteklenmektedir.

Anket sonuçlarına göre 2007 Aralık döneminde istihdam edilenlerin % 75.3'ü erkek, % 60.5'i lise altı eğitimli,% 59.9'u ücretli, maaşlı ve yevmiyeli, % 27.8'i kendi hesabına ve işveren,% 12.3'ü ücretsiz aile işçisidir. % 59.4'ü "1-9 kişi arası" çalışanı olan işyerlerinde çalışmaktadır.% 2.5'inin ek bir işi vardır. % 3'ü mevcut işini değiştirmek veya mevcut işine ek olarak bir iş aramaktadır. Ücretli olarak çalışanların % 90.2'si sürekli bir işte çalışmaktadır.

3.3. İşgücüne Katılımdaki Gelişmeler

Türkiye'de 1994-2007 yılları arasında nüfus mutlak olarak her yıl artmış fakat nüfus artış hızı her yıl düşmüş (1994 yılında %0,185 iken 2006 yılı sonunda bu oran %0,124'e düşmüştür) ve yıllık ortalama nüfus artış hızı %0,154 olmuştur. Aynı dönemde aktif nüfus olarak tanımlanan (okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzurevi, hastane, hapishane, kışla ya da orduevinde ikamet edenler, yabancı uyruklular yani kurumsal nüfus dışında kalan) kurumsal olmayan nüfus, 12.259.000 kişi artarak, 1994 yılında 40.322.000 kişiden 2007 yılında 52.581.000 kişiye çıkmış olup yıllık ortalama 875.000 kişi çalışabilir nüfusa dahil olmuştur. 15 yaşını dolduran bireylerin çalışma yaşamına girmesi ve ölümlerle çalışma yaşamından ayrılan bireylerin sayısının çalışma yaşamına yeni girenlere göre daha az olmasının etkisi ile çalışabilir nüfus sürekli artmaktadır.

Türkiye'de emek piyasasında çalışma yaşındaki nüfusun toplam nüfustan daha hızlı artması ülkemizin büyümesi açısından önemli bir fırsat penceresi olarak da değerlendirilmektedir. Ne var ki bunun ülkemizde ekonomik büyüme açısından bir fırsat penceresi oluşturma olasılığı, büyük ölçüde işgücü ve istihdamın büyüme hızına bağlı bulunmaktadır. Çalışma yaşına gelmiş nüfustaki artış, işgücüne yeteri oranda yansımamakta ve işgücüne katılım oranları 1950'li yıllarda başlayan azalma eğilimini sürdürmeye devam etmektedir. 1963 yılında %67 ve 1989'da yüzde 58.1 olarak gerçekleşen işgücüne katılma oranları 1994 yılında %54,1 ve incelenen dönem sonu olan 2007 yılında %49.5 olmuştur.

Türkiye'deki sivil nüfusun yaklaşık yüzde 30'unu okul çağındaki 15 yaş altı çocuklar oluştururken bu oranın AB-15 ülkelerinde ortalama yüzde 16 civarında olduğu düşünüldüğünde, Türkiye'nin oldukça genç bir nüfusa sahip olduğu daha iyi anlaşılmaktadır (Türkan, 2005:6). Buna karşın Türkiye şimdiden AB ülkelerinin her birinden daha fazla çalışma çağındaki nüfusa sahiptir. 65 ve üzerindeki yaş grubunda ise, Türkiye'deki nüfus AB-15 ortalamasının oldukça altındadır. 65 yaş nüfus grubunun toplam nüfus içerisindeki payı AB-15' de yüzde 17 civarında iken bu oran

Türkiye'de yaklaşık yüzde 6'dır. Dolayısıyla Türkiye ile AB-l5 ülkeleri arasındaki temel fark 15 yaş altı ve 65 yaş üstü yaş gruplarındaki farklılaşmadan kaynaklamaktadır (Türkan, 2005:6).

Türkiye'de 1994-2007 yılları arasında işgücüne katılım oranlarına ilişkin veriler aşağıda Tablo 14'de yer almaktadır.

Tablo 14: İşgücüne Katılım Oranları (%)

	Türkiye			Kent			Kır		
Yıllar	**Toplam**	**Erkek**	**Kadın**	**Toplam**	**Erkek**	**Kadın**	**Toplam**	**Erkek**	**Kadın**
1994	54,6	78,5	31,0	46,3	75,5	17,3	65,4	82,5	48,8
1995	54,1	77,8	30,6	45,3	74,2	16,7	65,8	82,6	49,2
1996	53,5	77,1	30,1	44,5	73,1	15,8	66	82,8	49,7
1997	52,2	76,4	28,3	44,7	72,7	16,7	63,1	81,7	44,9
1998	52,3	76,2	28,6	44,5	72,4	16,5	64,2	82,1	46,7
1999	53,0	75,8	30,3	44,8	71,8	17,7	65,5	82,0	49,5
2000	49,2	72,9	25,7	44,1	70,7	17,2	57,4	77,0	38,6
2001	49,8	72,9	27,1	44,0	70,6	17,4	58,7	76,4	41,7
2002	49,6	71,6	27,9	44,4	69,8	19,1	57,6	74,5	41,4
2003	48,3	70,4	26,6	43,8	68,9	18,5	55,5	72,9	39,0
2004	48,7	72,3	25,4	44,5	70,8	18,3	55,4	74,7	36,7
2005	48,3	72,2	24,8	45,5	71,5	19,3	53,1	73,5	33,7
2006	49,5	72,9	26,5	46,1	71,9	19,7	55,4	74,4	34,2
2007(Ekim)	49,3	72,9	26,1	46,3	72,3	20,4	54,5	73,8	33,9

Kaynak: TÜİK (www:http//tuik.gov.tr)

Yukarıdaki tablo genel hatlarıyla incelendiğinde; 1994 yılından bu yana işgücüne katılım oranlarının hemen hemen sürekli düştüğü görülmektedir. Türkiye OECD ülkeleri arasında en düşük işgücüne katılım ve en yüksek işgücüne dahil olmayan nüfusa sahiptir. OECD ülkelerinde işgücüne katılım oranı %70 ler düzeyinde iken bizde ancak %50 civarındadır. Genel olarak ülkemizde işgücüne katılım oranlarının sadece incelenen dönemde değil, hemen her dönem düşük olduğu, çalışma çağındaki nüfusun önemli bir bölümünün işgücü piyasasının dışında kaldığı söylenebilir. İşgücüne katılım oranının dünya ortalamasının 2006 yılında 65.5 olduğu ve son on yılda da bu oran civarında seyrettiği (ILO, 2007:10) gözönüne alındığında ülkemizin ciddi bir yol katetmesi gereği daha iyi anlaşılmaktadır.

Ülke genelinde işgücüne katılımın, erkeklerde daha fazla olduğu fakat işgücüne katılımdaki düşüşün kadınlarda daha hızlı olduğu görülmektedir. Bunun arkasında yatan temel sebep tarımdaki çözülme ve kırdan kente göçüşün yarattığı yeni dinamiklerdir. Kırsal kesimde ve tarımda işgücü içinde sayılan kadınların kente göçünce işgücüne dahil olmakta zorlandığı söylenebilir. İşgücüne katılımda yaşanan sorunun kentsel bir sorun olduğu ve kentlerde işgücüne katılım oranının doğal olarak kırdan daha düşük olduğu dikkati çekmektedir. Ayrıca kırsal yerlerde kadınların işgücüne katılımının kentsel yerlerdekine kıyasla daha fazla olduğu ancak kırdan kente göçün hızlandığı son dönemlerde kırsal bölgelerde kadınların işgücüne katılım oranlarının düştüğü ve fakat kentsel yerlerde kadınların işgücüne katılım oranlarının bir miktar yükseldiği söylenmelidir.

İşgücüne katılım ile eğitim düzeyi arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Neredeyse tüm gelişmiş ülkelerde eğitim düzeyi yükseldikçe işgücüne katılım oranı da artmaktadır. Fakat bu yükseliş bazı ülkelerde güçlü bazılarında ise zayıftır. Türkiye'de işgücüne katılım oranlarının düşmesinde tarımsal istihdamdaki azalma sonucu artan kente göç önemli bir unsur olmakta, özellikle kadınların işgücüne katılım oranlarının düşmesinde kırdan kente göç önem arz etmektedir. Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranı OECD ülkelerinin çok altındadır ve katılım oranlarının bu kadar düşük olmasının temel nedenlerinden birisi kadınların eğitim olanaklarından erkeklere kıyasla daha az yararlanabilmeleridir. Şehirlerdeki kadın nüfusun artması ile toplam işgücüne katılma oranının ciddi şekilde düştüğü gözlenmektedir. Yaşanan ekonomik problemlerin ortalama hane halkı gelirlerini azaltmasının etkisi ile çalışanlar daha çok çalışmaya, çalışmayan kadın ve çocuk gibi toplum kesimleri ise gelir elde etmek için çalışma hayatına daha çok katılmaya başlamıştır. Kadınlar, özellikle eğitimsiz olanları, enformel sektörlere daha çok yönelmiş ve hizmetçilik, çocuk bakıcılığı, temizlik işleri gibi alanlarda daha çok istihdam olanakları bulmaya başlamıştır. Ayrıca ortalama eğitim süresinin uzaması, erken emeklilik ve işgücünün eğitim seviyesinin düşüklüğü ve yüksek işsizlik ortamında kişilerin, özellikle kadınların, iş bulmaktan ümitlerini kesip iş aramamaları işgücüne katılım oranını düşürmektedir (DPT, 2006:12). Diğer taraftan DPT'nin her yıl periyodik olarak yayınladığı yıllık programlarda; okullaşma oranının artması,

eğitim süresinin uzaması ve kente göç olgularının kısa dönemde işgücüne katılma oranını düşüreceği fakat orta ve uzun vadede işgücüne katılım oranını yukarı çekeceği varsayılmaktadır.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, normal koşullarda yarım zamanlı çalışma olanağının işgücüne katılımı arttırması beklenirken bu durum Türkiye örneğinde geçerli görünmemektedir. Türkiye'de yarım zamanlı çalışma olanağının yetersizliği bir yana işgücüne katılım üzerindeki etkisi de sınırlıdır. Diğer OECD ülkelerinde yarım zamanlı iş olanağı işgücüne katılım oranlarında önemli artışlara sebep olmuşsa da Türkiye'de böyle bir sonuç ortaya çıkmamıştır (World Bank, 2006: 4).

3.4. İstihdamın Genel Yapısı

İstihdamın yapısı bize ekonominin istihdam yaratma kapasitesi ve yaratılan işlerin niteliği konusunda fikir vermektedir. Türkiye'de istihdamın yapısı detaylı olarak incelenmeden önce, genel hatlarıyla; hala kırsal nüfus istihdamının yoğun olduğu, özellikle son beş yılda yaşanan yüksek büyümeye karşın istihdamda beklenen artışın yaşanmadığı, tarım dışı işsizliğin ciddi düzeylerde olduğu, kayıtdışı istihdamın yoğunluğunu devam ettirdiği ve genç nüfus arasındaki işsizliğin artmakta olduğu söylenebilir.

Türkiye'de 1994 yılında istihdam edilen kişi sayısı 19 milyon 401 bin kişidir. Bunların 5 milyon 561 bini kadın, 13 milyon 841 bini erkektir. 2007 yılında istihdam edilen kişi sayısı 23 milyon 548 bin kişiye ulaşmıştır. 2007 Ağustos verilerine göre bir önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında; tarım sektöründe çalışan sayısının 218 bin kişi azaldığı, tarım dışı sektörlerde çalışan sayısının ise 487 bin kişi artttığı, istihdam edilenlerin % 28'inin tarım, % 19,1'inin sanayi, % 6,5'inin inşaat, % 46,5'inin ise hizmetler sektöründe olduğu görülmektedir.

1994-2002 yılları arasında görülen istikrarsız büyüme, özellikle imalat sanayiinde olmak üzere istihdam artışını büyük oranda düşürmüştür. (Tüsiad, 2002:124) Diğer

taraftan 2000 yılındaki beklenmedik istihdam artışı, büyük oranda 2000 yılının olumlu olarak algılanan ekonomik görünümünden kaynaklanmaktadır. Ancak bu durum işsizlikteki 3 puanlık azalışı tek başına açıklamakata yetersiz kalacaktır. Aynı zamanda TÜİK'in (anılan dönemde DİE) kullandığı anketlerin uygulama sıklığının ve veri tabanındaki bazı küçük değişimlerin de etkisini payını da hesaba katmak gerekir (Tüsiad,2002:181).

Tarım sektörünün Türkiye ekonomisi içindeki göreli önemi nispeten azalmakla birlikte hala önemini korumaktadır. GSYİH içinde tarım sektörünün payı 1994 yılında %15 iken 2006 yılı sonunda %9'a gerilemiştir. Aynı şekilde tarımın toplam istihdam içindeki payı da, 1994 yılında %44 iken 2006 yılı sonunda 29'a inmiştir. Tarımın istihdam içindeki payı hala çok yüksektir ve fakat milli gelire katkısı da tam tersine hala çok zayıftır.

Türkiye'de istihdamın genel seyrini dünya ekonomisi içinde konumlandırabilmek ve özellikle tarımsal istihdamın çözülüşünün sadece bize özgü bir durum olup olmadığını daha iyi anlayabilmek için aşağıda Tablo 15'de bazı tarih aralıklarında çeşitli bölge gruplarına ve dünya ekonomisine ilişkin istihdam verileri sektörel bazda verilmektedir.

Tablo 15: Türkiye ve Dünya Ekonomisinde İstihdam

(%)	Tarım		Sanayi		Hizmetler	
Bölgeler	**1996**	**2006**	**1996**	**2006**	**1996**	**2006**
Türkiye	44,2	27,3	16,1	19,8	39,6	53,0
Dünya	43,1	38,7	21,4	21,3	35,5	40,0
Gelişmiş Ülkeler ve AB	5,2	3,2	28,5	24,2	66,4	72,7
Gelişmekte Olan Ülkeler G.Doğu Asya ve Pasifik	51,0	47,0	16,4	17,8	32,7	35,2
Latin Amerika	23,2	18,8	20,3	19,8	56,5	61,4
Az Gelişmiş Ülkeler	29,7	29,7	21,7	22,9	48,6	67,4

Kaynak : ILO (http://laborsta.ilo.org)

Bütün dünya ekonomilerinde görülen ana eğilim, tarımsal istihdamın düşmesi ve hizmetler sektörünün istihdam payının hızla yükselmesidir (ILO,2007:12). Dünya'da tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payı son 10 yılda %43,12den %38,7 ye düşerken hizmetler sektörünün payı aynı dönemde %35,5'den %40'a yükselmiştir.

Aynı dönemde sanayi istihdamının payının ise, %21'4'den %21,3'e düşmesine karşın, hemen hemen aynı seviyede kaldığı söylenebilir. Bu durum küreselleşme sürecinin neredeyse kaçınılmaz bir sonucudur. Türkiye ekonomisinin de bu sürecin dışında kalamadığı görülmektedir.

Gelişmiş ülkelerde tarımın istihdam içindeki payı %5'in altındadır. AB'nde tarımın göreli payı hala yüksek olan Portekiz, Yunanistan gibi ülkelerde bile bu oran %10 civarına düşmüştür. AB adayları arasında en sorunlu olan ve yapısal olarak Türkiye ile en çok karşılaştırılan ülke olan Polonya'da dahi bu oran %20 civarındadır ve düşme eğilimindedir. Ayrıca AB'ne aday ülkelerin bir çoğunda tarımsal işgücünün bizdekine kıyasla oldukça donanımlı ve nispeten eğitimli olduğunu da gözardı etmememiz gerekir.

1990'lardan sonra sektörel yapıdaki değişimler global istihdam yapısını da etkilemiştir. Bazı geleneksel imalat sanayi ürünleri ihracatında rekabet gücünün azalması, bilişim, teknoloji, bankacılık ve finans gibi alanlarda yaşanan büyüme trendi ekonomik kalkınma stratejilerinin ve istihdamın genel olarak hizmetler sektörüne yönelmesine neden olmuştur. Türkiye'de ise hizmet sektörünün ağırlığı cumhuriyetin ilk döneminden itibaren belirgindir ve halen devam etmektedir. Bu doğrultuda 1990'lardan sonra teknolojinin gelişimi ile birlikte toplam istihdam içinde tarım ve imalat sanayiinin payı gerilerken, hizmet sektörünün payı artmaya başlamıştır. 2006 yılı itibariyle 1996 yılına göre küresel istihdam içerisinde hizmet sektörünün payı %35.5'den %40'a yükselmiş ve 43.1'den %38.7'ye gerileyen tarım istihdam oranını tarihte ilk kez geçmiştir. Sanayi sektörü istihdamı ise %21.3 olarak gerçekleşmiş ve 1996 yılına göre değişim göstermemiştir. Son yıllarda hizmet sektörünün toplam istihdamdaki payı hemen hemen tüm ülkelerde arttığı dikkati çekmektedir. Gelişmiş ülkelerde hizmet sektöründe çalışanların toplam istihdamdaki payı %70 düzeyindedir. Amerika'da çalışanların üçte ikisinden fazlası hizmet sektöründe istihdam edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde bu oran %30-%60 arasındadır.

Diğer taraftan tarımdan sanayiye geçiş yaşamasına karşın sanayileşme sürecini tamamlayamayan ve dünya nüfusunun %60'ından fazlasının yaşadığı Doğu Asya, Güney Asya ve Afrika'da istihdam daha çok tarım ağırlıklı olmaya devam etmektedir. 2006 yılı itibariyle tarım sektörü dünyada toplam istihdamın halen %40'ını oluşturmaktadır. Sanayi sektörünün istihdamdaki payı yeni sanayileşen Güneydoğu Asya ve Pasifik ile az gelişmiş ülkelerde artmakla birlikte, gelişmiş ülkelerde ve AB'de de azalmıştır. Bu da istihdam fırsatları yaratmada sanayi sektörünün öneminin azaldığını göstermektedir.

Teknolojik gelişmeler ve üretim sürecinde bilginin artan önemi ile birlikte istihdam niteliğinde meydana gelen değişimler, değişen teknolojiye ve üretim sistemlerine adapte olamayan işgücünün işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Nitekim ülkemizde tarımdan kopan işgücünün (özellikle kadın işgücünün) büyük bölümü, gerek eğitimsizlik gerekse vasıf uyumsuzluğundan dolayı kentte işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalmıştır.

3.5. İstihdamın Analizi

3.5.1. İstihdamın Sektörel Dağılımı

İstihdamın sektörel dağılımı; bizim gibi tarım sektörünün istihdam payının yüksek olduğu ve fakat tarım sektörünün yavaş da olsa çözüldüğü ekonomilerin gelişim seyrini ve hangi sektörlerin istihdam yaratma kapasitesinin olduğunu gösteren temel verilerden biri olduğu gibi aynı zamanda işsizlik ve istihdamın geleceğini tahmin edebilmek açısından da anlamlı veriler sunmaktadır.

Normal gelişim sürecini izleyen ekonomilerde tarımın istihdamdaki payı azalırken, sanayinin payı bir dönem sürekli artmakta, fakat bu artış temposu bir dönem sonra duraklamakta ve hizmetler sektörünün istihdam payı artmaktadır. Türkiye ekonomisinde yaşananlar ise bu gelişim çizgisini bütünüyle teyid etmemektedir. Tarımın istihdam içindeki payı azalırken sanayinin payından ziyade hizmetler

sektörüne çok hızlı bir geçiş olmuştur ve hizmetler sektörünün öne çıkışı cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren belirgindir. Tarımın çözülmesiyle açığa çıkan istihdamın sanayide kendine istihdam şansı bulmadan hızlı bir şekilde hizmetler sektörüne kayışı hem istihdamın gelişiminin sağlıklı olmadığını gösterir hem de bir dizi sosyal, psikolojik, kentsel vb. sorunları da beraberinde getirir. Nitekim Türkiye'de son 20 yılda yaşanan da bu durumun bir göstergesidir.

Aşağıda Tablo 16'da 1994-2007 yılları arasında istihdamın sektörel dağılımına ilişkin veriler bulunmaktadır.

Tablo 16. İstihdamın Sektörel Dağılımı

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1994	44.0	16.5	39.5
1995	44.1	16.0	39.9
1996	43.7	16.4	39.9
1997	41.7	17.5	40.8
1998	41.5	17.1	41.4
1999	40.2	17.1	42.7
2000	36.0	17.7	46.3
2001	37.6	17.6	44.8
2002	34.9	18.5	46.6
2003	32.7	18.4	48.9
2004	34.0	18.9	47,1
2005	30.0	19.2	50,8
2006	29.1	19.1	51,8
2007/08	26.4	19.1	54,5
2007/12	24.0	21.0	55,0

Kaynak: TÜİK (www:http//tuik.gov.tr)

Türkiye'de 1994 yılında tarımın istihdamdaki payı % 44.0, sanayinin % 16.5 ve hizmetlerin payı ise % 39.5 iken 2007 yılına gelindiğinde tarımımın payının %26, sanayinin %19,1, inşaat sektörünün yüzde %6, hizmetler sektörünün ise %46,5 olduğu görülmektedir. İki dönem arasında tarımın payında %36 oranında bir düşüş görülürken sanayinin payında %15 ve hizmetler sektörünün payında %17 artış

görülmüştür. Yıllık ortalama büyüme oranlarına baktığımızda tarımda yıllık ortalama %2,6 oranında küçülme, sanayide %1,1 ve hizmetler sektöründe %1,3 oranında yıllık ortalama artış görülmektedir.Tarımın istihdamdaki payında yaşanan azalmaya rağmen bu oran gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında hala oldukça yüksektir.

1980 yılından başlayarak dışa kapalı ithal ikameci sanayileşme stratejisinden, karşılaştırmalı üstünlüğe dayanan dışa açık sanayileşme stratejisine geçilmesiyle birlikte sanayi sektöründeki bir miktar canlanmanın yanında, özellikle finans, maliye, sigorta, bilişim, teknoloji vb. alanlarda ekonomiyi daha liberal hala getirmeyi amaçlayan bir dizi iktisadi ve hukuki düzenlemelerin etkisi ile toplu konut, turizm ve telekomünikasyon alanında sağlanan gelişmeler, ki bu gelişmeler dünyanın geri kalanında da özellikle bilişim ve teknoloji alanında benzer şekilde yaşanmıştır, özellikle hizmetler sektörünün toplam istihdamdaki payının artması sonucunu doğurmuştur. Hizmet sektörünün istihdam payını arttıran en önemli alanlar; toptan ve perakende ticaret, turizm, otel ve lokantalar sektörleridir. Bu sektörün sermaye yoğun teknolojiye açık olmaması ve bu alanda emek tasarrufunun olmayacağından dolayı net istihdam artışında önemli bir rol üstlenebilecektir. Nitekim istihdam artışında turizm sektörünün belirleyici bir işlev gördüğü saptanmaktadır.

Diğer taraftan hizmetler sektörünün alt kalemi olarak da değerlendirilen inşaat sektöründe özellikle son yıllarda ciddi bir istihdam birikimi olduğu 2007 yılı Ağustos ayı itibariyle sadece inşaat sektöründe çalışanların toplam istihdam içindeki payının %6,5 olduğu da dikkate değer bir gelişmedir. Bu durum son dönem hükümetlerin işsizlik sorununu da bir miktar inşaat sektörünün gelişimiyle hafifletme yönünde bilinçli tercihlerde bulunduğunu hatırlatmaktadır. İnşaat sektörü, 1994 ve 2001 krizlerinden en fazla etkilenen ve önemli istihdam kayıplarının olduğu bir sektör olmuştur. İnşaat sektöründe 2001 yılında bir önceki yıla göre 15.5, 2002 yılında ise yüzde 13.7 oranlarında istihdam kayıpları gözlenmiştir. Fakat ekonomide istikrarlı sayılabilecek bir büyüme dönemine girdiğimiz son beş yıllık periyotta inşaat sektörünün istihdama katkısı yadsınamayacak boyutlardadır

Tarımdan hizmetler sektörüne geçerken, işgücünün önemli bir bölümünün kentsel alanlarda ve hizmet sektörünün marjinal ve enformel alanlarında istihdam edildiği tahmin edilmektedir. Tarımsal istihdamın azalması istenen bir durum olmakla birlikte, yaşanan bu yapısal değişimin iktisadi, sosyal ve politik bir dizi sorunu da beraberinde getirdiği bir gerçektir.

Sanayi sektöründe istihdamın ortalama yıllık büyüme hızı 1994-2007 döneminde %1,1'dir. Bu durum, sanayi sektöründe son dönemlerde yaşanan yüksek oranlı büyümeyle uyumlu bir istihdam artışı olmadığının bir göstergesidir (DPT 2007:37). Sanayi sektöründe yaşanan büyümenin daha çok verimlilik artışından kaynaklandığı görülmektedir. Sanayide istihdamın büyüme oranı 1994 hariç, hizmet sektöründen daha düşük olmuştur. Ayrıca sanayide imalat sektörünün, lokomotif rolü oynaması gerekirken, istihdam payı nispeten düşük kalmıştır. Nitekim imalat sanayinin istihdam payı 1994-2007 döneminde ortalama %0,49 olarak gerçekleşmiştir.

3.5.2. İstihdamın Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Türkiye'de istihdamın yapısı hakkında bir fikir edinebilmek aşağıda Tablo 17'de istihdamın yaşa ve cinsiyete göre dağılımına ilişkin veriler bulunmaktadır.

Tablo 17: İstihdamın Cinsiyet ve Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (%)

	Erkek					Kadın				
Yıllar	**15-19**	**20-24**	**25-34**	**35-54**	**55+**	**15-19**	**20-24**	**25-34**	**35-54**	**55+**
1994	10.9	12.2	30.2	36.7	10.0	16.1	17.0	24.4	31.9	10.6
1995	9.8	12.0	30.3	37.5	10.4	15.5	15.9	25.2	32.3	11.1
1996	9.9	12.1	30.6	37.2	10.2	15.3	16.3	24.2	32.4	11.8
1997	9.9	11.7	30.9	37.6	9.9	13.8	16.6	24.9	32.7	12.0
1998	9.3	11.2	31.3	38.0	10.2	13.2	16.2	25.5	32.8	12.3
1999	9.3	11.0	31.4	38.4	9.9	12.8	16.4	25.4	32.4	13.0
2000	8.7	10.9	31.7	39.0	9.7	11.8	15.9	27.9	33.0	11.4
2001	7.9	10.6	32.3	39.4	9.8	10.4	16.0	27.7	34.3	11.6
2002	7.9	10.6	32.3	40.3	9.4	9.9	15.3	28.3	34.8	11.7
2003	5.9	9.4	34.2	41.8	8.7	8.2	14.4	30.0	36.4	11.0
2004	5.9	9.9	33.4	42.5	9.1	8.5	14.4	29.2	37.0	11.0
2005	5.8	9.6	33.7	41.9	8.8	8.1	14.1	29.6	38.4	9.8
2006	5.8	9.3	33.8	42.6	8.1	7.8	13.4	30.3	39.2	9.3

Kaynak : TÜİK (www:http//tuik.gov.tr)

Tablolardan anlaşılacağı üzere; kadınlar ve erkekler için istihdamın en fazla yoğunlaştığı yaş grubu 35-54 yaş grubu olurken, bunu 25-34 arası yaş grubu takip etmiştir. 15-19 yaş grubunun istihdam payındaki azalma, daha çok 8 yıllık eğitim uygulamasıyla birlikte eğitim sürecinin genel olarak uzamasının bir sonucudur. Ancak kadınlarda bu yaş grubunda istihdam edilenlerin oranı her dönem erkeklerden daha fazladır ve 1994 yılında %16,1 olan bu oran, 2007 yılında %8,5'e düşmesine karşın hala yüksektir. Bu yaş grubundaki çalışanların büyük çoğunluğunun eğitimsiz ve vasıfsız olduğunu söylemek mümkündür. Kadınlarda bu yaş grubunda çalışanların büyük bölümü, ücretsiz aile işçiliğinin yanısıra, çocuk bakıcılığı, hizmetçilik ve tekstil ve küçük imalat sanayi gibi çocuk işçiliğinin yoğun olduğu alanlarda istihdam edilenlerden oluşmaktadır.

Bu verilere bakarak Türkiye'nin genç ve dinamik bir işgücüne sahip olduğunu ve önümüzdeki 20 yıllık süreçte bu durumun aynı şekilde devam edeceğini fakat bu avantajı kullanamazsak nüfus artış hızının yavaşlamasıyla birlikte istihdamda ortalama yaşın da yükseleceğini söylemek mümkündür.

Tablolarda görülen ilginç bir veri, 55 yaş ve üzeri istihdamın kadınlarda erkeklerden daha yüksek olduğudur. Kadınlarda bu oran %10 ile %13 arasında değişirken erkeklerde bu oran % en fazla %10 civarında gerçekleşmiştir.

3.5.3. İşteki Durumuna Göre İstihdam

İşteki duruma göre istihdam incelenirken, alt kategoriler olarak ücretli, yevmiyeli, işveren, kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçiliği kategorileri kullanılmaktadır. Bu alt kategorilerin istihdam payına bakarak Türkiye'de istihdamın özelliği ve mevcut işlerin niteliği konusunda fikir beyan etmemiz mümkün olacaktır. Sözkonusu kategorilere göre istihdamın işteki durumuna ilişkin veriler aşağıda Tablo 18'de yer almaktadır.

Tablo 18: İstihdamın İşteki Duruma Göre Dağılımı (%)

Yıllar	Toplam	Ücretli	Yevmiyeli	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz aile işçisi
1994	100	33,0	8,2	5,6	25,2	28,0
1995	100	33,4	8,5	5,6	24,9	27,6
1996	100	34,7	8,7	5,7	23,5	27,4
1997	100	35,6	9,6	5,5	24,7	24,6
1998	100	36,7	8,5	6,1	23,7	25,0
1999	100	35,1	9,2	5,1	24,1	26,5
2000	100	39,6	10,0	5,3	24,5	20,6
2001	100	40,3	8,3	5,6	24,6	21,2
2002	100	42,0	7,7	5,5	23,8	20,9
2003	100	50,6	7,9	5,8	24,0	19,6
2004	100	42,6	8,3	4,7	24,7	19,7
2005	100	47,0	7,2	5,1	24,7	16,0
2006	100	47,8	7,7	5,4	22,6	16,5
2007 (08)	100	51,0	7,1	5,5	22,3	14,1
2007/12	100	50,8	6,7	5,2	23,7	13,7

Kaynak: TÜİK (www:http//tuik.gov.tr)

Tabloda en dikkat çekici bilgi, ücretsiz aile işçiliğinin payının zamanla düşmekle birlikte hala oldukça yoğun oluşudur. Tarım sektörünün istihdam payının hala ağırlıkta olduğu ülkemizde, tarımın yapısı gereği ücretsiz aile işçiliğinin oldukça yüksek olduğu bilinmektedir. Fakat tarım dışı alanda da payı azalmakla birlikte önemini koruduğu görülmektedir. Ücretsiz aile işçiliğinin kadınlarda daha fazla görüldüğü, özellikle ev kadınlarında ve küçük aile işletmelerinde sık rastlandığı da bir gerçektir. Tarımın istihdam payı azalırken diğer bir deyişle tarımdan kopuş süreciyle birlikte ücretsiz aile işçiliğinin de düştüğü gözlenmektedir.

İstihdam içinde ağırlıklı grup ücretli çalışanlardır. Ücretli istihdamın payının yüksek oluşu doğal karşılanması gereken bir durum olmakla birlikte 1994 yılından 2007 yılına gelirken hayli yükseldiği ve toplam içinde %49,3 paya ulaştığı görülmektedir. Aynı zaman diliminde ücretsiz aile işçiliğinin ciddi oranlarda düştüğü de dikkate alındığında; daha önce tarımda veya küçük aile işletmelerinde ücretsiz olarak çalışanların bir bölümünün kentte ücretli olarak çalışmaya başladığını düşünebiliriz.. Bu durum tarımdaki çözülme ve kırdan kente göçüşün yarattığı bir sonuçtur.

Özellikle 2000 yılından itibaren uygulanan iktisat politikalarının bu sonuçlarda etkisi olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Dikkat çekici bir başka husus kendi işverenlerin ve hesabına çalışanların payının son derece düşük olması ve hemen hemen aynı kalmasıdır. İşveren olarak çalışanların oranı 1994 yılında %5,6 iken 2007 yılında bu oran %5,5'tir ve neredeyse hiç değişmemiştir. Kendi hesabına çalışanların oranı da 1994 yılında % 25,2 iken 2007 yılında %22,3 olmuş, dönem boyunca azalmıştır. Bu durum ekonomide yeni iş alanların kolaylıkla yaratılamadığının ve müteşebbis sınıfının yeterince gelişemediğinin bir göstergesidir.

3.5.4. Eğitim Düzeyine Göre İstihdamın Yapısı

Sağlıklı bir ekonomide istihdam edilenlerin büyük kısmının eğitimli ve vasıflı olması arzulanan bir durumdur. Zira eğitim ile verim ve dolayısıyla işgücü talebi arasında pozitif bir ilişki vardır. Fakat istihdam edilenlerin niteliklerini belirleyen tek etmenin de eğitim olmadığını vurgulamak gerekir. Nitekim yaparak öğrenen ve yeteneklerini aktif olarak daha çok kullananların da istihdam edilirken tercih edildikleri bilinen bir gerçektir. Örneğin, iş başında eğitimin, kullanılan teknoloji ve kazanılan tecrübelerin, işgücünün niteliğine katkısı yadsınamaz. Bununla birlikte, işgücünün niteliğinin ölçülmesinde, sahip olunan eğitim düzeyi en kolay başvurulan ve en yaygın kullanılan kaynaktır.

Aşağıda Tablo 19'da eğitim durumuna göre istihdamın dağılımına ilişkin veriler bulunmaktadır.TÜİK'in kullandığı kapsam ve format değişikliği nedeniyle 1990'lı yıllara ilişkin veriler ile 200'li yıllara ilişkin verilerin niteliği, detayı ve referans kapsamlarının farklı olduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle aşağıdaki tabloda, ILO'nun halen kullandığı daha detaylı olan ve daha uzun bir zaman dilimini kapsayan formatın kullanılması tercih edilmiştir.

Tablo 19: Eğitim Durumuna Göre İstihdamın Dağılımı (%)

Yıllar	Okuryazar Olmayan	Okuryazar						
		Toplam	Okul Bitirmeyen	İlk	Orta	Lise	Lise Dengi MO	Yüksek Öğretim
1994	10,9	89,1	5,9	57,0	8,0	9,0	2,9	6,3
1995	10,2	89,8	5,2	55,2	9,3	10,0	3,5	6,6
1996	10,1	89,9	4,3	55,4	9,1	10,2	4,0	7,0
1997	9,3	90,7	3,5	55,7	9,5	9,9	4,6	7,6
1998	8,8	91,1	3,3	54,8	10,2	11,0	4,3	7,6
1999	8,8	91,2	3,4	55,2	10,1	10,2	4,5	7,9
2000	8,6	91,4	3,3	52,7	9,7	10,9	5,8	8,9
2001	8,3	91,7	3,4	52,0	9,8	10,5	6,6	9,3
2002	7,7	92,3	3,2	51,1	10,1	10,2	7,5	10,0
2003	7,0	93,0	2,9	49,6	10,6	10,6	8,2	11,0
2004	6,8	93,2	3,8	48,2	12,0	11,5	7,4	10,3
2005	5,7	94,3	4,4	44,5	13,4	11,4	9,0	11,5
2006	5,3	94,7	4,4	42,9	14,3	11,0	9,9	12,4

Kaynak: ILO (http://laborsta.ilo.org)

1994-2006 döneminde her dönem toplam istihdam içinde en ağırlıklı grup, payı azalmakla birlikte ilkokul mezunları olmuştur. İlkokul mezunu ve daha alt eğitim düzeylerinde eğitim gören okuryazarlar arasında görülen istihdamın toplam istihdam içindeki payı her dönem yaklaşık %60-65 aralığındadır. Bu oldukça sağlıksız bir gelişmedir. İlkokul mezunlarının toplam istihdam içindeki payı 1994 yılından 2007 yılına gelirken %20 oranında düşmüştür.

Anılan dönemde toplam istihdam içinde okur yazar olmayanların payının önemli ölçüde gerilediği ve tüm eğitim düzeyleri için bir artışın olduğu dikkati çekmektedir. Bu durum nispeten sağlıklı bir gelişmedir ve 8 yıllık eğitim uygulamasının ne kadar yerinde olduğunun da bir göstergesidir. 1994 yılında 10.9 olan okur yazar olmayanların payı, 2006 yılında neredeyse yarısına gerilemiştir. İlkokul mezunları her dönem toplam istihdamın yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Yüksekokul mezunlarının toplam istihdam içindeki payında her yıl görülen artışa rağmen, istihdamın eğitim düzeyinin yine de düşük ve istihdamın büyük ölçüde vasıfsız emekten oluştuğu görülmektedir. Bu durum, az gelişmişliğin tipik bir göstergesidir ve işgücünün niteliklerini geliştirecek politikaların geliştirilmesinin gerekliliğini de göstermektedir. Ayrıca istihdamın eğitim durumunun düşüklüğü ekonomilerin gelişme potansiyelini ve verimliliğini de sınırlayan faktörlerin başında gelmektedir.

Verilerden elde edilen ilginç bir sonuç da, lise dengi meslek okulu mezunları arasında beklenenin aksine istihdamın oldukça düşük olması ve normal lise mezunlarının gerisinde kalmasıdır. Bu durum meslek liselerinde eğitimin yetersiz olduğunun, sanayinin işgücü talebine uygun nitelikte işgücü yaratılamadığının bir göstergesidir.

3.5.5. Eksik İstihdam

TÜİK HİA ile, eksik istihdam kavramını genellikle, daha uzun sürelerde çalışmaya uygun oldukları halde haftada 40 saatten az çalışanlar, mesleği dışında başka işlerde çalışanlar ve çalıştığı halde işinden memnun olmayanları nitelendirmek için kullanmaktadır. Türkiye'de eksik istihdam genellikle işsizlik rakamlarıyla birlikte ele alınır ve eksik istihdam oranı genelde yüksek çıktığından genel eğilim bu oranı, düşük hesaplandığı peşinen kabul edilen işsilik oranına eklemektir (TÜSİAD, 2002:77). Bu durum oldukça yanıltıcıdır. Çünkü doğası gereği tarım sektöründe ve mevsimlik işçilikte eksik istihdam oranı yüksek çıkmaktadır.

Aşağıda Tablo 20'de, incelenen dönem için eksik istihdam oranları verilmektedir.

Tablo 20: Eksik İstihdam Oranları (%)

Yıllar	Toplam	Kent	Kır
1994	8.5	8.8	8.2
1995	7.0	7.5	6.6
1996	6.7	6.4	7.0
1997	6.1	6.6	5.7
1998	6.2	6.7	5.7
1999	8.9	8.8	8.9
2000	6.9	7.4	6.5
2001	6.0	6.5	5.4
2002	5.4	5.8	5.0
2003	4.8	5.2	4.4
2004	4.1	3.8	4.6
2005	3.4	3.0	4.0
2006	3.6	3.2	4.2
2007	2.8	2.6	4.0

Kaynak: TÜİK (www:http//tuik.gov.tr)

Türkiye'de 1994 yılında yüzde 8.5 olan eksik istihdam oranı 1999 ve 2001 ekonomik kriz yıllarında yükselmiş ve daha sonrasında dalgalanmalar göstermiş fakat son beş yıllık periyotta düşme eğilimine girmiştir. 1994 kriz yılında yüzde 8.5 olan oran 1999'da yüzde 8.9 oranıyla en yüksek düzeyine çıkmıştır.

Kriz dönemlerinde ve bu dönemleri izleyen yıllarda eksik istihdam oranlarındaki artışlar işten çıkarılma ve uzun dönem iş bulamama riskinin arttığını, niteliğine ve ücretlerin düşüklüğüne bakılmaksızın kişilerin buldukları işe girdiklerini, işini kaybedenlerin ve işgücüne yeni dahil olanların özellikle enformel sektörlerde iş bulabildiklerini göstermektedir.

1994 krizinin ardından eksik istihdam oranında 1.4 puanlık artış olmuş ve bu artış işsizlik oranındaki artışın çok üzerinde gerçekleşmiştir. Özellikle 2001 krizinden sonra bankacılık ve diğer finans ve sermaye piyasalarında yaşanan ciddi daralmayla birlikte, Türkiye'de o güne kadar görülmemiş düzeyde "beyaz yakalı" tabir edilen eğitimli, vasıflı ve ücret düzeyi yüksek olan bir kesimin işsiz kalması olgusuyla karşı karşıya kalınmıştır. Bu kesimin de bir süre işgücü piyasasından çekildiği ya da farklı alanlarda geçici olarak iş bulabildiği tahmin edilmektedir. 2003 yılından itibaren bu sektörlerde yaşanan toparlanmayla birlikte istihdam oranında nispeten bir artış yaşanmış fakat eski refah düzeyi hiç bir zaman yakalanamamıştır.

Eksik istihdam oranının hem kentte hem de kırda erkeklerde kadınlardan daha fazla olduğu fakat özellikle kırda bu makasın daha da açıldığı gözlenmektedir. 1994 yılından 2007 yılına gelirken; eksik istihdam oranı kentlerde %8,8'den %3'e düşerken kırda %8,2 den %4'e düşmüştür.

3.6. İşsizliğin Genel Görünümü

İşsizlik, ülkemizde ve dünyada en önemli iktisadi, sosyal ve politik sorunlardan birisi olarak her zaman gündemin ilk sıralarında yer almıştır. Çünkü işsizlik,

ekonomik sonuçlarının yanısıra aynı zamanda toplumsal bir sorundur ve gelir yoksunluğu nedeniyle bir yönüyle yoksulluğa yol açarken, diğer yönüyle bireyler üzerindeki olumsuz sosyal-psikolojik etkileriyle sosyal dışlanmaya neden olmaktadır.

Türkiye ekonomisi uzun süredir, yüksek işsizlik oranlarının yüksek büyüme oranlarıyla birlikte yaşandığı ve reel faizlerin büyüme oranlarını uzun süreli olarak aşabildiği bir yapı arz etmektedir. 1990'lı yılların başlarında ve 2002 yılından sonraki dönemlerdeki iki alt dönemde bu durum dikkat çekicidir. Özellikle 2002 yılından itibaren görülen yüksek oranlı ve istikrarlı sayılabilecek büyümeye karşın istihdam ve işsizlik alanında beklenen iyileşmeler yaşanmamaktadır.

Türkiye ekonomisinin işsizlik sorunu, tarihsel süreç içerisinde her zaman var olmakla birlikte esas olarak 1980 li yılların ortalarından itibaren önemini arttırmaya başlamıştır. Fakat 2001 krizine kadar alarm verici boyutlarda olmadığı için fazla dikkate alınmamıştır. Ancak 2001 krizinde o kadar büyük bir işsizlik -özellikle eğitimli işgücü arasında- yaşanmıştır ki bu tarihten sonra işsizlik büyük bir sorun olarak daha iyi algılanmaya başlanmış, üzerinde çok daha fazla tartışılmıştır.

1990'lı yıllarda OECD ülkeleri arasında göreli olarak düşük kabul edilecek bir işsizlik düzeyine sahip olan Türkiye'nin 2000'li yıllarda bu konumunu kaybettiği görülmektedir. 2000'li yıllarda OECD ülkeleri işsizlik ortalaması yüzde 6,5 düzeyinde iken bizde yaklaşık %9 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Aşağıda Tablo 21'de Türkiye ekonomisinde 1994-2007 dönemine ilişkin işsizlik ve işsizliği daha iyi anlamlandırmamıza yarayacak bir dizi veri bulunmaktadır. TÜİK'in 2007 yıl sonunda açıkladığı yeni nüfus sayımı sonuçlarına göre nüfus, işgücü, istihdam ve işsizlik gibi bir çok veride önceki dönemlerle karşılaştırma yapma olanağını sınırlayan mutlak değer olarak büyük değişiklikler olduğundan aşağıdaki tabloda sözkonusu yıl sonu verileri yer almamakta, 2007 yılı verileri bağımsız olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 21: İşsizlik Verileri

Yıl	İşgücü (100 Kişi)	İstihdam (Bin Kişi)	İşsiz (Bin Kişi)			İşsizlik Oranı (%)			Tarım Dışı İşsizlik Oranı (%)
			Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Kent	Kır	
1994	21.831	20.026	1.805	1.295	480	8,3	11,2	5,2	12,2
1995	22.567	20.912	1.655	1.165	443	7,3	10,1	4,4	10,2
1996	23.003	21.548	1.455	1.054	363	6,3	9,7	2,9	9,7
1997	22.724	21.082	1.643	1.007	456	7,2	9,9	4,1	9,9
1998	23.949	22.334	1.615	1.107	421	6,7	10,3	2,9	10,1
1999	23.222	21.507	1.715	1.275	499	7,4	10,4	4,1	9,6
2000	23.078	21.580	1.497	1.077	375	6,5	6,2	8,2	9,3
2001	23.491	21.524	1.967	1.485	482	8,4	11,6	4,7	12,4
2002	23.818	21.354	2.464	1.826	638	10,3	14,2	5,7	14,5
2003	23.640	21.147	2.493	1.822	663	10,5	13,8	6,5	13,8
2004	24.289	21.791	2.498	1.878	620	10,3	13,6	5,9	14,3
2005	24.565	22.046	2.520	1.867	652	10,3	12,7	6,8	13,6
2006	24.776	22.330	2.446	1.777	670	9,9	12,1	6,5	12,6
2007 (Ekim)	25.208	22.750	2.458	1.740	718	9,7	11,8	6,6	12,3

Kaynak: TÜİK (www:http//tuik.gov.tr)

İncelenen dönem Türkiye tarihinin en çalkantılı dönemlerinden biridir. 1994, 1999 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerin Türkiye ekonomisinde var olan işsizlik sorununu gittikçe ağırlaştırdığı görülmektedir. 1999 krizi sonrasında 100 bin ve 2001 krizi sonrasında 470 bin kişinin daha işsiz kaldığı görülmektedir. Özellikle 2001 kriziyle birlikte o güne kadar pek rastlanmayan ölçüde vasıflı iş gücünün işsiz kalması sorunun önemini daha da arttırmaktadır. Krizler dışında özellikle 1990 lı yılların sonundan itibaren tarımda yaşanan çözülmenin ve kırdan kente göç olgusunun izlerini işsizlik rakamlarına bakarak daha iyi anlayabiliyoruz. Nitekim işsizlik rakamları bize sorunun daha çok kentsel bir sorun olduğunu göstermektedir.

1994 yılında 1.775 bin kişi olan toplam işsiz sayısı 2006 yılı sonunda 1994 yılına kıyasla %34,25 artışla 2.446 bin kişiye çıkmıştır ve her yıl ortalama 43 bin kişi işsiz ordusuna dahil olmuştur. Erkeklerde 1994 ylında 1.295 bin kişi olan işsiz sayısı 2006 yılı sonunda %28,26 oranında artarak 1.777 bin kişiye çıkmış ve her yıl ortalama 26 bin kişi daha işsiz kalmıştır. Kadınlarda ise 1994 yılında 480 bin lişi olan işsiz sayısı 2006 yılı sonunda %50,42 oranında artışla 670 bin kişiye çıkmış ve her yıl ortalama 17 bin kadın işsiz daha var olan işsiz sayısına eklenmiştir.

1994 yılından 2007 yılına gelinceye kadar oransal artış olarak en fazla kadın işsiz olduğu (%50,42 artış) dikkat çekicidir. Kadınlar arasında özellikle tarım dışı işsizlik çok yüksektir ve iş bulma konusunda kadınlar erkeklerden daha az şanslıdır. Üstelik işgücüne katılım konusunun tartışıldığı bölümde belirtildiği gibi kadınlarda görülen bu yüksek işsizlik olgusu düşük iş gücüne katılım oranlarıyla birlikte karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kentlerde kadın işsizlik oranları Türkiye ortalamalarının üzerinde seyretmektedir. Kadınların iş bulabildiği meslek grupları ve konumları dikkate alındığında işsiz kalma olasılığının nispeten yüksek olduğu alanlarda, özellikle idari personel olarak sınıflandırılan alanlarda çalıştıkları görülmektedir. Bu durum kadınlarda işsiz kalma sıklığını etkileyen bir gerçekliktir ve istihdamda cinsiyet ayrımcılığı sorununu gündeme getirmektedir. Kentlerde %10'u asan (2005'te %13.2 ve 2006'da %12.5) issizlik sorunu kadınlar ve gençler arasinda daha da derin yasanmaktadır. Kentli kadınlar arasında issizlik oranı ortalama %17'dir. Ev içindeki cinsiyetçi iş bölümüne, bu isbölümünün dayattığı çocuk bakımı gibi yüklerin toplumsal olarak karşılanabilecegi kreş vs. imkanlarının sınırlılığına ve piyasadaki düşük ücretlere bağlı olarak, pek çok kadın piyasada emeklerini satmaya aday dahi olmamaktadır (Onaran, 2007:2). Bu durum aslında Türkiye'nin potansiyel işgücünün çok önemli bir kısmını israf ettigini de göstermektedir.

Türkiye'de yaşanan işsizlik sorununun daha çok büyüme hızının düşük oluşundan kaynaklandığı söylenebilir (Tüsiad, 2002:14). Zira, işgücünün yüksek tempoda arttığı koşullarda, işsizliğin azalabilmesi için yüksek büyüme şarttır fakat yeterli değildir. Aynı zamanda işletmelerin, yaşanan büyümenin kalıcı ve istikrarlı olduğu konusunda hemfikir olması gerekir. Nitekim 1990 lı yılların ikinci yarısında görülen istikrarsız büyüme, özellikle imalat sanayinde istihdam artışını büyük oranda düşürmüştür. Ancak 2002-2007 yıllarında Türkiye'de ve dünyada yaşanan ve istikrarlı sayılabilecek büyümeye karşın istihdam artışı olmadığı ve işsizliğin düşmediği de bir gerçektir. Bu durum tipik bir istihdamsız büyüme olarak nitelendirilebilir. Bu süreçte dünyada özellikle imalat sanayinde üretim artarken, istihdam artmamış, hatta bir çok ülkede azalmış, işsizlik oranları da artmıştır. Bu durum 2002-2007 dönemindeki büyümenin daha çok verimlilik artışından kaynaklanmış olabileceğini düşündürmektedir. İstihdamsız büyüme artan küresel rekabetin de bir sonucudur.

Küresel rekabet, firmaları daha az istihdamla daha çok üretmenin yollarını aramaya zorlamış, teknolojik ilerleme ve sermaye yoğun üretim tekniklerindeki gelişme bu süreci hızlandırmıştır.

Türkiye ekonomisi yapısal problemlerini büyük ölçüde halledememiş, tarımsal istihdamın hala yüksek düzeylerde seyrettiği ve ciddi işsizlik oranlarıyla karşı karşıya kalınan bir ekonomidir. Türkiye'de işgücünün yaklaşık üçte biri tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Ücretsiz aile işçiliğinin ve kendi hesabına çalışmanın çok yaygın olduğu tarım sektöründe doğası gereği işsizlikten bahsetmek anlamlı olmayacağından, aslında işsizlik olgusunu tartışırken tarım dışı işsizliği dikkate almak daha faydalı olacaktır (TÜSİAD, 2002:178). Sadece bizim ülkemizde değil tarım setörünün büyük paya sahip olduğu ülkelerde de genellikle toplam işsizlik oranları çok düşüktür (Gürsel ve Ulusoy,1999:83). Çarpıcı bir örnek vermek gerekirse tarımın istihdam payının %70 düzeyinde olduğu bazı Afrika ülkelerinde işsizlik oranları %1-2 civarındadır. Oysa bu ülkelerin işsizlik sorununu hallettiklerini söylemek mümkün değildir. Aynı şekilde küçük üreticiliğin yaygın olduğu bir ekonomide işsizlik oranları yine çok düşük olacaktır. Türkiye'de de tarım sektöründe küçük üreticiliğin egemen olduğunu göz önüne alırsak işsizliğin çok düşük görünmesi doğal bir sonuçtur. Bu nedenle tarımın istihdam payının %5'ler düzeyinde olduğu gelişmiş ekonomilerle karşılaştırma yaparken de tarım dışı işsizlik oranlarını dikkate almak daha kolay ve anlamlı olacaktır.

Dolayısıyla, tarım sektörünün de dahil edildiği bir bakış açısı hem işsizliğin daha düşük çıkmasına neden olmakta hem de bir çok sorunu görmemizi engellemektedir. Zira tarım kapsam dışı bırakıldığında işsizlik oranı ortalamaların çok üzerine çıkmaktadır. Bu nedenle tarımın dışarıda bırakılması durumunda işsizliğin seyrini daha iyi görebilmek için aşağıda Şekil 3'de incelenen dönemde tarım dışı işsizlik oranları ile genel işsizlik oranları bir arada verilmektedir.

Şekil 3: Tarım Dışı İşsizlik ve Genel İşsizlik (%)

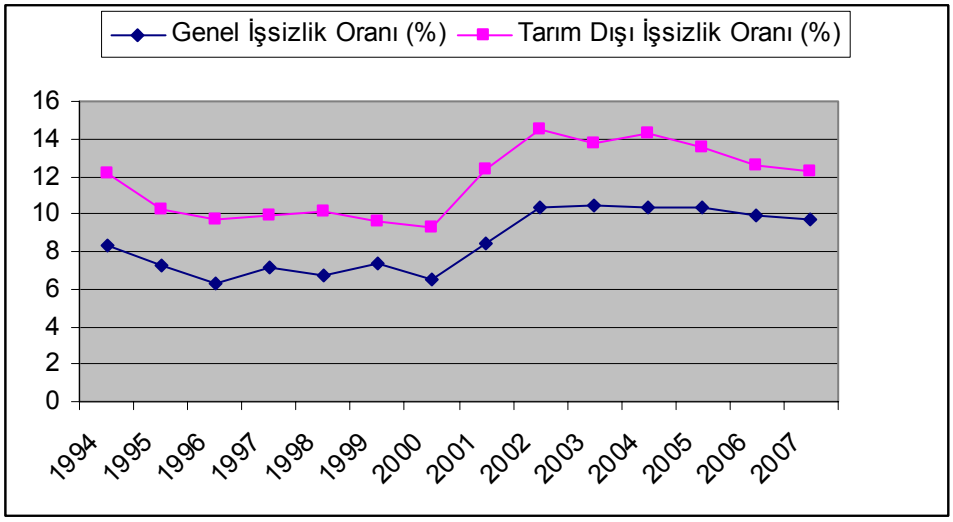

Kaynak : TÜİK (www:http//tuik.gov.tr)

Dikkat edileceği üzere Türkiye'de her dönem tarım dışı işsizlik oranı genel işsizlik oranının üzerindedir. Bunun nedeni genel işsizlik oranı hesaplanırken tarım sektörünün de hesaplamaya dahil edilmesidir. Tarım sektörünün yapısı gereği işsizlik oranları ihmal edilecek ölçüde düşük olduğundan, tarımın işsizlik sorununu bir miktar gizlediği daha net olarak görülmektedir. Dikkat çekici bir başka husus 1998-2000 dönemi hariç tarım dışı işsizlik oranının her dönem %10'un üzerinde olduğu ve 2002 ve 2004 yıllarında %14'ün üzerinde olduğudur. Bu oranlar oldukça ciddi düzeylerdedir ve tarımdaki çözülme devam ettiği sürece ciddiyetini arttırarak devam edeceği de aşikardır. Çünkü tarımda atıl olarak istihdam edilen kitleler kente göçtükçe işsizlik tanımı içine dahil olacaklar ve istatistiklerde kendilerine yer buldukça işsizlik oranlarını yukarı taşıyacaklardır. Bu durumun işsizliğin gerçek boyutunu görmemiz açısından acı ama yararlı olacağı bile düşünülebilir.

3.7. İşsizliğin Yapısal ve Yapısal Olmayan Nedenleri

Türkiye, nüfus artış hızı yavaşlıyor olmakla birlikte, nüfusu her yıl mutlak olarak artan, oldukça ciddi genç nüfusa sahip bir ülkedir. Fakat nüfus artışı ile orantılı istihdam artışının sağlanamayışı, her gün işgücüne eklenen yeni kişilerle genişleyen işgücü arzı karşısında sınırlı işgücü talebi, uzun süren yapısal işsizliğe ortam

hazırlamaktadır. Zaten sınırlı olan işgücü talebi karşısında nitelik olarak da uyuşmayan işgücü arzı, yapısal işsizliği daha da artırmaktadır. İşgücü arzında yaşanan problemler genellikle işgücünün eğitim seviyesinin ve mesleki donanımının yetersiz oluşundan kaynaklanmaktadır. Özellikle hizmet sektöründe vasıfsız işgücünün yaygın olduğu ve bu sektördeki bir çok alanda yer alan işsizlerin de genellikle eğitimsiz ve donanımsız oldukları bilinmektedir.

Ortodoks iktisat kuramında işsizliğin nedenleri olarak genellikle, yüksek isgücü ve işten çıkarma maliyetleri (ücretler, vergiler, kıdem tazminatları vb.), emek piyasasi katılıkları, yasalar, güçlü işçi sendikaları vb. gösterilir. Örneğin Türkiye'de işveren kesiminin örgütü olan TİSK vb. kurumların temel argümanları özellikle bu tez etrafinda gelişmektedir. Bu bakış açısı 2000'li yıllara kadar IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi uluslararası kuruluşlar tarafından da paylaşılmıştır. Örneğin OECD, bu 2000'li yıllara kadar işgücü piyasalarının mümkün olduğunca esnekleştirilmesi ve işgücünü koruyan düzenlemelerden vazgeçilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Fakat 1990'lı yıllar boyunca OECD ülkelerinde gözlemlenen iktisadi büyüme süreçlerine karşın istihdamda beklenen iyileşmelerin sağlanamaması, OECD'nin bu temel argümanında yumuşamaya gitmesine neden olmuştur. Nitekim OECD bu süreçte artık temel amacın daha iyi ve daha çok iş yaratmak olmasını fakat bu amacın toplumsal koruma ve iş güvenliği gibi amaçlarla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (OECD, 2004:11).

Diğer taraftan bu tür neo liberal tezlerin karşısında; işsizliğin ana nedeninin yetersiz büyüme, yatırıma dönük iktisat politikalarının uygulanmaması, küreselleşme sürecinin yoğun olarak yaşandığı 1990'ların sonundan itibaren küreselleşmenin firmalar üzerinde yarattigi rekabet baskılarının büyümenin istihdam yaratıcı etkisini düşürdüğü (Rodrik, 1997) vb. argümanlar ileri sürülmektedir. Biz bu çalışmada her iki argümanın da Türkiye'de 1994-2007 yılları arasında yaşanan işsizlik olgusunu anlamak açısından faydalı yönleri olduğunu belirterek konuyu açıklamaya çalışacağız.

Türkiye'de yaşanan işsizliğin yapısını incelerken, ne kadarının yapısal ne kadarının yapısal olmayan (dönemsel/konjonktürel) nedenlerden kaynaklandığını anlamamız gerekir (Gürsel ve Ulusoy, 1999:85). Eğer yaşanan işsizliğin yapısal olduğunu düşünüyorsak, sorunun ciddiyeti daha ön plana çıkmaktadır ve önlemlerin buna göre alınması gerekir. Bu durumda işsizlikle mücadele ederken yapısal ve kurumsal tedbirler üzerinde durmak, daha çok işgücü piyasasını yeniden düzenlemek gerekecektir. Sorunun yapısal değil dönemsel olduğu düşünülürse istikrarlı büyümeyi sağlayacak tedbirler hem olanaklı hem daha etkin olacaktır.

İşsizliğin en önemli yapısal nedenlerinden biri istikrarlı bir büyüme temposunun yakalanamamış olmasıdır. Türkiye 1994-2007 yılları arasında üç yıl ciddi anlamda kriz ve ekonomik daralma süreci yaşamış, ekonominin küçüldüğü dönemlerde önemli miktarlarda işsizlikle karşı karşıya kalınmıştır. Nitekim 1994 krizinden sonra ekonomi %6 küçülürken işsizlik %8,5 olmuş, 1998 yılında yaşanan küçük çaplı kriz ve 1999 yılındaki deprem felaketinin üretim sektörüne etkisiyle birlikte daralma %6,1 olurken işsizlik 1999 yılında %6,9'dan %7,7'ye çıkmış ve 2001 krizinden sonra %9,5 lik daralmayla birlikte işsizlik %6,5'den %8,4'e çıkmıştır.

Diğer taraftan, özellikle imalat sanayinde, büyümenin kalıcı veya istikrarlı olup olmadığı konusunda işverenler arasında da bir uyum bulunmadığı gözlenmektedir. Zira istikrarlı sayılabilecek bir büyüme sürecinin yaşandığı son beş yıllık periyotta bile işsizlik azalmamış ve istihdam da anlamlı artışlar olmamıştır. Bu durum tipik bir istihdamsız büyüme olarak nitelendirilebilir. Ancak, bu sürecin sadece bize özgü değil, bizimle birlikte dünyanın geri kalanının çoğunda gözlemlenen bir süreç olduğunu da vurgulamak gerekir. Küreselleşme süreci hızlandıkça artan rekabetçi ortam ve sermaye yoğun teknoloji kullanımındaki artışlar, şirketleri daha az işçiyle daha fazla ürün üretme yarışına sokmuş ve süreç dünya ölçeğinde işsizlik yaratmıştır.

Büyümenin istikrarlı olmamasının yanında büyüme hızının düşük oluşu da işsizliği arttıran bir etmendir. Nitekim 1990 lı yılların ikinci yarısında görülen istikrarsız büyüme ortamında, özellikle imalat sanayinde büyüme hızının yeterli olmaması nedeniyle istihdam artışı da düşük kalmış ve işsizlik artmıştır. Bunun yanında,

Türkiye ekonomisinde işgücü artış oranının büyüme oranının üzerinde olduğu görülmektedir. Bu durum sadece büyümenin de işsizliği azaltmaya yetmediğini, büyüme oranının işgücü artışını yakalamadığı sürece sorunun devam edeceğini göstermektedir.

1994-2007 yılları arasında görülen işsizliğin temel nedenlerinden bir diğeri de yatırım harcamalarındaki azalmadır. Özellikle Keynesyen politikalar uygulanmasının gerektiğini savunan iktisatçılar, büyümenin önemli bir kaynağı olan yatırımlardaki yetersizliği artan issizligin nedeni olarak görmektedirler. Ayrıca bu iktisatçılar, ortodoks ve neoliberal iktisatçıların işsizliğin nedeninin daha çok yüksek ücretler olduğuna ilişkin söylemlerinin aksine, hem bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde hem de gelismiş ülkelerde ücretlerin milli gelir içindeki payının gerilediğini ve bunun tüketim talebini olumsuz etkilediğini, bu gerilemenin yatırım ve büyümeyi de yavaşlattığını, dolayısıyla issizligin nedeninin de yüksek ücretler degil tersine düsük ücretler olduğunu ileri sürmektedirler (Onaran, 2007:3). Nitekim özellikle IMF gözetiminde 1998 yılından itibaren uygulanan iktisat politikalarının en önemli ayaklarından birisi kamu harcamalarını ve yatırımlarını kısmak, daraltıcı maliye ve para politikaları uygulamak olmuştur. Kamu harcama ve yatırımlarındaki azalma doğal olarak kamu istihdamını da azaltmış, kamudaki çalışma alanlarına başvuran işsiz kitlesinin her geçen gün artmasına da yol açmıştır. Aynı şekilde işçi ücretlerinde görülen reel kayıplara karşın işsizlikte bir azalma da görülmemiştir.

Türkiye'de işsizliğin yapısal nedenleri çok ciddidir ancak iddia edildiğinin aksine yapısal işsizlik işgücü piyasasında sanıldığı kadar büyük rol oynamamaktadır. Türkiye'de yapısal işsizliği ekonometrik yöntemlerle ölçen çalışmalarda, genellikle Türkiye'de yapısal işsizlik olgusunun gelişmiş sanayi ülkeleri ile yakınsama içinde olduğu, 1980 li yıllarda yapısal işsizliğin toplam işsizliğin yaklaşık %35'ini açıklarken 1990 lı yılların ortalarında %65'ini açıklayabildiği ve Türkiye için tahmin edilen NAIRU'nun %4 civarında olduğu söylenmektedir. Bu gözlem ve bulguları, Türkiye'de yapısal işsizliğin sanıldığı kadar yüksek olmadığı ve OECD ülkelerinde görülen yapısal işsizlik oranlarına yakın olduğunun işaretleri olarak anlamak gerekir. Anılan çalışmalarda ayrıca yapısal işsizliğin büyük ölçüde üretim kapasitesindeki

yetersizlikten kaynaklandığı da ileri sürülmektedir. Bu sav yeni değildir. Türkiye'de işsizlik sanayileşme düzeyinin yetersizliği, başka bir deyişle sermaye birikiminin işgücü arzına oranla nispeten düşük kalması ile açıklanır (Gürsel ve Ulusoy, 1999:95). Bu tezi doğrular nitelikte, 1994-2007 yılları zaman diliminin büyük bölümünde yüksek enflasyonist ortamın belirsizlik ve riskleri arttırararak yatırımlar üzerinde olumsuz etkide bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu nedenle işsizlikle mücadelede stratejik olarak öncelikle büyüme ve yeni yatırım alanlarına yönelmenin ve bunlara bağlı mikro tedbirler üzerinde durmanın daha faydalı olacağını da ayrıca belirtmek gerekir.

Türkiye'de kapsamı zaman zaman değişmekle birlikte tarım sektörü son dönemlere kadar desteklenmiştir. Fakat 1990 lı yılların ikinci yarısından itibaren bu politikaların kamuya getirdiği yükün artık taşınamayacak boyutlara ulaştığı düşünülerek, IMF ile imzalanan anlaşmalar çerçevesinde tarımda bir dizi yapısal reform yapılmış ve tarımsal destekler çok büyük oranda ortadan kaldırılmıştır. Bu politikaların bir sonucu da tarımda istihdam edilen önemli bir kitlenin, özellikle küçük üreticilik yapan ve kendi geçimlik ihtiyaçlarını tarımdan elde eden kesimin önemli bir kısmının işsiz konumuna gelmesi ve tarımsal istihdamdaki çözülmenin hızlanmasıdır. Nitekim 1994 yılında istihdam payı %42 olan tarımın 2007 yılına gelirken istihdam payının %28'e düştüğü görülmektedir. Buna dayanarak; bizim gibi gelişmekte olan ekonomilerde işsizlik sorununun, bir miktar tarım ağırlıklı ekonomik yapıdan sanayi ve hizmetler sektörü ağırlıklı ekonomik yapıya geçişin yarattığı sorunlardan kaynaklandığı söylenebilir (Tüsiad, 2002:14). Nitekim gelişmiş ekonomilerde tarım ağırlıklı ekonomik yapı çözülürken istihdamın ağırlığı öncelikle sanayiye, belli bir olgunlaşma aşamasından sonra da hizmetler sektörüne kaymaktadır. Fakat ülkemizde yaşanan durum bu gelişim çizgisine pek uymamakta, tarımın istihdam payı zaman içinde azalırken sanayinin istihdam payının büyüme hızı her dönem hizmetler sektörünün istihdam payının büyüme hızının gerisinde kalmaktadır. Örneğin 2004-2005 döneminde tarımdaki istihdamda 814 bin kişilik azalmaya karşılık, sanayi istihdamında 318 bin kişilik, hizmetler sektörü istihdamında ise 869 bin kişilik bir artış görülmüştür. 2002-2005 dönemi için tarım sektörünü terk eden toplam 1,028 bin kişiye karşılık sanayi sektörü istihdamı ancak

toplam 385 bin kişi artmış, dahası, örneğin 2003 yılındaki yüzde 5.9'luk büyümeye rağmen sanayi sektörü istihdamı bu yılda 93 bin kişi azalmıştır. 2002-2005 döneminde hizmetler sektöründeki istihdam artışı ise toplam 1,283 bin kişi olarak kaydedilmektedir. Türkiye'de özellikle son dönemde yaşanan böyle bir dönüşüm, ithalata bağımlılığı hızla derinleşen, artan ihracat baskısı altında maliyetleri bastırma politikaları izlemek durumunda kalan sanayi sektörünün, sağlıklı büyüyen bir ekonomide görülmesi beklenen/gerekli istihdam artışlarını sağlayamamış olması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Ekonomik büyüme ile birlikte tarım gibi görece verimliliği düşük sektörlerde istihdam payının azalması ve tarımdan kopan kitlelerin bir bölümünün kentlerde işsizlikle karşı karşıya kalması beklenen bir durumdur.

Sektörler arasında yaşanan bu gelişim, Türkiye ekonomisinin yapısal ve olumlu bir dönüşüm içerisinde olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir. Yüksek büyüme hızlarında tarım sektörünün milli gelir içerisindeki payı düştükçe, tarımsal istihdam azalmakta, böylece tarım sektörünün istihdam fazlası da verimlilik açısından daha üstün olan, tarım-dışı sektörlere kaymaktadır (BSB, 2005:11). Ancak tarımsal istihdamdaki azlmanın tarım dışı sektörde doğrudan istihdam edilmedeği büyük kısmının işsiz kaldığı da bir gerçektir. Diğer taraftan bu geçişin yarattığı tek sorun işsizlik olmamakta, bir dizi, sosyal, kültürel ve siyasi sorununu da beraberinde getirmektedir.

Sektörler arasındaki işgücü geçişinin en yoğun olduğu hizmetler sektörüne hızlı ve erken geçişin yarattığı bir çok problemden bahsedilebilir. Öncelikle hizmetler sektörü üretkenlik açısından sanayi sektörüne kıyasla daha zayıftır ve ticarete daha kapalıdır. Zira bu sektörün önemli bir kısmı berber, ayakkabı boyacısı, lokanta, vb. katma değeri son derece düşük enformel alanlarda yoğunlaşmaktadır. Bu tür enformel sektörlerde yaratılan istihdam çoğu zaman kayıt dışıdır ve ücretler geçimlik düzeyin altındadır. Dolayısıyla iç talebi besleyecek ve tasarruf yapabilecek alanlar değildir. Bunun yanında hizmetler sektörünün bir çok alanında üretilen hizmetler/ürünler dış ticarete konu olmadığından ve daha çok iç talebe yönelik olduğundan herhangi bir döviz kazandırıcı etkisi de yoktur. Ayrıca hizmetler sektöründe istihdam edilen iş gücü genel olarak vasıfsızdır ya da yetersiz donanıma

sahiptir. Bütün bunların yanında hizmetler sektöründe çocuk işçiliğinin yaygın olduğunu ve bunun ayrı bir dezavantaj olduğunu da vurgulamak gerekir.

Türkiye'de yaşanan işsizliğin ve kayıtdışı istihdamın temel nedenlerinden bir diğeri de istihdamın işverene maliyetinin oldukça yüksek olmasıdır. İşçinin eline geçen net ücretin dışında, devletin istihdam üzerinden aldığı vergi, sosyal güvenlik kesintisi, SSK primi vs. ile işten atılan işçilere ödemekle yükümlü oldukları kıdem tazminatlarının oldukça yüksek olduğu dikkate alındığında istihdamı arttırmak işveren açısından ciddi bir yük olarak algılanmaktadır. Bir çok durumda işverenler daha çok istihdam yerine, veri çalışma saatlerini ve diğer koşulları ağırlaştırmayı, kayıtdışı işçi çalıştırmayı, ödeyeceği vergi ve prim yükünü düşürmek için çalışanların çoğunu asgari ücret düzeyinde beyan etmeyi tercih etmektedirler. Bu tercih, istihdam ve işsizlik problemini arttırdığı gibi devleti, elde edebileceği bir çok gelir türünden mahrum bırakmakta ve kayıtdışı istihdam ile kaçak işçiliği de teşvik etmektedir.

Türkiye'de issizligin nedeninin iddia edildiği gibi emek piyasasının katılığı ve işgücü maliyetlerinin yüksekliği olmadığını ileri süren iktisatçılara göre ise, çalışma saatlerinin ayarlanması, işten çıkarma ve ücretlerin düşürülmesi uygulamalarının sıklığı dikkate alındığında aslında emek piyasası da ücretler de son derece esnektir. Bu iktisatçılar, özellikle 1994 ve 2001 krizlerinde yaşanan işten çıkarmaların, reel sektörde görülen ücretsiz izin vb uygulamaların bunun kanıtı olduğunu ileri sürmektedirler (Onaran, 2007:4). Ayrıca iş güvencesinin, özellikle düşük ücretli isçiler için ücretten daha önemli olduğu, işçilerin çoğu kez işini koruyabilmek için ücret düşüşlerine razı oldukları da 1994 ve 2001 krizlerinde sık gözlenen gerçeklerdir. Yapılan bazı çalışmalar, ücretlerin (katılık iddialarına konu olan formel sektörde) 1980 sonrası dönemde emek piyasası kosullarına, yani işsizlige son derece duyarlı oldugunu göstermektedir (Onaran, 2007:5). İşgücünün önemli bir kısmının, özellikle sendika vb. güvenceleri olmayan örgütsüz kesiminin, işsiz kalmakla ücretlerinin düşmesine rıza göstermek tercihleri arasında sıkıştıkları bir gerçektir.

Diğer taraftan, reel işgücü maliyetinde çeşitli yollardan sağlanabilecek bir indirimin istihdam üzerinde bir miktar olumlu etkide bulunabileceği söylenebilir. Ancak bu etkinin sürekli olacağını düşünmek yanıltıcı olacaktır. Zira işgücü maliyetinin, özellikle ücretlerin sürekli düşeceğini beklememek gerekir. Buna karşın işgücü maliyetlerinde vergi indirimleri, sosyal güvenlik primlerinin azaltılması vb girişimlerin istihdamı arttırıcı, işsizliği azaltıcı etkisinden bahsetmek gerekir. İşgücü maliyetlerinde %15'lik bir düşüşün istihdamı yaklaşık %3,5 oranında arttıracağı tahmin edilmektedir (Tüsiad, 2002:199). Ancak bu düşüşün kayıtdışı istihdam üzerinde ciddi etkisinin olacağını ise beklememek gerekir. Bu nedenle toplam istihdamda da beklenen artış olmayacaktır. Diğer taraftan, işsizlik oranındaki düşüşlerin de reel ücretleri arttıracağı olgusu muhtemel bir gerçekliktir.

Bunun ötesinde bu esnek kuralların dahi olmadığı önemli bir kayıt dışı sektorün söz konusu olduğu da unutulmamalıdır. Toplam istihdamın yaklaşık %50'si, tarım dışı istihdamın %34.2'si, tarım dışı kesimde ücretlilerin %22.7'si herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı değildir. Özel imalat sanayiinde kayıt dışı istihdam oranı toplam istihdamın %41'i, toplam katma değerin ise %25'i düzeyindedir (Onaran, 2007:5). Bu kayıt dışılık bir yandan istihdam yaratıcı bir etki yaratsa da diger yandan hem vergi geliri kaybına hem de düşük verimlilige sahip bir üretim yapısına yol açmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, kayıtdışı sektörlerde işsiz kalma ihtimali ve sıklığı kayıtlı sektörlere kıyasla daha yüksektir.

3.8. İşsizliğin Analizi

Bu bölümde işsizliğin yapısı tartışılırken temel olarak yine TÜİK tarafından yayınlanan HİA'leri kullanılmaktadır. Ancak HİA'leri 1999 yılına kadar Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanmaktayken, 1999 yılından bu yana her üç ayda bir olmak üzere yılda dört kez yayınlanmaktadır. Bu nedenle yeni uygulamayla birlikte eski uygulamayla uyumu sağlamak üzere anket formunda, veri setinde vb. bir dizi değişiklik yapılarak veriler arasında uyum ve anlamlı bir süreklilik sağlanmaya çalışılmakla birlikte bir miktar yorum farkını da doğal

karşılamak gerekir. Bu nedenle karşılaştırma yapılırken 2000 yılı öncesi yıllık veriler olarak Nisan ve Ekim ayları ortalamaları alınmakta, 2000 yılı sonrası için de çeyrek dönem sonu verileri kullanılmaktadır. HİA'nde Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün kullandığı işsizlik tanımı kullanılmaktadır. Bu tanıma göre işsiz olmanın üç kriteri bulunmaktadır (TÜSİAD, 2002:178). Bunlar; istihdam edilmiyor olmak, aktif olarak iş arıyor olmak ve iş başı yapmaya hazır olmaktır.

İşsizliğin anatomisi incelenirken işsizliğin; yaş, cinsiyet ve eğitime göre sınıflandırma yoluna gidilecektir. Bu ayrım, hangi sosyo ekonomik grupların işsizlik riski ile karşı karşıya olduğu, işsizliğin analizi ve işsizlikle mücadelede hangi politika demetinin uygulanması gerektiği konusunda fikir vermesi açısından önemlidir.

3.8.1. Kent-Kır ve Cinsiyet Ayrımında İşsizlik

İşsizliğin Türkiye genelinde kırsal kesim ve kentlerde aynı şiddetle mi yaşandığını veya kadınların ve erkeklerin işsiz kalma ihtimallerinin aynı mı olduğu sorularını cevaplayabilmek için işsizliğin kır, kent ve cinsiyet ayrımında incelenmesi gerekir. Aşağıda Tablo 22'de, işsizlik verileri bu çerçevede sunulmaktadır. Ancak 2007 yıl sonu kent, kır ve cinsiyet ayrımında işsizlik verileri TÜİK'in revize çalışmalarından sonra yayınlanacağından tabloda yer almamaktadır.

Tablo 22: Kent-Kır ve Cinsiyet Ayrımında İşsizlik

Yıllar	Türkiye			Kent			Kır		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1994	8,5	8,8	8,0	12,4	10,5	20,4	5,0	6,6	2,4
1995	7,6	7,8	7,3	10,8	9,0	18,3	4,8	6,3	2,4
1996	6,6	6,9	5,9	9,9	8,7	15,4	3,7	4,7	1,9
1997	6,8	6,5	7,7	10,0	8,2	17,5	3,8	4,4	2,7
1998	6,9	6,9	6,8	10,5	9,1	16,5	3,3	4,0	1,9
1999	7,7	7,7	7,6	11,4	9,9	17,4	3,8	4,8	2,3
2000	6,5	6,6	6,3	8,8	7,8	13,0	3,9	4,9	2,0
2001	8,4	8,7	7,5	11,6	10,3	16,6	4,7	6,5	1,7
2002	10,3	10,7	9,4	14,2	13,0	18,7	5,7	7,3	3,0
2003	10,5	10,7	9,4	12,5	11,5	16,0	7,5	9,2	4,3
2004	10,3	10,5	9,7	13,6	12,5	17,9	5,9	7,4	3,2
2005	10,3	10,3	10,3	12,7	11,6	17,0	6,8	8,1	4,1
2006	9,9	9,7	10,3	12,1	10,9	16,4	6,5	7,6	4,3

Kaynak: TÜİK (www:http//tuik.gov.tr)

1990'lı yıllarda OECD ülkeleri arasında göreli olarak düşük kabul edilecek bir işsizlik düzeyine sahip olan Türkiye'nin 2000 li yıllarda bu konumunu kaybettiği görülmektedir. Hiç şüphesiz bu süre içerisinde yaşanan üç kriz bu sonucun en önemli bileşenleridir.

1994 kriziyle birlikte %8.5 düzeyine çıkan işsizlik oranı, izleyen dönemlerde, 1994 yılında yaşanan yüksek oranlı devalüasyonun uyardığı ihracat sektöründeki canlanma ve 1996 yılında imzalanan AB ile Gümrük Birliği'ne hazırlık sürecinin motivasyonuyla düşmeye başlamış, 1995-1998 yılları arasında düşme eğilimi devam etmiştir. Ancak 1998 yılında yaşanan Güneydoğu Asya ve Rusya kaynaklı krizlerin ve 1999 yılında yaşanan deprem felaketinin üretim sektöründe yarattığı ağır tahribatın etkisiyle 1999 yılında işsizlik oranı tekrar yükselmiştir. 1999 yılı sonunda IMF ile imzalanan anlaşmaların ve yeni bir ekonomik programın uygulanmasıyla birlikte yaşanan olumlu havanın etkisiyle özellikle ithalata dayalı endüstrilerde ve iş kollarında yüksek büyüme ve düşük işsizlik eğilimi ile birlikte ekonomide bir bahar havası yaşanmış, işsizlik oranı incelenen tüm dönemin en düşük oranı olarak (%6,5) gerçekleşmiştir.

2001 yılında yaşanan ciddi finansal krizin bankacılık sektöründen başlayarak reel sektörü de etkisi altına almasıyla birlikte ekonomide %9,5 oranında daralma yaşanmış ve işsizlik oranı 2001 yılında %8.4'e 2002 yılında ise %10.3 e sıçramıştır. 2001 yılı ikinci yarısından itibaren uygulanmaya başlanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve 2002 yılı sonundan itibaren koalisyon hükümetlerinin yerini tek parti iktidarına bırakmasının yarattığı güven ve istikrar ortamının etkisiyle ekonomide yüksek büyüme rakamları görülmüş fakat işsizlik %10 civarında atalet kazanmıştır.

Tablo dikkatle incelendiğinde, işsizliğin daha çok kentlerde görüldüğü ve kırsal kesimde doğal olarak işsizliğin düşük seyrettiği görülmektedir. Kırsal yerlerde işsizliğin düşük görünmesi tarımın yapısından kaynaklanan normal bir durumdur. Çünkü kırsal kesimde küçük aile işletmeciliği ve kendi hesabına çalışma çok yaygındır ve referans döneminde bir saat dahi çalışmış olmak işsizlik tanımından

çıkmak için yeterli olduğundan, kırsal kesimde insanların büyük çoğunluğu işgücü tanımın içine kolaylıkla dahil olduğundan işsiz sayılmamaktadırlar.

Diğer taraftan kentlerde görülen işsizlik oranı ise her dönem toplam işsizlik oranının üzerindedir. Kentlerde görülen iişsizlik oranı 1996 ve 2000 yılları dışında sürekli olarak %10 seviyesinin üzerinde kalmıştır.

Erkeklerde işsizliğin kadınlardan daha fazla olduğu fakat kentlerde kadın işsizliğinin daha yaygın olduğu dikkati çekmektedir. Bunun nedeni genel işsizlik rakamları içinde kırsal kesim verilerinin de bulunduğu ve kırsal kesimde kadınların özellikle kendi aile işletmelerinde yaygın olarak çalıştığı, bu nedenle işsizlik tanımının dışında bulunduğu gerçeğidir. İşsizlik oranları kentsel yerlerde kırsal yerlerdekinin iki katından fazladır. Kentlerde kadın işsizlik en düşük %13, en yüksek %20,4 iken kırsal bölgelerde kadın işsizlik en düşük 1,9, en yüksek %4,3 seviyesindedir.

Tabloda yer alan bütün işsizlik verileri birlikte değerlendirildiğinde, en yüksek işsizlik oranının kentte yaşayan kadınlar arasında olduğu görülmektedir. Bu durumun yapısal ve yapısal olmayan iki nedeni vardır. Yapısal neden, kentte yaşayan kadınların eğitim durumunun ve işgücü olarak vasfının yetersiz oluşudur. Yapısal olmayan fakat önlem alınmadığı takdirde yerleşik bir düzen halini alacağı tahmin edilen neden ise tarımın çözülmesi ve kırdan kente göç olgusuyla birlikte tarımsal istihdamdan çekilen kadın işgücünün kentte kendine uygun iş bulmakta zorlanmasıdır.

Ayrıca kırdan kente göçün hızlandığı 2000'li yıllardan itibaren kırsal yerlerde erkeklerde görülen işsizlik rakamlarının ciddi biçimde artıyor oluşu oldukça ilginç bir durumdur. Tarımdan kopuşun hızlandığı bu dönemde tarımsal istihdam azalırken normal koşullarda geride kalanlar arasındaki işsizliğin de azalması beklenirdi fakat gerçek durum bunun tam tersidir. 1998 yılında %4.8 olarak gerçekleşen kırsal yerlerdeki erkek işsizlik oranı 1999 yılından itibaren ciddi oranlarda artmış, 2001 yılından itibaren artış hızlanmış 2002 yılında %7,5 olarak en yüksek seviyesine çıkmış ve incelenen dönemin sonunda %5,6 olarak gerçekleşmiştir. Bunun arkasında

yatan temel sebebin; tarımsal desteklerin, özellikle ürün alım desteğinin giderek zayıflaması ve doğrudan gelir desteği sistemine geçişle birlikte, kırsal bölgelerdeki tarımsal faaliyetin zayıflaması olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'nin uzun vadeli stratejisinde 2023 yılında tarımın istihdam payının %10'a düşürülmesi hedeflendiği göz önüne alındığında tarımdan kopacak niteliksiz işgücünün kente göç sonucu sanayi ve hizmetler sektöründe de istihdam edilememesi zaten yüksek olan işsizlik oranını önemli ölçüde arttıracaktır (DPT, 2007:44). Bu nedenle tarımdan kopacak işgücüne ilişkin acil planlama yapılması gerektiği açıktır.

3.8.2. Yaş Gruplarına Göre İşsizlik

Bu bölümde, Türkiye'de hangi yaş grubunun işsizlik riskini daha yakından taşıdığı incelenecektir. İşsizliğin hangi yaş grubunda yoğunlaştığını incelerken TÜİK'in kullandığı standardtan daha geniş bir standart kullanan ve yaş gruplarını daha detaylandıran ILO verilerini kullanmanın daha faydalı olacağı düşünülmektedir.

Çeşitli yaş gruplarına göre işsizlik rakamları incelenirken en dikkat çekici husus genç işsizliktir. Gençlerde görülen işsizlik sadece Türkiye'de değil hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ya da az gelişmiş bir çok ülkede en önemli sorunlardan biridir. Genç işsizliğin sadece ekonomik bir sorun olmadığını aynı zamanda sosyal yönünün de bulunduğunu dikkate almak gerekir. Dolayısıyla genç işsizliği sadece Türkiye ekonomisinine özgü ve Türkiye'nin az gelişmişliği ile de açıklamak mümkün değildir. (Gürsel ve Ulusoy, 1999:99). Bazı gelişmiş ülkelerde de gençler arasında ciddi işsizlik sorunu yaşanmaktadır.

Ayrıca, aşağıda Tablo 23'de yaş gruplarına göre sınıflandırılmış işsizlik verileri aynı zamanda cinsiyet ayrımına da yer vermektedir. Veriler her yaş grubunda yer alan işsiz sayısının toplam işsizlik rakamları içindeki payını göstermektedir.

Tablo 23: Yaş Gruplarına Göre İşsizlik (%)

Toplam	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**
15-19	22,08	23,01	21,52	22,90	20,48	19,39	16,50	16,12	13,76	12,92	11,53	11,95	11,69
20-24	28,62	29,48	30,98	30,35	29,84	29,43	30,59	27,76	26,01	26,23	26,26	24,18	23,39
25-29	18,25	18,41	18,56	18,25	17,93	18,49	18,50	18,86	19,44	20,74	22,34	21,64	21,67
30-34	10,20	9,20	9,74	9,43	9,75	11,16	10,89	11,64	12,46	13,20	13,65	14,05	13,86
35-39	6,82	6,22	6,85	6,43	7,13	7,55	8,55	9,66	9,90	9,15	9,37	9,65	9,85
40-44	5,30	4,73	4,38	4,85	5,50	5,58	5,88	6,35	7,75	6,90	6,85	7,19	7,60
45-49	4,17	3,73	4,16	3,69	4,32	4,34	3,74	5,08	5,40	5,33	4,84	5,64	5,68
50-54	2,70	2,43	2,19	2,60	2,75	2,54	3,07	2,59	3,00	3,21	3,16	3,61	3,84
55-59	1,41	1,62	1,20	1,09	1,31	1,24	1,27	1,27	1,70	1,52	1,20	1,43	1,72
60-64	0,62	0,81	0,64	0,62	0,65	0,39	0,87	0,46	0,45	0,60	0,56	0,52	0,53
65+	0,34	0,50	0,35	0,34	0,46	0,28	0,20	0,31	0,20	0,20	0,24	0,20	0,16
Erkek	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**
15-19	21,47	22,75	20,30	21,35	18,61	16,94	15,30	14,55	12,54	11,91	10,76	11,30	10,92
20-24	27,10	27,55	29,13	27,61	28,55	28,08	28,71	25,72	23,77	23,93	23,16	21,21	20,37
25-29	16,83	18,45	18,50	18,07	17,62	18,59	18,36	18,79	19,22	20,77	22,36	21,05	21,55
30-34	10,66	8,84	9,96	9,83	10,30	11,45	11,16	11,92	12,32	13,17	14,06	14,41	13,56
35-39	6,87	6,52	7,21	6,85	7,32	7,92	9,00	10,37	10,68	9,62	9,96	10,07	10,24
40-44	6,02	5,15	5,03	5,96	6,14	6,35	6,66	7,00	8,43	7,70	7,56	8,14	8,50
45-49	5,02	4,21	4,84	4,67	5,15	5,10	4,41	6,06	6,63	6,17	5,86	6,70	6,87
50-54	3,40	2,83	2,66	3,48	3,43	3,29	3,33	3,16	3,67	3,88	3,78	4,45	4,90
55-59	1,78	2,15	1,42	1,29	1,54	1,65	1,62	1,55	2,03	1,91	1,54	1,82	2,19
60-64	0,77	1,03	0,85	0,79	0,81	0,55	1,08	0,61	0,55	0,71	0,69	0,64	0,68
65+	0,46	0,60	0,47	0,50	0,63	0,31	0,27	0,34	0,22	0,22	0,32	0,21	0,23
Kadın	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**
15-19	23,75	23,70	25,07	26,32	25,42	25,65	19,90	20,95	17,24	15,69	13,87	13,80	13,88
20-24	32,71	34,54	36,36	36,40	33,25	32,87	35,92	34,02	32,45	32,58	35,81	32,67	31,34
25-29	22,08	18,28	18,73	18,64	18,76	18,24	18,86	19,09	20,06	20,66	22,26	23,31	21,94
30-34	8,96	10,16	9,09	8,55	8,31	10,42	10,08	10,79	12,85	13,27	12,42	13,04	14,48
35-39	6,67	5,42	5,79	5,48	6,65	6,61	7,24	7,47	7,68	7,84	7,58	8,44	8,81
40-44	3,33	3,61	2,48	2,41	3,80	3,61	3,62	4,36	5,80	4,68	4,68	4,60	5,37
45-49	1,88	2,48	2,20	1,54	2,14	2,40	1,81	2,07	1,88	3,02	1,94	2,61	2,54
50-54	0,83	1,35	0,83	0,66	0,95	0,60	2,33	0,83	1,10	1,36	1,29	1,23	1,04
55-59	0,42	0,23	0,55	0,66	0,71	0,20	0,26	0,41	0,78	0,45	0,16	0,15	0,45
60-64	0,21	0,23	0,00	0,22	0,24	0,00	0,26	0,00	0,16	0,30	0,16	0,00	0,00
65+	0,00	0,23	0,00	0,00	0,00	0,20	-0,52	0,21	0,16	0,15	0,00	0,00	0,00

Kaynak : ILO (http://laborsta.ilo.org)

Özellikle 15-19, 20-24 ve 25-29 yaş gruplarında ciddi sayıda işsiz kitlesi bulunmaktadır. Bu yaş gruplarında görülen işsizlik toplam işsizliğin neredeyse üçte ikisini oluşturmaktadır ve yıllar arasında büyük dalgalanmalar göstermemektedir. Bu durum hem kadınlarda hem de erkeklerde yaşanan bir gelişmedir. En yoğun işsizliğin

görüldüğü yaş dilimi 20-24 yaş dilimidir. Ayrıca 1998-99 ve 2001 yıllarında yaşanan krizin etkileri genel eğilim açısından burada da kendini göstermekte, krizi takip eden yıl ya da yıllarda işsizlik rakamları genel olarak artmaktadır.

Toplamda ve erkeklerde işsizlik oranları 50-54 yaş grubundan itibaren hızla düşmeye başlamaktadır. Kadınlarda ise 30-34 yaş grubundan itibaren düşüş hızlanmaktadır. 30-34 yaş sınırını işsiz olarak geçen kadınların Türkiye'de iş bulma ümidinin son derece zayıf olduğu görülmektedir. Erkeklerde bu durum nispeten daha iyidir.

Türkiye'de genç işsizlik olgusu oldukça ciddi bir sorun olmasının yanında sadece ekonomik bir sorun da değildir ve ağırlaşmaya devam etmektedir. Aşağıda Şekil 4'de, incelenen dönemde işsizlik oranları ile genç işsizlik oranları bir arada verilerek karşılaştırma yapma imkanı sağlanmaktadır.

Şekil 4: Genç İşsizlik ve Toplam İşsizlik Oranları

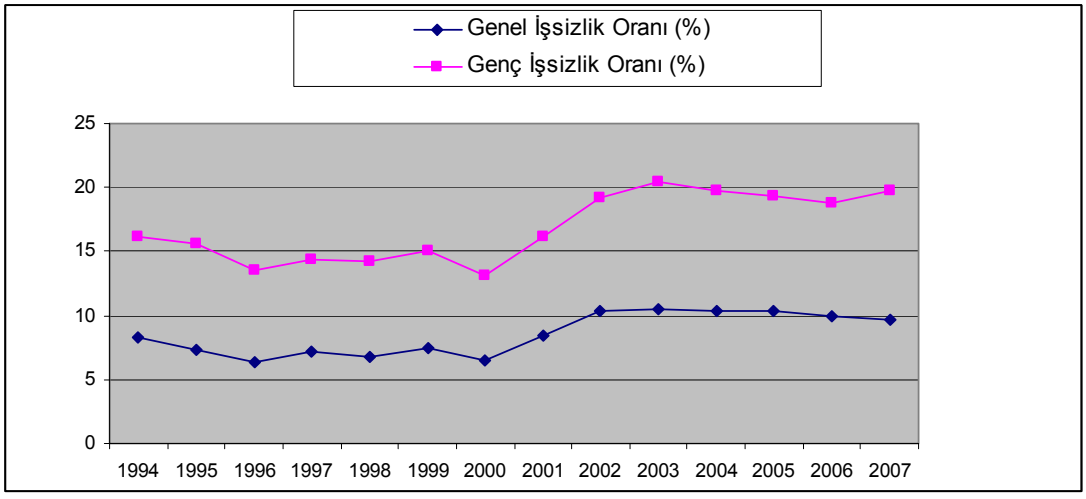

Kaynak : TÜİK (www:http//tuik.gov.tr)

Genç işsizlik oranı her dönem ortalama işsizlik oranının üzerindedir ve yaklaşık olarak iki katı büyüklüğündedir. Ayrıca 2001 yılından itibaren işsizlik oranı artarken genç işsizlik oranının, genel işsizlik oranından daha hızlı arttığı görülmektedir. 1994 yılında %16,1 olan genç işsizlik oranı 2007 yılında %19,2'dir ve iki dönem arasında görülen genç işsizlik ortalaması %19,2'dir. Aynı yıllarda genel işsizlik oranları ise

sırasıyla %8,3 ve %8,8 olarak gerçekleşmiş ve iki dönem arasında görülen işsizlik ortalaması %8,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu analize bakarak sorunun ne kadar dramatik olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Gençlerde işsizliğin toplam işsizlikten daha yüksek olmasının en önemli nedeni özellikle 15-19 ve 20-25 yaş gruplarında yer alan işsizlerin büyük bölümünün "ilk kez iş arayanlar" kategorisinde sınıflandırılıyor oluşudur. Doğal olarak iş arama süresi ve uygun iş bulma süresi çoğu zaman aylar hatta yıllar alabilmekte, tecrübe sahibi olmadıkları için işveren tarafından tercih edilmemektedirler. Diğer bir neden vasıf uyumsuzluğu kaynaklı olarak iş arama sürecinin uzuyor olmasıdır. Gençlerin işten beklentileri başlangıçta yüksek olmakta, kariyer ve ücret beklentilerini karşılayacak iş buluncaya kadar uzun süre işsiz kalabilmektedirler. Eğitim sistemi ile işgücü piyasası arasındaki bağın etkin şekilde kurulamaması da genç işsizliğin bir başka nedenidir.

Diğer taraftan, genç işsizlerin önemli bir kısmı belirgin bir vasfı olmayan mesleksiz lise mezunlarından oluşmaktadır. Aslında, Türkiye'de asgari ücretin düşüklüğü, dolayısıyla genç ve vasıfsız emeğin nisbi ucuzluğu ve bunların daha çok istihdam edildikleri enformel sektörlerde iş güvenliğinin yok denecek kadar az olması bu kategoriye dönük emek talebini her dönem canlı tutmaktadır. Bu durumun bu kategoriye dönük işsizliğin daha yüksek çıkmasını engellediği söylenebilir.

Türkiye genç işsizlik sorununu aşmada başarılı olamamıştır. 1997 yılında başlanan sekiz yıllık kesintisiz eğitim uygulamasının genç işsizliğini bir miktar geciktirdiği söylenebilir. Fakat yapısal tedbirlerin başarısı tartışmalıdır. Orta eğitimde meslek kazandırmaya yönelik eğitimlerin yetersizliği, yüksek öğrenime yönelik eğitimin ise sanayinin ve genel olarak ekonominin ihtiyaçlarına göre planlanmaması, bu sorunu düzeltmeye yönelik iş yasaları ile sosyal güvenlik yasalarında gerekli düzenlemelerin yapılmayışı, sorunu her geçen gün daha da ağırlaştırmaktadır.

Ayrıca, Türkiye'de 15-24 yaş grubu gençlerin işgücüne katılım oranı ülke genelinde görülen işgücüne katılım oranının altındadır. Düşük işgücüne katılıma rağmen genç

işsizliğin bu derece yüksek olması üzerinde durulması gereken bir sorundur (DPT, 2007:45). Sorunun sadece ekonomik boyutlu olamadığı, üretken olabilecek kaynakların değerlendirilememesi sorununun yanında bir dizi sosyal, politik ve psikolojik sorunlara da yol açtığı da unutulmamalıdır.

3.8.3. Eğitim Durumuna Göre İşsizlik

İşsizlikle eğitim durumu arasında da bir ilişki mevcuttur ve eğitim durumu işsizliği en iyi açıklayan bağımsız değişkenlerden biridir. İktisat bilimi içinde, özellikle son dönemlerde yapılan amprik ve teorik araştırmalarda, firmaların yeni işe alacakları kişilerin verimliliği hakkında yeteri kadar bilgiye sahip olmadıkları durumda ilk baktıkları şeyin kişilerin eğitim durumu olduğunu ortaya koymaktadır (Gürsel ve Ulusoy, 1999:115). Burada amaç yeni işe alınacak kişilerin öğrenme yeteneğini belirlemek için işgücünün niteliği konusunda bir sinyal almaktır.

Bu nedenle, çalışmanın bu bölümünde işsizliğin hangi eğitim grubu içinde daha yaygın olduğu incelenecektir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki TÜİK'in eğitim durumuna göre işsizlik verileri incelenen dönemde bir bütünlük sergilememekte veri tabanı değiştirilmiş bulunmaktadır. Bu nedenle ikili bir ayrıma gidilerek öncelikle ILO verilerine dayanarak her eğitim grubuna ait işsiz sayısının toplam işsiz sayısı içindeki payı verilecek arkasından TÜİK'in en son baz aldığı ayrım kullanılarak güncel veriler sunulacaktır.

Aşağıda Tablo 24'de 1994-2007 döneminde eğitim durumuna göre işsizlik verileri aynı zamanda cinsiyet ayrımında verilmektedir. Tabloda yer alan veriler, her eğitim durumuna göre işsiz sayısının toplam içindeki payını göstermektedir. TÜİK'in kapsam değişikliği yapması ve cinsiyet ayrımında işsizlik verilerini revize çalışmalar tamamlandıktan sonra yayınlayacağını açıklaması nedeniyle tabloda 2007 yıl sonu verileri bulunmamakta, bölüm sonunda TÜİK'in Kasım 2007 HİA'nde yer alan genel verilere kısaca değinilmektedir.

Tablo 24. Eğitim Durumuna Göre İşsizlik (%)

Toplam	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**
Okuryazar Olmayan	3,9	3,6	3,1	2,1	2,7	2,5	4,6	3,1	3,2	4,5	2,3	2,4	2,3
Okuryazar Okul Bitirmeyen	4,1	2,7	2,1	1,7	2,2	1,9	2,8	2,3	1,8	2,6	2,4	3,9	3,9
İlkokul	48,7	46,7	43,6	40	39	43,2	41,9	45,3	44,3	44,7	38,9	37,9	36,8
Ortaokul ve Dengi MO	12,8	13,9	12,5	14,5	13,3	13,2	12,8	12,9	13,4	13,3	14,6	16,4	17
Lise ve Dengi MO	25,1	28,6	32,1	34,6	33,7	30,9	28,4	28	26,5	23,4	29,2	28,1	28,1
Yüksekokul	5,6	5,3	6,9	7,4	9,4	8,5	9,6	8,3	10,8	11,6	12,7	11,4	12
Erkek	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**
Okuryazar Olmayan	3,8	3,1	2,7	2,2	2,1	2,5	3,6	3	2,6	3,2	2,3	2,3	2,4
Okuryazar Okul Bitirmeyen	4	3,2	2,3	1,9	2,6	2,1	2,9	2,6	2	2,6	2,8	4,5	4,4
İlkokul	53,4	50,8	49,2	46,8	44,7	48,3	47,4	49,6	50,2	50,1	44	42,6	41,4
Ortaokul ve Dengi MO	13,5	14,9	13,5	15,7	14,5	13,3	14,1	13,4	14,5	14,9	16	18,3	18,8
Lise ve Dengi MO	21,2	24,5	27	27,9	28,8	27,3	24,8	25	22,8	21	25,7	24,2	24,3
Yüksekokul	4,1	4,5	5,6	5,8	7,5	6,6	7,2	6,3	7,9	8,4	9,2	8,1	8,8
Kadın	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**
Okuryazar Olmayan	3,9	4,9	4,4	2,1	4,3	2,3	7,2	3,1	4,9	8,3	2,1	2,8	1,8
Okuryazar Okul Bitirmeyen	4,1	1,5	1,6	1,2	1,1	1,4	2,6	1,5	1,3	2,4	1,1	2,3	2,5
İlkokul	36,4	36	27,4	25,1	24	30,5	25,8	32,2	27,3	29,7	23,4	24,4	24,5
Ortaokul ve Dengi MO	11	11,3	9,6	11,9	10,1	12,7	8,8	11,4	10,2	9,1	10,3	10,7	12,4
Lise ve Dengi MO	35,6	39,4	47	49,3	46,3	40,2	38,5	37,3	37,2	29,9	39,7	39,3	38,4
Yüksekokul	9,4	7,5	10,9	10,9	14,4	13,3	16,3	14,7	19	20,7	23,2	20,7	20,5

Kaynak: ILO (http://laborsta.ilo.org)

Normal koşullarda beklenen durum, eğitim düzeyiyle işsizlik arasında negatif bir korelasyonun varlığıdır. Yani eğitim düzeyi arttıkça işisizliğin azalması beklenir. Gelişmiş ekonomilerde bu olgu geçerlidir fakat ülkemizde bunun geçerli olduğu konusu tartışmalıdır. Bunun en çarpıcı göstergesi lise mezunları arasında görülen işsizliğin ortaokul mezunları arasında görülenden ve ilkokul mezunları arasında görülen işsizliğin ilkokulu bitiremeyen okuryazar işsizlerden daha yüksek oluşudur. Verilerden Türkiye'de eğitim düzeyi arttıkça işsizlik oranının da artmakta olduğu görülmektedir. 2007 yılı Eylül ayı verilerine göre okur yazar olmayanların işsizlik oranı %4 ile tüm sınıflandırmalar içinde en düşük değerdir. Lise altı eğitimlilerde ise

bu oran 8,2, lise ve dengi meslek okullarında %11,6'dır. Üniversite mezunları arasındaki işsizlik oranı ise %11,5 ile bu sınıflandırma içindeki en yüksek orandır.

Ancak hemen şunu belirtmekte fayda var; bu veriler anılan gruplardaki işsiz sayılarının toplam içindeki payını göstermektedir, bu nedenle örneğin okur yazar olmayanların sayısının toplam nüfus içindeki payının düşük olduğunu göz önüne alarak, bu rakamlara biraz ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

Nitekim TÜİK'in son dönemde yaptığı farklı sınıflandırmaya göre durum az da olsa farklıdır. TÜİK 2007 yılı için okur yazar olmayan, lise altı eğitimli, lise ve dengi meslek okulu, yükseköğretim mezunu şeklinde dörtlü bir kategori kullanarak eğitim durumuna göre işsizlik verisi yayınlamıştır. Buna göre 2007 yılında işsizlik oranı; okuryazar olmayanlarda %5, lise altı eğitimlilerde %9,3, lise ve dengi meslek okulu mezunlarında %12,8 ve yüksek okul mezunlarında %9,6'dır. Sözkonusu veriler güncellenen 2007 yılı nüfus verilerine dayanarak hesaplanmış verilerdir.

Okur yazar olmayanlar arasında işsizlik oranının çok düşük olması açıklanabilir bir durumdur. Eğitimsiz işgücünün seçme şansı olmadığından ve reel ücret pazarlığı yapabilecek konumda bulunmadığından bulduğu işte çalıştığı söylenebilir. Bu durum eğitim seviyesi arttıkça tersine dönmektedir. Eğitim seviyesi arttıkça işgücünün kendi vasfına uygun iş arama yoluna gittiği, ücret pazarlığı yapabilme ya da seçme şansına sahip olduğu dikkate alınmalıdır. Nitekim yükseköğretim mezunları arasında görülen işsizlik oranının yüksekliğini bununla açıklamak mümkündür. Eğitimli işgücü kendi vasfına ve beklentilerine uygun iş bulana kadar işsiz kalmayı tercih etmekte ya da göze almaktadır.

Lise ve üstü eğitim gruplarında görülen işsizliğin Türkiye ortalamasının üzerinde olması kaygı verici bir gelişmedir ve hem eğitim politikası tercihlerinin hem de iktisat politikası tercihlerinin yanlış olduğunun göstergesidir. Bu durum aynı zamanda özellikle sanayinin işgücü talebiyle eğitim politikasının uyuşmadığını göstermektedir. Okullarda verilen eğitimle piyasanın taleplerinin örtüşmediği vurgulanmalıdır. Bu durum biraz da ülkemizde eğitim sisteminin plansız oluşunun

bir sonucudur. Orta ve uzun vadede hangi sektörlerin gelişeceği, işgücü talebinin nerelerde yoğunlaşacağı ve bu talebi karşılayacak işgücüne yönelik nasıl bir eğitim politikası dizayn edileceği üzerinde fazla çalışılmamış konulardır.

Lise mezunlarında görülen işsizlik oranı her zaman Türkiye genelindeki işsizlik oranının üstündedir. Lise mezunları arasında görülen işsizliğe bakarak genel lise eğitiminin işgücüne vasıf kazandırmaktan uzak olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Diğer taraftan, işsizlik oranının düşük olması beklenen lise dengi meslek okulları mezunları arasında görülen işsizlik oranları da Türkiye ortalamasının üzerindedir. Bu durum TÜİK'in yanlış bir yorumundan kaynaklanmış olabilir (Gürsel ve Ulusoy, 1999:123). TÜİK imam hatip liselerini meslek liseleri grubuna dahil etmektedir. Meslek liseleri arasında ağırlığı 1990 larda %90 seviyesine kadar çıkan bu okulların aslında lise benzeri bir eğitim sisteminin olduğu ve mezunlarının büyük oranda imamlık mesleği dışında bir mesleğe yöneldikleri bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla imam hatip okullarından mezun olanlar arasında görülen işsizliğin meslek liseleri mezunları arasında görülen işsizlikten ayrıştırılmasının daha doğru olacağı söylenebilir.

Cinsiyet ayrımından bakıldığında; erkekler arasında görülen işsizliğin genelde Türkiye ortalaması etrafında dolaşırken kadınlar arasında eğitim düzeyi arttıkça işsizliğin oranının da Türkiye ortalamasınından iyiice saptığı görülmektedir. Nitekim TÜİK tarafından yeni sınıflandırmaya göre yapılmış 2007 yılı verilerine göre, lise ve dengi meslek okulu mezunu kadınlarda işsizlik oranı %19,7 iken yüksekokul mezunu kadınlarda bu oranın %18,1 olarak gerçekleştiği dikkati çekmektedir. Aynı şekilde ILO verilerine göre; 2006 yılı sonu itibariyle kadınlarda, lise ve dengi meslek okulu mezunları ile yüksekokul mezunu kadın işsizlerin sayısı toplam kadın işsizlerin %60'ına tekabül etmektedir. Bu oranın, okur yazar olmayan kadınlarda %1,8 ve okuryazar olup da okul bitirmeyen kadınlarda %2,5 gibi oldukça düşük sayılabilecek seviyelerde olması dikkat çekicidir. Eğitim düzeyi düşük kadınların enformel sektörlerde ve hizmet sektörünün bazı alt sektörlerinde daha rahat istihdam şansı bulabildiği veya çalışmaktansa evde kalmayı tercih ettikleri düşünülmektedir.

Diğer taraftan gerek kadınlarda ve gerek erkeklerde, eğitimli işgücünün ekonomide kullanılmıyor oluşunun hem ciddi bir üretim kaybına neden olduğu hem de bir dizi sosyal ve psikolojik sorunların ve toplumsal huzursuzlukların kaynağı olduğunu vurgulamak gerekir.

TÜİK'in 31 Aralık 2007 tarihinde yayınladığı yeni nüfus sayımı sonuçlarına göre oluşturulan işsizlik verilerine göre; okuryazar olmayanların oranı %7.1, lise altı eğitimlilerin oranı %10.2, lise ve dengi meslek okulu mezunlarının 13.2 ve yükseköğretim mezunlarının oranı %9.5'tir. Bu veriler yukarıda eski verilere dayanarak yapılan analizlerden büyük farklılık göstermemektedir. En yüksek işsizlik oranı Lise ve dengi meslek okulu mezunları arasında görülürken en düşük işsizlik oranı okuryazar olmayanlar arasında görülmektedir.

3.9. İşsizlik Performansının Dünya Ekonomisi İçindeki Konumu

Çalışmanın bu bölümünde, işsizlik açısından Türkiye'deki eğilimlerin, dünya ekonomisi, gelişmiş ekonomiler ve aynı grupta yer aldığımız ülke ekonomileriyle paralellik gösterip göstermediği ya da varsa farklılıkların ne yönde olduğu üzerinde durulacaktır.

Ancak öncelikle belirtmek gerekir ki; Türkiye ekonomisinde işsizliğin boyutunu gelişmiş ekonomilerle karşılaştırırken, gelişmiş ülkelerde tarımın istihdam payının %5-6 civarında olduğunu gözönüne almamız ve bu nedenle anlamlı bir karşılaştırma yapabilmek için tarım dışı işsizlik rakamları üzerinden de karşılaştırmaya gitmemiz daha doğru olacaktır. Nitekim en gelişmiş ülkelerde tarımın istihdam içindeki payı %5'in altındadır. AB'ninde tarımın göreli payı hala yüksek olan Portekiz, Yunanistan gibi ülkelerde bu oran, %10 civarına düşmüştür. AB adayları arasında en sorunlu olan ve yapısal olarak Türkiye ile en çok karşılaştırılan ülke olan Polonya'da dahi bu oran %20 civarındadır. Türkiye'de ise tarımın istihdam payı hala %30 lar düzeyindedir. Ayrıca Türkiye'de tarımda geleneksel aile işletmeciliği yaygındır ve küçük üreticilik hemen hemen tümüyle egemendir. Tarımda ücretli çalışanların payı

%5 civarındadır. Geri kalan tamamen kendi aile işletmesinde herhangi bir ücret almadan çalışan ve ağırlıklı olarak kadınların oluşturduğu bir gruptur. ILO standartlarında herhangi bir araştırmanın yapıldığı anda bir saat çalışıyor olmak bile işsiz tanımının dışında kalmak için yeterli olduğundan, bu şartlarda, doğal olarak tarımda işsizlik oranları çok düşük değerlerdedir. Diğer taraftan tarımda görülen işsizlik oranının ihmal edilecek kadar düşük olması Türkiye'de genel işsizlik oranını önemli ölçüde düşürmektedir.

Aşağıda Tablo 25'de ülkemizde yaşanan işsizlik sorununu dünyada yaşanan işisizlik sorunu içinde doğru okumamıza yarayacak şekilde son dört yıllık işsizlik oranları verilmektedir. Özellikle gelişmiş ülke ekonomileriyle yapılacak karşılaştırmanın daha anlamlı olabilmesi için, ülkemize ilişkin hem genel işsizlik oranları hem de tarım dışı işsizlik oranları verilmektedir.

Tablo 25: Türkiye'de ve Dünya'da İşsizlik

Ülke/Grup	2004	2005	2006	2007
Dünya	6,3	6,4	6,4	6,5
Türkiye /Genel	10,30	10,30	9,90	10,6
Türkiye /Tarım Dışı	14,30	13,60	12,60	12,40
OECD	6,90	6,70	6,10	5,60
OECD Europe	8,90	8,90	8,10	7,00
EURO	8,90	8,90	8,30	7,30
EURO 15	8,10	8,20	7,70	6,90
G7	6,40	6,20	5,80	5,50
ABD	5,50	5,10	4,60	4,70
Fransa	9,60	9,70	9,50	8,60
Almanya	9,80	10,60	9,80	8,20
Polonya	19,00	17,70	13,80	8,80
Slovakya	18,20	16,30	13,30	11,10
Bulgaristan	12,00	10,10	9,00	8,00
Romanya	8,00	7,10	7,30	6,50
Brezilya	11,50	9,80	10,00	9,00

Kaynak : ILO (http://laborsta.ilo.org)

Tablo Türkiye'nin son dört yıllık performansını temel olarak OECD ülkeleriyle ve seçilmiş bazı ülke ve bölge gruplarıyla karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Yukarıdaki

tabloda, üyesi olmak için çalıştığımız Avrupa Birliği ülkeleriyle karşılaştırmaya gidilirken, Almanya, Fransa gibi iki uç örnek ile, bizimle benzer yanları olan ve ekonomilerini yeni libere etmiş eski demirperde ülkelerinden bir grup ülke ayrı olarak gösterilmiştir. Bunların dışında Euro bölgesi ve Euro 15 ülkeleri de diğer gelişşmiş ülke ve bölge grubu içinde ayrı bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Son olarak iktisadi gelişim serüveni bizimkine benzer olan ve aynı kategoride değerlendirildiğimiz ülkeler içinde Brezilya'ya ait işsizlik verileri sunulmaktadır.

Tablodaki verilere bakarak, Türkiye'nin tipik bir gelişmekte olan ülke izlenimi verdiğini söylemek mümkündür. Dünya ortalamasının ve gelişmiş ülkeler ortalamasının çok üzerinde bir işsizlik oranına sahip olduğumuz dikkati çekmektedir. Ancak iişsizliğin sadece bize özgü bir sorun olmadığını da ilk etapta söylemek gerekir. Özellikle 2001 bunalım dönemine kadar Türkiye'deki işsizlik oranları OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında yüksek değildir. 2001 kriziyle birlikte yaşanan işsizlik dalgasının sonucunda işsizlik oranları OECD ülkeleri ortalamasının üzerine çıkmış, örneğin 2004 yılına gelirken OECD ülkeleri içinde sadece Polonya, Slovakya ve İspanya'dan daha düşük geri kalan ülkelerin tamamından daha yüksek bir işsizlik oranıyla karşılaşılmıştır (OECD, 2004:22).

Ancak bu noktada hemen şunu da belirtmek gerekir ki bunalım dönemlerinin yarattığı kitlesel işsizlik olgusu sadece bize özgü bir durum değildir. Özellikle latin Amerika ve bazı Asya ülkelerinde de aynı eğilim gözlenmiş, örneğin Brezilya ve Endonezya'da da kriz dönemlerini işsizlik dalgaları izlemiştir (ILO, 2004: 41).

ILO'nun 2007 yılı verilerine göre dünyada 195.2 milyon işsiz bulunmaktadır ve bunun 113.4 milyonu (%58) erkek, 81.8 milyonu (%42) kadın işsizdir. (ILO, 2007: 10) Son on yılda işsiz sayısı yaklaşık 34 milyon kişi artmıştır ve cinsiyet bazında oransal dağılım hemen hemen aynı kalmıştır. Son on yıllık periyotta dünya ekonomisinin işsizlik görünümünün hiç de iç açıcı olmadığı gözlenmektedir. ILO'nun Ocak 2007 tarihinde açıkladığı özet raporda, dünya genelinde görülen güçlü iktisadi büyümeye karşın, işsizliğin azalmadığı belirtilerek, 2007 yılı sonunda yaklaşık olarak %4.9 olarak öngörülen iktisadi büyümeye karşın işsizlik oranının

2006 yılı değerlerine yakın seyredeceği vurgulanmaktadır (ILO, 2007: 9). Dünya genelinde işsizliğin artıyor oluşu dışında, genç nüfusun yaşlılara ve kadın işgücünün erkeklere nazaran iş bulma olanaklarının giderek zayıfladığı, igücünün vasıflarına uygun iş bulma olanaklarının zayıfladığı ve işgücü arzı ile işgücü talebi arasındaki uyumsuzluğun arttığı da gözlenmektedir (ILO, 2007:9).

Dünya genelinde güçlü büyümenin yaşandığı 2002-2006 döneminde işsizlik oranı ancak %0,2 oranında azalmıştır. Hatta bazı bölgelerde, örneğin Asya-Pasifik bölgesinde, işsizlik oranları artmıştır. 1996 yılında dünya genelindeki işsizlik oranı %6,1 iken 2006 yılı sonunda bu oran %6,3 olmuştur. Bu dönemde işsizlik performansı en kötü bölge Asya-Pasifik bölgesidir. 1996 yılında bu bölgede işsizlik oranı %3,7 iken 2006 yılı sonunda %6,6 olmuştur. Bölgede 1998 yılında yaşanan finansal krizin işsizliği ciddi biçimde arttırdığı görülmektedir.

Gelişmiş ülkelerin işsizlik oranları nispeten düşük sayılabilecek düzeylerde olduğu fakat azalma eğiliminde olmadığı ve sorunun devam ettiği görülmektedir. Gelişmiş ülke ve birlik kategorisinde en başarılı ülkenin ABD ve diğer G7 ülkeleri en başarısızın ise Euro bölgesi olduğu dikkati çekmektedir. OECD ortalaması ise dünya ortalaması etrafında gezinirken OECD içindeki AB ülkelerinin OECD'nin genel ortalamasının üzerinde işsizlik oranına sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'nin de OECD üyesi ülkeler içinde olduğu düşünülürse bu grubun ortalamasının ne kadar uzağında olduğumuz vurgulanması gereken bir durumdur.

Almanya, Fransa ve İtalya gibi hem merkezi hükümetin hem de sendikalar ve meslek örgütleri gibi sivil toplum kesimlerinin güçlü olduğu bazı AB ülkelerinde işgücü piyasaları oldukça katıdır ve bu ülkeler işsizlik sorununu kalıcı olarak tam anlamıyla çözememişlerdir. Bu gibi ülkelerde yapısal işsizlik olgusundan bahsetmek gerekir. Buna karşın Portekiz, Hollanda, İrlanda gibi bir dizi ülke ise işsizlikle mücadelede çok başarılı olmuşlardır (TÜSİAD, 2002:183). Bu nedenle yapısal işsizliğin egemen olduğu Almanya ve Fransa gibi iki örnek yukarıdaki tabloda ayrı olarak verilmiştir. Bu ülkelerde dahi işsizlik sorunu Türkiye kadar ağır görünmemektedir. Ayrıca bu tür merkezi ve gelişmiş ülkelerde göçmenlerin, ilticacıların, kayıtdışı kaçak ve vasıfsız

işgücünün son derece önemli bir yer tuttuğunu ve bu gruplar arasındaki yaygın işsizliğin genel ortalamayı etkilediğini de dikkate almakta fayda vardır. Ülkemizde görülen işsizlik oranlarının, sadece Almanya ve Fransa gibi ülkelerde değil, genel olarak tüm Avrupa'da, OECD, G7 ve ABD ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir.

AB üye ve adayı ülkeler içinde işsizlik konusunda Türkiye'ye en yakın ülke Polonya'dır. Polonya'da tıpkı Türkiye gibi, istihdamda tarımın payının ağırlıkta olduğu, küçük çaplı üreticiliğin ve kendi hesabına çalışmanın yaygın olduğu bir ekonomik görünüm sergilemektedir. Ancak AB, kendisine olan maliyetinin oldukça ciddi olacağını bildiği halde Polonya gibi ülkelerin yarattığı maliyeti sindirmeyi göze almıştır. Kaynaklarının önemli bir kısmını Polonya ve diğer eski demir perde ülkelerine harcamış, bu ekonomileri kendi birliğine entegre edebilmek için ciddi mali, sosyal ve siyasi risklere katlanmıştır. AB'nin aynı şekilde Türkiye için de sözkonusu riskleri alıp alamayacağı ve maliyete katlanıp katlanamayacağı kuşkuludur. Zira Türkiye'nin AB'ne maliyeti Polonya gibi ülkelerden bile daha fazla olabilecektir. AB'nin bunu kendi iç kamuoyuna rahatlıkla anlatabileceği konusunda iyimser olmak için henüz çok erkendir (TÜSİAD, 2002.185). Polonya'da AB süreci yakınlaştıkça işsizlik sorununun ağırlığını yavaş yavaş yitirdiği görülmektedir. 2004 yılında %19 olan işsizlik oranı 2007 yılında %9 olmuştur. Bu başarımın arkasında Polonya'nın ekonomik başarısı kadar AB nin sağladığı olanakların olduğu da aşikardır. Slovakya ve Bulgaristan gibi ülkeler de AB süreci yakınlaştıkça işsizlik oranlarını düşürmeyi başarmışlardır. Slovakya 2004 yılındaki %18.2'lik oranı 2007 yılında %11,1'e indirmeyi başarırken bu oranlar Bulgaristanda sırasıyla %12 ve %8 olmuştur. Romanya'nın ise işsizlik konusunda Türkiye'den daha başarılı olduğu görülmektedir.

AB ile müzakere sürecine başlarken durumu Türkiye'den daha kötü olan ve eski rejimlerinden radikal bir şekilde kopuşun getirdiği sorunlarla uzun süredir uğraşan bu gibi ülkelerin kısa sayılabilecek bir sürede işsizlik sorununu bizden daha iyi yönettiklerini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunda AB'nin yarattığı olanaklar inkar

edilmemekle birlikte bu ülkelerin eğitim, kültür ve teknik altyapılarının gelişmeye elverişli olduğu da unutulmamalıdır.

Türkiye ile benzer iktisadi süreçlerden geçmiş ve uluslarası karşılaştırmalarda aynı kategoride değerlendirilen Brezilya ise bizimle hemen hemen aynı süreçleri yaşamaktadır. 2004 yılında %11 olan işsizlik oranı 2007 yılında %9 olarak gerçekleşmiştir ve işsizlik sorunu bir süre daha devam edeceğe benzemektedir.

Diğer taraftan, özellikle 2007 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren ABD ve İngiltere'de mortgage piyasasından başlayarak dünyanın geneline yayılma izlenimi veren sorunların ciddi bir resesyon ihtimalini gündeme getirdiğini belirtmek gerekir. Dünya ekonomisinde görülecek bir resesyonun sadece Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeleri değil gelişmiş ülkeleri de ciddi şekilde etkilemesi, dünyada ciddi bir işsizlik dalgasının baş göstermesi olasıdır. Nitekim ABD ekonomisi için yapıan bir çalışmada; işgücü piyasasında resesyonun etkilerinin çok daha sert ve uzun süreli olacağı, yüzde ifadeyle 4.7 olan işsizlik oranının iyimser tahminle 2008 yılında 5.3, 2009 yılında 6.0 ve 2010 yılında 6.7 olacağı ve 3.2 milyon kişinin işsiz kalacağı fakat kötümser bir tahminle işsizlik oranlarının 2008 yılında 5.6, 2009 yılında 6.5 ve 2010 yılında 7.5 olacağı, 5.8 milyon kişinin de işsiz kalacağı tahmin edilmekte, bu süreçte ekonominin 4.6 milyon işin kaybedileceği ve 10 milyon kişinin yoksulluk sınırına geleceği tahmin edilmektedir (Schmitt ve Baker,2008; 9-11). Bu durumda dünyanın en büyük tüketim ekonomisinin işgücü piyasasında yaşanabilecek olumsuzlukların dünyanın geneline yayılma ihtimalinin varlığını ve bu durumda Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin oldukça zorlanacağını belirtmek gerekir.

4. BÖLÜM: TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÜYÜME ve İŞSİZLİK İLİŞKİSİ (1994-2007)

Bu bölümde, çalışmanın önceki bölümlerinde üzerinde durulan Türkiye ekonomisinin 1994-2007 dönemi büyüme ve işsizlik performansı birlikte değerlendirilecektir. Bunun için öncelikle Türkiye ekonomisi için büyüme ve işsizlik oranları arasındaki nedensellik ilişkisini araştıran ekonometrik çalışmaların sonuçlarından özetle bahsedilecek arkasından incelenen döneme ilişkin büyüme ve işsizlik verileri birlikte değerlendirilerek pratikte yaşanan sürecin teorik zeminle uyumlu olup olmadığı tartışılacaktır.

4.1. Büyüme ve İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi

Teorik olarak; bir ekonomide GSMH'nın reel olarak artması, üretilen mal ve hizmet miktarının dolayısıyla çalıştırılan emek miktarının da artmasını ve işsizliğin azalmasını gerektirir. Aynı şekilde; GSMH reel olarak azalıyorsa, üretilen mal ve hizmet miktarı azalmış demektir ve bu durumda çalıştırılan emek miktarı da azalır ve işsizlik artar. Kısaca, normal koşullarda işsizlik ve iktisadi büyüme arasında ters yönlü bir ilişkinin olması gerekir.

Ancak iktisat literatüründe büyümenin istihdam üzerindeki etkisi tartışmalı bir konudur ve ampirik araştırma sonuçları beklentileri çoğu zaman doğrulamamaktadır. Konuyla ilgili olarak OECD ve AB üzerinde yapılan bir çok ampirik çalışmada, genel olarak, istihdam ve büyüme arasındaki ilişkinin geçmişteki kadar güçlü olmadığı, Avrupa'nın istihdam performansının zayıf olduğu, işsizlik açısından da ABD'nin Avrupa'dan daha başarılı olduğu, verimlilik artışlarının istihdam ve büyüme arasındaki ilişkiyi zayıflattığı belirtilmektedir (Döpke, 2001: 40-41).

Benzer şekilde ABD'de de, 1990'lı yıllara kadar iktisadi büyüme istihdam yaratırken 2000'li yıllarda büyümenin istihdam yaratmadığı gibi işssiliğin de görüldüğü, bunun da ancak verimlilikle açıklanabileceği, 2000'li yıllarda işgücü verimliliğinin 1990'lı yıllara kıyasla yaklaşık iki kat arttığı, 1950'li yıllardan bu yana verimliliğin en hızlı arttığı dönemlerin yaşandığı, işletmelerin daha çok üretim yaparken daha az işçi çalıştırdığı (2001 yılının üçüncü çeyreği ile 20034 yılının birinci çeyreğinde ABD

ekonomisi %4 büyürken 563.000 yeni iş yaratılmasına karşın 1.1 milyon iş ortadan kalkmıştır) sorunu çözmek için acilen güçlü adımların atılması gerektiği ileri sürülmektedir (Bluestone, 2003:1). Ayrıca büyümenin istihdam yaratma kapasitesinin ülkeden ülkeye, sektörden sektöre ve konjonktüre göre değiştiğini de belirtmek gerekir (Bulutay, 2005:13).

Türkiye ekonomisinde büyüme ve işsizlik ilişkisini ele alan bir çok ekonometrik çalışmada, uzun dönemde iki değişkenin birlikte hareket etmediği tespiti yapılmış ve farklı dönemlerde iki değişkenin ilişkisine dair tartışmalı sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin 1950-2004 dönemi sanayi sektörü verileri baz alınan bir ekonometrik çalışmada; büyüme ve işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisinin zayıf olduğu, istikrarsız büyüme işsizliği olumsuz etkilerken büyümenin işsizliğe gecikmeli tepki verdiği, 1980 öncesi iki değişken arasındaki ilişkinin 1980 sonrasına göre daha anlamlı olduğu, ithal ikameci politikaların uygulandığı 1980 öncesi dönemin işsizlik konusunda daha başarılı olduğu sonucuna varılmıştır (Yüceol, 2006:93).

Benzer şekilde, 1980-2000 dönemi için büyüme ve işsizlik oranı arasındaki nedensellik ilişkisini ele alan bir diğer ekonometrik çalışmanın sonucunda (Göktaş, 2005:75); Türkiye ekonomisinde büyüme oranı ile işsizlik oranı arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı, nedensellik ilişkisinin yönünün sadece işsizlik oranından büyüme oranına doğru olduğu, büyüme oranından işsizlik oranına doğru bir nedensellik ilişkisinin olmadığı, başka bir ifadeyle Türkiye ekonomisinde işsizliğin, iktisadi büyümeyi etkileyen faktörler içinde yer aldığı fakat iktisadi büyümenin yüksek veya düşük oranda gerçekleşmesinin işsizliğin oluşmasında veya işsizliğin önlenebilmesinde her hangi bir etkiye sahip bulunmadığı tespiti yapılmıştır. Bunun yanında aynı çalışmada; Türkiye ekonomisinde yüksek büyüme oranı gerçekleştirerek işsizliği önlemenin mümkün olmadığı, çünkü Türkiye ekonomisinde gerçekleşen iktisadi büyümenin sermaye-yoğun bir büyüme olduğu, böyle bir gelişmenin aynı zamanda üretimde teknolojinin etkisinin yüksek seviyede görülmesine bağlı bulunduğu, fakat buna uygun emek arzının Türkiye'de olmamasının da işsizlik oranı üzerinde olumsuz bir etkiye neden olduğu,

Türkiye'deki beşeri sermaye yatırımlarının yetersiz olması ve bu yatırımları arttırıcı politikaların geliştirilmemesinin iktisadi büyüme ve dolaylı olarak da işsizlik üzerinde olumsuz etkide bulunduğu, Türkiye ekonomisinde nedensellik ilişkisinin yönünün sadece işsizlik oranından büyüme oranına doğru olmasının Solow büyüme modeli ile çakıştığı, Türkiye'de reel yatırımların hızlı nüfus artışı ile birlikte son yıllarda artış göstermesine rağmen, reel yatırımların bu nüfus artışını karşılayabilecek miktarda yükselememesi, işgücüne katılma oranını arttıramadığı bunun en önemli nedeninin ise beşeri sermaye yatırımlarının yetersizliği, emeğin üretimdeki verimlilik artışının sağlanamaması ve emeğin beşeri olarak niteliğinin arttırılamaması olduğu belirtilerek Türkiye ekonomisindeki iktisadi büyüme politikalarının, beşeri sermaye yatırımlarını dikkate alarak geliştirilip reel anlamda ekonominin büyümesine yönelik olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu anlamda, iş gücünün dışsal bir faktör olduğunu ve nüfus artışına bağlı olarak arttığını aynı zamanda iktisadi büyüme oranının da işsizlik oranından etkilendiğini ileri süren Solow'un modeliyle benzer sonuçlar elde edilmiştir.

4.2. Büyümenin İstihdama ve İşsizliğe Yansımaları

Türkiye son çeyrek yüzyıldır ihracat yönelimli bir büyüme stratejisi izlemektedir ve teorik olarak dış ticaretin serbestleştirilmesine dayanan bu stratejinin Türkiye'de istihdam arttırıcı bir potansiyel yaratması gerekir (Onaran, 2003: 579). Zira iktisat teorisindeki temel önermelerden birisi yüksek büyüme oranlarının işsizlik oranında azalmaya, düşük ya da negatif büyüme oranlarının ise işsizilik oranlarında artışa neden olduğudur. Büyümenin emek talebini ve bunun da ücretleri arttıracağına ilişkin önerme, son dönem Türkiye ekonomisinde en çok tartışılan konulardan biridir (Ay ve Karaçor, 2007:17). Zira, çalışmanın önceki bölümlerinde üzerinde durulduğu gibi, Türkiye'de özellikle 2002 yılı sonrasında görülen yüksek büyüme rakamlarına rağmen istihdam ve işsizlikte beklenen iyileşmeler sağlanamamıştır. Bu durum büyümenin sürdürülebilirliği konusunda iymserliğe gölge düşürdüğü gibi, yaratılan iktisadi büyümenin sağlıklı olup olmadığı sorusunu da gündeme getirmektedir. Bu

yüzden çalışmanın bu bölümünde, büyüme sürecinin neden istihdam yaratamadığı ve işsizliğe yansımasının neden sınırlı kaldığı sorunu üzerinde durulacaktır.

Aşağıda Tablo 26'da 1994-2007 dönemine ait büyüme, istihdam ve işsizlik oranlarına birlikte yer verilmektedir.

Tablo 26. Türkiye'de Büyüme, İstihdam ve İşsizlik

Yıl	Büyüme Oranı	İstihdam Oranı	İstihdam Artış Hızı	İşsizlik Oranı
1994	-6,10	49,67	4,35	8,30
1995	8,00	50,45	1,57	7,30
1996	7,10	50,69	0,48	6,30
1997	8,30	48,41	-4,50	7,20
1998	3,90	50,13	3,55	6,70
1999	-6,10	47,21	-5,82	7,40
2000	6,30	46,70	-1,08	6,50
2001	-9,50	45,64	-2,27	8,40
2002	7,90	44,45	-2,61	10,30
2003	5,90	43,23	-2,74	10,50
2004	9,90	43,66	0,99	10,30
2005	7,60	43,38	-0,64	10,30
2006	6,00	43,22	-0,37	9,90
2007 (Ekim)	5,20	45,16	4,49	9,70

Kaynak : TÜİK (www:http//tuik.gov.tr)

Tabloya baktığımızda ilk dikkat çekici husus, istihdam artış hızının büyüme hızının çok gerisinde kalması hatta bir çok dönemde istihdam artışının negatife döndüğüdür. Örneğin 1995 yılındaki %8'lik büyüme istihdamda ancak %1.5 oranında, 1996 yılındaki %7,1 oranındaki büyüme istihdamda %0,5 oranında, 2004 yılındaki %9,9 oranındaki rekor büyüme ise istihdamda ancak %1 oranında bir artışa yol açmıştır. Sadece ekonomideki daralma dönemlerinde değil büyüme dönemlerinde de istihdamın yavaşladığına tanık oluyoruz. 1999 yılından başlayarak 2003 yılına kadar istihdam artış hızında sürekli bir düşüş dikkat çekicidir. Halbuki bu dönemin üçünde 2000, 2002 ve 2003 yıllarında ekonomide genişleme dönemi yaşanmıştır. Bu durum olabilecek en kötü sonuçtur, çünkü büyüme dönemlerinde istihdamın artarak işsizliğin azalması iktisat politikasının ana amaçlarından ve beklentilerinden birisidir. Bu eğilim sadece incelenen döneme ve sadece bize has bir durum değildir. Pek çok gelişmekte olan ülke gibi Türkiye'de de dışa açılma sürecinde artan dış ticaret

potansiyeline ve emek piyasasının artan esnekliğine karşın beklenen istihdam artışı yaşanmamıştır (Onaran, 2003:581). Türkiye ekonomisinde uzun süredir uygulanan yapısal uyum programlarının istihdam alanında başarılı olamadığı ilk izlenim olarak rahatlıkla söylenebilir.

Bilindiği üzere iktisat literatüründe yıllık büyüme hızı ile istihdam artış hızı arasındaki fark, "istihdam yaratmada gereken asgari büyüme oranını" vermektedir. Bu oran, "istihdam eşiği" olarak da ifade edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde büyümenin istihdam yaratma eşiği %1 ile %2 arasında değişirken gelişmekte olan ülkelerde bu oran daha yüksektir (TÜSİAD, 2004:210). Gelişmiş ekonomilerde, ekonomide görülen %1 ya da %2'lik büyümeden itibaren net istihdam artışı görülmeye başlanmaktadır. Bu eşik oranlar gelişmekte olan ülkelerde en az yüzde 3 civarında olmaktadır ve çoğu zaman bu oranların hayli üzerindedir. Kısa dönemde verimlilik artışlarına bağlı olarak bazı ülkelerde bu oranların da üzerine çıkılabilmektedir. Nitekim Türkiye'de; 2005 yılında yüzde 7.6 oranındaki büyüme, istihdamda yüzde 1 civarında bir artış sağlarken, 2006 yılında %6 oranındaki büyüme istihdamı ancak %1,5 arttırmıştır. 2000 yılı öncesinde Türkiye için bu eşik yüzde 2.8 olarak hesaplanmıştır. Verimlilikteki yüksek artıştan sonra eşiğin bu düzeye inmeyeceği beklense de, hiç olmazsa yüzde 3'e düşmesi için çaba sarf edilmelidir. Bu çaba yapısal önlemlerle olduğu kadar, büyümenin sektörel kaynakları ve istihdam içeriğiyle de ilgilidir (TÜSİAD, 2004: 210).

Teorik olarak anlatılanların Türkiye ekonomisine yansımalarına tablodaki veriler ışığında baktığımızda, kriz dönemlerinde ekonominin ciddi oranda daraldığını, istihdam oranlarının düştüğünü ve işsizlik oranlarının yükseldiğini görüyoruz. Ekonominin daraldığı dönemlerde bu yapı son derece doğaldır. Çünkü daralma dönemlerinde, üretilen mal ve hizmet miktarı azldığından emek talebinin azaldığı, özellikle özel sektörün öncelikle işgücünden tasarruf yoluna gittiği ve bu tür kriz dönemlerinin kitlesel işsizlik dönemleri olduğu bilinen bir gerçektir. Nitekim 1999 yılında ekonomi %6.1 oranında küçülürken, istihdam oranı %50,3'den %47,2'ye gerilemiş ve işsizlik oranı %6,7'den %7,4'e çıkmıştır. Başka bir ifadeyle söyleyecek olursak %6,1 lik iktisadi daralmaya karşın istihdam oranındaki daralma %6,3 ve

işsizlikteki artış %10,4 olmuştur. Buna bakarak 1999 yılında işsizlikteki artışın iktisadi daralmadan daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Aynı analizi 2001 kriz dönemi için yapacak olursak; %9,5 daralmaya karşın istihdam oranı %46,7'den %45,6'ya düştüğünü, işsizlik oranının ise %6,5'den %8,4'e çıktığınıgörüyoruz. 2001 yılında görülen %9.5'lik iktisadi daralmaya karşılık olarak istihdamdaki daralma %2,3 olmuş fakat işsizlik oranındaki artış %29,2'dir. Bu analiz bize daralma dönemlerinde istihdam oranının yavaş tepki verdiğini fakat işsizlik oranlarının daralma oranlarını aşan tepkiler verdiğini göstermektedir.

Aynı analizi büyüme dönemlerinde de yapabiliriz. Örneğin 2004 döneminde büyüme rakamı %5,9'dan %9,9'a çıkmıştır. İki dönem arasında %67,8 lik bir fark vardır. Aynı yıl istihdam oranı bir önceki döneme göre %43,2'den %43,6 ya çıkmıştır ve iki dönem arasındaki fark ancak %1'dir. Aynı dönemde işsizlik oranı %10,5'den %10,3'e inmiştir ve iki dönem arasındaki fark ancak %1.9'dur. Bu analizi diğer büyüme dönemlerine yaptığımızda da aynı sonuçla karşılaşıyoruz. Örneğin hatta 2002 yılında ekonomi %7,9 büyürken işsizlik oranı %8,4'den %10,3 'e çıkmış 2005 yılında da ekonomi %7,6 büyürken işsizlik oranı aynı kalmıştır. Benzer bir gelişme istihdam oranlarında görülmekte 2002 yılından itibaren her dönem ekonomi büyürken istihdam oranı 2003,2005 ve 2006 yıllarında azalmaktadır

Bu analizler bize şunu göstermektedir: genişleme dönemlerinde iktisadi büyümenin altında istihdam artışı ve işsizlik düşüşüne rastlanılmaktadır, hatta bazı genişleme dönemlerinde istihdamda azalma ve işsizlikte artış yaşanmaktadır, benzer şekilde daralma dönemlerinde de, iktisadi büyüme negatif değerler alırken işsizlikteki düşüş oranı daralma oranını aşan boyutlardadır. Çoğu dönemde, istihdam ve işsizlik oranları ile büyüme oranları arasında anlamlı ilişkiler kurulamamaktadır. Bu analizlere dayanarak büyümenin kaynağının ciddi bir şekilde sorgulanması gerektiği açıktır. Aynı şekilde, büyüme dönemlerinde refah artışının istihdam yaratmadığı fakat küçülme dönemlerinde neden öncelikle ve hızlı bir şekilde emek tasarrufuna gidildiği de sorgulanması gereken bir konudur.

Genel olarak Türkiye ekonomisinde görülen büyüme oranlarının zaman içinde dalgalanmalar göstermesi diğer bir deyişle istikrarsız büyüme süreci, büyümenin işsizlik ve istihdam üzerindeki beklenen olumlu etkisini törpülemiştir (Yüceol, 2006:93). Ancak 2002 yılı sonrasında yaşanan ve istikrarlı sayılabilecek büyüme dönemlerinde de olumlu etki görülmemiştir. Ekonomi oldukça hızlı büyürken istihdam artışının çok sınırlı olması ve işsizliğin azalmaması Türkiye'de Okun Yasasının çok anlamlı olmadığının da bir göstergesidir. Bu durm, hızlı büyüme dönemlerinde, büyümenin kaynağının istihdam artışı olmadığı, daha çok talep artışına dayalı bir büyüüme sürecinin yaşandığı, reel ücretler düşürülerek ve çalışılan saat artırılarak elde edilen verimlilik artışının etkisinin de istihdamın etkisinden daha fazla olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin durumu OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında pek de iyi görüntü sergilememektedir. Örneğin 1989-1999 döneminde yıllık ortalama yüzde 1.2 istihdam artışı, yüzde 2.6 büyüme hızı ile elde edilmiştir. 2000 yılındaki yüzde 1.3'lük istihdam artışı ise %3.9 oranındaki büyümenin karşılığı olmuştur. 2001 yılında OECD ülkelerinde büyüme yüzde 1.2 olurken, istihdamdaki azalış yüzde 0.4 olarak gerçekleşmiştir (Uygun, 2003:16). Türkiye'de beklenen durum büyümeyle birlikte işsizliğin kendiliğinden gerileyeceğidir fakat gerçek durum beklenenden oldukça farklıdır. Diğer OECD ülkelerinin aksine büyüme, istihdam ve işsizlik oranları arasındaki ilişki çok çarpıktır.

Konuya işgücü arzı açısından bakıldığında da benzer sorunlar olduğu görülmektedir. Türkiye'de, işgücüne yeni katılımlarla birlikte işgücü arzı sürekli artmaktadır. Dolayısıyla tek başına büyüme de istihdamı arttırmaya yetmeyecek, işsizliği azaltamayacaktır. Bu durumda büyümenin istihdam yaratarak işsizliği azaltması için işgücüne yeni dahil olanları emecek düzeyden (örneğin yüzde 6'lık büyüme, ancak işgücüne yeni katılanları emebilecektir) daha yüksek düzeyde olması gerekmektedir. (Kara ve Duruel, 2007:7). Dolayısıyla, bu koşullar devam ettiği sürece, Türkiye'nin işsizlik oranını azaltabilmesi için asgari büyüme oranının yüzde 6'nın üstünde olması, yani aynı zamanda yeni işgücü arzını da emebilecek düzeyin üzerinde olması gerektiği ortadadır. Büyüme ve işgücü arzını birlikte değerlendirerek biri olumlu biri

olumsuz iki şey daha söylemek mümkündür. Birincisi, kısa vadede büyüme oranının artmayacağı en azından 2007 sonu ve 2008 için hem Türkiye'de hem de dünya da büyümenin yavaşlayacağı, hatta bir çok ülkede resesyon görüleceği, 2009 için de pek umutlu olunmaması gerektiği ortadadır. Bu nedenle kısa vadede işgücü arzını emecek bir büyüme sağlanamayacağından (Büyüme oranının bırakalım %6'nın üzerinde kalması, %5'i yakalaması dahi beklenmemektedir) işsizlik açısından durum çok daha kötüleşebilecektir. İkinci olarak; orta vadede Türkiye'de nüfus artış hızının düşmeye başlamasıyla işgücü artış hızının da yavaşlayacağı, bunun da işsizlik açısından daha yönetilebilir bir yapı sergileme ihtimalini gündeme getirebileceği söylenebilir.

Diğer taraftan işgücü arzının yüksek tempoda arttığı bir ortamda işsizliğin azaltılabilmesi için yüksek büyüme gerekli fakat yeterli değildir. Aynı zamanda işletmelerin, büyümenin geçici olmadığına aksine süreklilik kazandığına ikna olması da gerekir. 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye ekonomisindeki büyümenin bu koşulları sağlamaktan uzak olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki, incelenen dönem boyunca Türkiye ekonomisinde üç kez büyüme oranlarının negatif değerler aldığı görülmektedir. Bu durum, büyümenin büyük dalgalanmalar gösterdiğinin ve istikrarsız olduğunun en açık ifadesidir. Bu istikrarsız ortamda işletmelerin iyimser olması için bir neden yoktur. Orta vadede istikrarlı büyüme süreci yakalanmadan işletmelerin istihdam yaratma niyetlerinin kararlılık sergilemesi çok zor görünmektedir. Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi, Türkiye ekonomisinde görülen istikrarsız büyüme süreci, kalıcı bir istihdam artışını da engellemiş ve istihdam artış hızı sürekli olarak büyüme hızının oldukça gerisinde kalmıştır. Öyle ki, son 10 yılda milli gelir ortalama % 4,5 artarken, toplam istihdam artışı yüzde 1,5'te kalmış ve böylece yüzde 2.6'lık aktif nüfus artışının çok gerisinde kalmıştır.

Ayrıca, Türkiye'de 1980'li yılların sonlarından itibaren finansal sisteminde aşırı şişme ile birlikte, büyüme ile istihdam arasındaki ilişki de gözardı edilmiştir (Kara ve Duruel, 2007:4). Bu olgu sadece Türkiye için değil, sermaye hareketlerinin bütünüyle serbest olduğu bütün ülkelerde yaşanmıştır. Yabancı sermaye girişlerinin arttığı dönemlerde yerli paranın değerlendiği, rekabet gücünün azaldığı, ithalat

eğiliminin de buna koşut olarak arttığı ve kısa vadeli portföy yatırımı şeklinde gelen sermayenin büyüme sürecini pozitif etkilediğibelirtilmelidir. Nitekim Türkiye ekonomisine sermaye girişlerinin arttğı alt dönemler olan 1990'lı yılların başı ile, 1999-2000 ve 2002-2006 döneminin ortak özelliği bir taraftan büyümenin pozitif olması diğer taraftan ekonomide kırılganlığının arttığı ve büyümenin uzun süre devam etmediği bir süreç olmasıdır. Ayrıca finansal sistemin son derece şişkin olduğu bu alt dönemlerin işsizlik sorununu kalıcı olarak çözemediğini de vurgulamak gerekir.

Türkiye'deki ekonomik büyümenin istihdama yansıması belli koşullara bağlı olduğu ve yeni istihdam olanakları meydana getirebilmenin yolunun sadece büyüme olmadığı anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle, büyümenin olması istihdam sorunun çözümünü otomatikman beraberinde getirmemektedir. Bu haliyle istihdam için büyüme gerekli ve ön koşul durumundadır, ancak yeterli değildir.

Türkiye'de istihdamın sektörel dağılımının sorunlu olduğuna, çalışmanın üçüncü bölümünde değinilmişti. Örneğin tarım sektörü istihdamda hala yüzde 30 gibi yüksek bir paya sahiptir. Üretimdeki payı ise yüzde 14'tür. Tarım sektörü, emek veriminin düşük kaldığı atıl istihdam deposu haline gelmiş ve yeterince refah artışından yararlanamamıştır. Ayrıca tarım sektörünün yapısı gereği işisizlik sorununu bir miktar perdelediğini tekrar vurgulamak gerekir. Tarım sektöründeki teknolojik ilerlemenin yarattığı büyüme süreci tarımdan işgücü kopuşunu hızlandırarak işsizliği arttırmıştır.

Sanayi sektöründe (özellikle de imalat sanayi) üretimde giderek daha az emek kullanılır hale gelindiği görülmektedir. Bu aynı zamanda üretimde sermaye yoğun tekniklerin daha çok kullanılmaya başlandığının bir göstergesidir. Sanayi sektörü üretiminde istihdam aleyhine ortaya çıkan bu teknoloji seçimi, büyüme-istihdam ilişkisini zayıflatmaktadır. Sanayi sektörünün alt dalı olarak da nitelendirilebilecek olan fakat resmi verilerde ayrı bir sektörmüş gibi tek başına deüğerlendirilen inşaat sektörü ise istihdam yaratma kabiliyeti en yüksek olan sektör durumundadır.

Dolayısıyla inşaat sektöründeki büyümenin istihdamı önemli ölçüde artıracağı beklenebilir.

Hizmetler sektöründe büyüme ile istihdam arasındaki ilişkinin pozitif yönde geliştiği görülmektedir. Bununla birlikte, gerek hizmetler ve gerekse inşaat sektöründeki istihdam artışı, tarım sektöründe ortaya çıkan atıl istihdamı eritemediği için toplam işsizlik oranında kayda değer bir düşüş sağlanamamaktadır. Başka bir deyişle, inşaat sektöründe önemli bir istihdam artışının gözlenmediği bir konjonktürde, tarım sektöründe kopan işgücünün ancak sınırlı bir kısmı hizmetler sektörü tarafından istihdam edilebilmektedir.

Hizmetler sektörün iş yaratma potansiyeli de dikkate alındığında, işgücünün beceri ve yeteneğinin sektörün beklentilerine uygun şekilde geliştirilmesi, yoğun rekabet ortamında bu sektörün rekabet edebilirliğinin artırılması ve sanayi sektörü ile bütünlüklerinin sağlanması önem kazanmaktadır. İşsizlik oranını düşürebilmek için bu sorunu çözmüş ülkelerde olduğu gibi istihdam yapısını sanayi ve özellikle hizmetler sektörü lehine büyütmek gerekmektedir. Ancak işgücü piyasasında ağır istihdam vergileri özellikle hizmetler sektörünün istihdam yaratma kabiliyetini önemli ölçüde azaltmaktadır.

Hizmetler sektöründeki gelişmeler, kalifiye işgücü için olduğu kadar, düşük kalifiyeli işgücü için de istihdam yaratılması fırsatları sağlamaktadır. Özellikle emek yoğun ve işgücü tasarrufu yönelimli teknolojik gelişmeye açık olmayan bu kesimin düzenli büyümesi Türkiye'de istihdamın dolayısıyla işsizliğin geleceğini önemli ölçüde belirlemektedir. İstihdamın motoru olan hizmetler sektörünün büyüyebilmesi ise, iç talebin canlanmasına ve gelir düzeyinin yükselmesine bağlı olduğu bilinmektedir.

Büyümenin istihdam yaratma kapasitesi giderek düşse de, ağırlaşan işsizlik sorunun kalıcı çözümü için başka alternatif de yoktur. Ancak, yeni iş imkanları yaratamayan ekonomik büyüme süreklilik kazanırsa, bu durum gelecekte büyümenin kendisini de

tehdit edecektir. Hiçbir ülke uzun dönemde giderek artan işsizlik oranlarına katlanamayacaktır.

Buraya kadar anlatılanlardan; büyümenin istihdam yaratamaması ve işsizliği düşürememesinin altında yatan temel sebeplerin, istikrarsız büyüme, hızlı nüfus artışı, kırdan kente göç olgusu, verimlilik artışları, işgücü piyasasındaki yapısal katılıklar ve siyasi istikrarsızlıklar, dünya ekonomisinde ve dünya ticaret hacminde görülen baş döndürücü gelişmelere karşın yaşanan işsizlik artışının aynı şekilde bize de yansıması olduğu söylenebilir.

4.3. İstihdamsız Büyüme Sürecinin Dünya Ekonomisi İle Uyumu

İstihdamsız büyüme sadece bize özgü bir durum değildir ve dünya ekonomisi, özellikle küreselleşme sürecinin geldiği aşama konuşulmadan anlaşılabilecek bir mesele de değildir. Dünya ekonomisinde de özellikle son 10 yılda bizdekine benzer bir durum olduğu söylenebilir. Dünya genelinde yaşanan iktisadi büyümenin işsizliği azaltmadığı ve istihdamı arttırmadığı, büyümenin ana kaynağının verimlilik artışları olduğu görülmektedir. Nitekim ILO'nun Ocak 2007 tarihinde yayınladığı raporun alt başlığı; "Güçlü Büyüme Performanslarına Rağmen Dünya Ekonomisinde İşşsizlik Oranları Tarihsel En Yüksek Düzeylerinde" olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada, dünya ekonomisi için 2006 yılı büyüme ortalaması %5,2 işsizlik ortalaması %6,3 olarak belirlenmiştir (ILO, 2007: 2,4). Raporda 2006 yılında dünya üzerindeki resmi işsiz sayısının bir önceki yıla göre yaklaşık 3.5 milyon kişilik bir artış göstererek 195.2 milyon kişiye ulaştığı ve istihdam göstergeleri açısından ilk kez hizmet sektörünün payının (%40), tarım sektörünün payının (%38,7) önüne geçtiği, sanayinin payının ise (21,3) hemen hemen aynı kaldığı vurgulanmıştır (ILO,2007:3).

Küreselleşme sürecinin hızlandığı son 20 yıllık dönemde, dünya ölçeğinde yatırımlar daha çok işgücünün ucuz olduğu Çin, Hindistan, Uzak Doğu vb. Asya ülkelerine kaymıştır. Dünya üretiminin yer değiştirdiği bu süreçte, başta Çin ve Hindistan olmak üzere bir dizi ülke dünya ekonomisinin büyümesini hızlandırmıştır. Fakat bu

sürecin, üretim olanağını bu ülkelere kaptıran ekonomilerde işsizliğin artması ile sonuçlandığını da belirtmek gerekir. Özellikle 1990'lı yılların sonundan itibaren küreselleşmenin firmalar üzerinde yarattigi rekabet baskılarının büyümenin istihdam yaratici etkisini düşürdügü yönünde son yillarda artan oranda bulgu ortaya çıkmaktadır (Rodrik, 1997). Nitekim 1980'li yıllara kadar dünya ekonomisinin en önemli üretim alanı olan Avrupa ekonomisinde dahi, özellikle emek yoğun endüstrilerde üretimin önemli bir kısmının Asya ülkelerine kaymasıyla birlikte, işsizlik sorunu daha belirgin hal almaya başlamıştır. Bu süreç Türkiye ve benzeri ülkeler için de geçerlidir. Çıplak gözle bakılsa dahi, Türkiye gibi ülkelerde emek yoğun (örneğin tekstil gibi) sektörlerin Asya ülkeleri ile rekabet edemesinin işsizlik yarattığını görmek mümkündür. Dolayısıyla küreselleşme sürecinin ucuz işgücüne dayalı büyüme süreci, eskiden emek yoğun endüstrilerde bir parça rekabet gücü olan bizim gibi ekonomilerde bir miktar işsizlik yarattığı vurgulanmalıdır.

Küreselleşme sürecinin büyüme ve işsizlik üzerindeki etkisi sadece üretim alanlarının değişmesiyle sınırlı değildir. Aynı zamanda teknoloji ve bilişim alanında görülen baş döndürücü gelişmelerin de, hem emeğin ve sermayenin verimliliğini arttırması, ki böylelikle işgücünün bir kısmı atıl kalmıştır, hem de yeni iş alanları yaratılması yoluyla istihdam ve işsizlik üzerinde etkide bulunduğunu belirtmek gerekir. Bilim ve teknolojide sağlanan ilerlemelerin sürüklediği endüstri atılımının yanında finans sektöründe yaşanan hızlı gelişme ve ekonomik entegrasyon süreci dünya ekonomisinin büyümesine katkıda bulunmuş fakat nihayetinde emek talebinin düşük olduğu endüstriler olduklarından bu süreç beraberinde işsizlik sorununu da getirmiştir.

Küresel işsizlik, son on yılda yaşanan yüksek ekonomik performansa rağmen artmıştır. 2001-2002 küresel ekonomik durgunluğuna rağmen 1994-2004 döneminde dünya ekonomisi yıllık ortalama % 4,1 büyüme gösterirken, oldukça iyi sayılabilecek bu büyümeye karşın işsizlik oranlarında görülen artışı iki nedene bağlamak olasıdır (DPT, 2007:4). Birincisi son on yılda ortalama yıllık % 1,6 oranında artan işgücü, diğeri ise verimliliktir. Son 10 yılda dünya ekonomisi 430 milyon yeni iş yaratmasına rağmen, yaratılan yeni iş sayısından daha fazla işgücü artışı (475 milyon kişi)

olmuştur. Ekonomik büyümenin istihdama yeterince yansımamasının diğer nedeni ise küresel işgücü verimliliğindeki artıştır. Esasında küresel işgücü verimliliği artışı olumlu bir gelişmedir. Son 10 yılda işgücü verimliliğinin yıllık ortalama artışı %1'in üzerinde olmuştur. Küresel işgücü verimliliğindeki artışın en önemli nedeni, dünya ticaret hacmi ile küresel rekabetteki artış ve teknolojik gelişmelerin maliyetler üzerine yaptığı baskıdır. Buna dayanarak özellikle 2001 sonrasında dünyanın "istihdamsız büyüme" süreci yaşadığını söylemek mümkündür. Son 10 yılda küresel eğilim "daha az işgücü ile daha çok üretim" yönündedir.

2001 ekonomik durgunluğu sonrası yaşanan istihdamsız büyüme süreci, verimlilik artışının istihdamı olumsuz etkilediği tartışmalarını sanayi devriminden üç asır sonra tekrar gündeme getirmiştir (DPT, 2007:14). Bilindiği üzere, sanayileşme ile birlikte teknolojik yenilikler, üretim sürecini etkinleştirerek daha az işçiyle daha çok üretimin yolunu açmıştır. Firmalar rekabet edebilmek için emek yoğun üretimlerden sermeye-teknoloji yoğun üretim sürecine geçmek zorunda kalmışlardır. "Yaratıcı yok etme" olarak tanımlanan bu süreç, birçok kişiyi işinden ederken aynı zamanda birçok yeni işin yaratıldığı bir süreçtir de. Keza yine bilim ve teknoloji alanındaki hızlı gelişim ve çalışma ve işletme alanlarındaki yenilikler, bir yandan mal ve hizmet üretimini arttırırken diğer yandan üretim maliyetlerini ve dolayısıyla ürün fiyatlarını ucuzlatmaktadır.

SONUÇ

Çalışmada incelenen 1994-2007 dönemi, Türkiye ekonomisinin hem en çalkantılı dönemlerinden biri olan 1994-2001 yıllarını hem de büyüme performansı açısından oldukça başarılı dönemlerinden biri olan 2002-2007 yıllarını kapsıyor olması açısından öğretici sonuçları olan bir dönemdir. 1994-2001 yılları arasında Türkiye ekonomisi üç ciddi krize sahne olurken 2002-2007 dönemi kesintisiz en uzun süre büyüme rakamlarının görüldüğü bir dönem olmuştur. Kriz yılları dışında dönemin tamamında büyüme rakamları pozitiftir. Kriz yıllarının sadece ekonomik daralma ile sonuçlanmadığı bunun yanında işsizlik sorununu da her seferinde ağırlaştırdığı görülmektedir. Özellikle 2001 krizinin reel sektörde yarattığı tahribat kadar belki daha çok bankacılık ve finans sektöründe tahribat yarattığı, kitlesel denebilecek ölçüde işsizliğe neden olduğu öncelikle belirtilmelidir. 2001 krizinin yarattığı işsizlik olgusunun önceki kriz dönemlerinde görülen işsizlik olgusundan temel bir farklılığı ayrıca vurgulanmalıdır. 1994 ve 1999 yıllarında yaşanan iktisadi daralma süreciyle birlikte görülen işsizlik artışından farklı olarak, 2001 krizi ile birlikte o tarihe kadar pek görülmeyen ve "beyaz yakalı" olarak nitelendirilen, bankacılık ve finans sektöründe istihdam edilen, eğitimli ve donanımlı, sosyolojik olarak orta sınıfa tekabül eden iş gücü arasında önemli oranda işsizlik görülmüştür.

1994-2007 yılları arasında Türkiye ekonomisinin ortalama büyüme hızı %3.7'dir. Bu oran aslında düşük sayılabilecek bir orandır ve Türkiye'nin gelişmiş sanayi ülkelerini yakalaması için kesinlikle yeterli bir büyüme rakamı değildir. Büyüme sürecinin özellikle 2002 yılından itibaren, önceki dönemlerle karşılaştırılmayacak bir dönüşüm sağladığı ifade edilmelidir. 2002-2007 döneminde yıllık ortalama büyüme artışı %7.4 tür. İstikrarlı sayılabilecek bu büyüme temposu dikkate değer bir başarıdır ve cumhuriyet tarihi boyunca yaşanmış en parlak büyüme süreçlerinden birisidir.

Son beş yılda yaşanan ciddi büyüme sürecinin arkasında yatan bir dizi ekonomik ve siyasal etken vardır. Öncelikle dönemin başında IMF ve Dünya Bankası tarafından

sağlanan mali kaynakların önemini belirtmek gerekir. 2001 krizi sonrasında IMF ile imzalanan yeni programla birlikte temel makro dengeleri önemli ölçüde etkileyecek bir dizi kararlar alınmış, krizden en büyük tahribatı gören bankacılık kesimi yeniden yapılandırılarak güçlendirilmiş, bütçe harcamaları daraltılarak disipline edilmiş, para ve maliye politikaları sıkılaştırılmış ve nihayet tarım sektörüne olan kamu desteği neredeyse sıfırlanmıştır. Diğer taraftan 2002 yılı sonunda yaşanan hükümet değişikliği sonucunda yaklaşık 13 yıllık bir aradan sonra tek partili bir hükümetin kurulması ve siyasi istikrarın uluslararası finans çevrelerinde olumlu bir gelişme olarak yorumlanması özellikle kısa ve uzun vadeli yatırımların yönü üzerinde etkili olmuştur. Bir diğer etken dünya finans piyasalarında görülen likidite bolluğudur. Ayrıca yüksek reel faizlere karşın döviz kurlarında meydana gelen düşüşler ile birlikte düşük kur yüksek faiz politikasının uyardığı kısa vadeli sermaye girişleri ve ithalat hacmindeki sürekli artışların büyüme sürecine etkisi de belirtilmelidir. Ancak yüksek oranlı büyüme rakamlarının, gittikçe artan ve GSMH'nın %8.5'ine kadar tırmanan cari açıklar ile süreklilik kazanan yüksek dış ticaret açıkları gibi bir dizi yan etkileri olduğu da vurgulanmalıdır. Bu durum büyümenin sürdürülebilirliği ve sağlığı konusunda temkinli olmamız gerektiğine işaret etmektedir. Nitekim 2007 yılının ikinci yarısından itibaren özellikle ABD mortgage piyasalarında başlayan ve gelişen ekonomilerden başlayarak dünyanın geneline yayılma izlenimi veren finansal çalkantının gelişmekte olan ekonomilere yönelik sermaye girişlerini yavaşlatması beklenmektedir. Bu bağlamda küresel likiditenin daralmakta olduğu mevcut konjonktürde Türkiye ekonomisinin büyüme hızının da yavaşlayacağı öngörülebilir.

İncelenen dönem boyunca görülen kişi başına GSMH rakamları bize Türkiye ekonomisinin tipik bir gelişmekte olan ülke konumunda olduğunu göstermektedir. Dönemin başında 2.000 dolar seviyelerinde olan kişi başına GSMH rakamının dönem sonunda 5.000 dolar seviyesinde olduğu görülmektedir. İlk bakışta artış oranı yüksek görünse de döviz kurlarının son beş yılda neredeyse sürekli düştüğünü bu nedenle döviz bazında hesaplanan bir çok verinin aynı şekilde yüksek göründüğünü belirtmek gerekir.

Sektörlel büyüme hızları çarpıcı sonuçlar vermektedir. En dikkat çekici husus tarım sektörünün milli gelir içindeki payının azalması ve tarımın büyüme hızının düşmesidir. Tarım sektörünün büyüme hızı 1998 yılı hariç her dönem toplam büyüme hızının gerisinde kalmıştır. Dönemin yarısında tarım sektörünün büyümesinin negatif olması tarımın öneminin gittikçe azaldığını göstermektedir. Toplam istihdamın yaklaşık %30'unun tarım sektöründe bulunduğu dikkate alınırsa bu gelişmenin toplumun önemli bir kesimi için ciddi sorunlar yaratacağını söylemek gerekir. Sanayi ve hizmetler sektörünün ise genel olarak ortalama büyüme hızını yansıttığı ve hatta çoğu dönem üzerinde seyrettiği görülmektedir. Sanayi sektörünün sürükleyicisinin imalat sanayi olduğu ve özellikle 2002 yılından itibaren imalat sanayi büyüme hızının GSMH büyüme hızının üzerinde olduğu dikkati çekmektedir. Alt sektörler içinde inşaat sektörünün özellikle son üç yıldaki büyüme performansı dikkat çekicidir. İnşaat sektörünün istihdam yaratma potansiyelinin oldukça yüksek olduğunu, bunun yanında kendisiyle birlikte bir çok sektörü de dolaylı olarak büyüttüğünü belirtmek gerekir. Ancak inşaat sektörünün yapısı itibariyle kayıtdışı istihdamın yoğun olduğu, ücretlerin ve işgücü verimliliğinin düşük olduğu bir sektör olduğu da belirtilmelidir.

Ana sektörlerin GSYİH'dan aldıkları paylar incelendiğinde, tarımda yaşanan yapısal dönüşümler dışında büyüme oranlarının genel olarak ekonomideki dalgalanma ve istikrarsızlıklarla uyumlu bir şekilde hareket ettiği gözlenmektedir. Nitekim 1998 ve 2001 yıllarında yaşanan dalgalanmalar sonucunda sanayinin payındaki düşüş ile 2001 yılında hizmetler sektörünün payındaki düşüş bu gözlemi doğrulamaktadır. 1995 yılından 2007 yılına kadar olan dönemde sanayinin GSMH payının %30'lar dolayında seyrettiği, esas değişimin tarım ve hizmet sektöründe olduğu görülmektedir. Tarım sektörüne aktarılan kaynaklar azaldıkça tarımsal katma değerin ve tarımın GSMH payının da azaldığı görülmektedir. Bu durum özellikle 1998 yılı sonrasında Türkiye ekonomisinin tarım ağırlıklı yapısını yavaş yavaş değiştirdiğini göstermektedir. Buna karşın AB üyesi ve yüksek gelir grubu ülkelerle Türkiye arasında tarım ve hizmet sektörünün GSMH'den aldıkları paylar açısından belirgin farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. Bu ülkelerde tarımın payı yıllar itibariyle %3'de istikrar gösterirken, hizmet sektörünün payı %70'in üzerindedir. Türkiye'de

ise tarımın payı %10, hizmet sektörünün payı ise %60 civarındadır. Ancak gelişme süreci içerisinde Türkiye'de sektörler arasındaki dağılımın bu yapıya yakınsaması beklenmektedir.

Türkiye ekonomisinde büyümeyi etkileyen temel faktörleden birisi, sektörler arasında istihdam kayması olarak kendini gösteren yapısal dönüşümdür. Kaynakların düşük verimlikli tarım sektöründen yüksek verimliliğe sahip diğer sektörlere kayması, verimlilik ve büyüme performansı açısından olumlu bir gelişmedir. Ancak uzun vadede bu doğru olmakla birlikte kısa vadede sektörler arasındaki istihdam kaymalarından daha çok sektörlerin kendi iç verimliliğindeki değişimlerin büyümeyi daha fazla etkilediği görülmektedir. Diğer taraftan, Türkiye ekonomisinde sözkonusu istihdam kaymasının sanayi sektöründen ziyade hizmetler sektörüne doğru olduğu, bu durumun verimliliği ve büyümeyi sanıldığının aksine yeterince arttırmadığı, etkileşimin sadece bizim ülkemizde değil bir çok ülkede de negatif olduğu belirtilmelidir.

İncelenen dönemde verimlilik göstergelerinin beklenen düzeyde artış göstermediği, verimlilik artışlarının 1980'li yılların gerisinde olduğu ve verimlilik artış hızının son dönemdeki eğiliminin aşağı yönlü olduğu görülmektedir. Ayrıca Türkiye ekonomisinin verimlilikte OECD ülkeleri arasında sonlarda olduğu, gelişmekte olan ülkelerle kıyaslandığında da durumun pek parlak olmadığı belirtilmelidir. Bunun temel nedenleri; dönem içerisinde makroekonomik istikrarsızlıklarla birlikte kaynakların üretken, yüksek katma değer yaratan bilgi ve teknoloji yoğun yatırım alanlarına yönelmemesi, fiziki ve sosyal altyapıdaki yetersizlikler, Ar-Ge faaliyetlerine yeterince kaynak aktarılamaması, yeni teknolojilerin ülkeye aktarılmasında önemli yer tutan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yeterli düzeyde artış göstermemesi ve ekonomide rekabetçi ortamın yeterince sağlanamamasıdır. Bütün bu nedenlerin kaynağının beşeri sermaye eksikliği ve eğitim sisteminin yetersizliği olduğunu da vurgulamak gerekir. Bu durum aynı zamanda verimlilikle beşeri sermaye arasındaki ilişkinin ve Türkiye'nin beşeri sermaye ve Ar-Ge yatırımlarına neden acilen hız vermesi gerektiğinin de somut göstergesidir.

GSYİH artışına oransal paylar cinsinden en büyük katkının %60 ile tüketim harcamalarından geldiği görülmektedir. Sabit sermaye yatırımlarının katkısı %34 ve stok artışlarının katkısı %12 düzeyinde iken net mal ve hizmet ihracatının katkısı ise negatiftir. Ekonomik büyümenin daha çok tüketime dayalı olduğu, parasal genişlemenin ve net sermaye girişinin tüketimi canlandırdığı ve Türkiye ekonomisinin bir miktar enflasyonist ve dış borç ile finanse edilen nihai iç tüketime dayalı büyüme süreci yaşadığı söylenebilir. GSYİH'ya katkılar ve dağılım açısından bakarken en dikkat çekici hususlardan biri de, özel nihai tüketim harcamalarının her dönem kamunun nihai tüketim harcamalarının üzerinde oluşudur. Kamunun tüketim harcamaları özellikle 2001 yılından itibaren neredeyse hiç artmamıştır. Devletin yeni ekonomik programla birlikte kamuda ciddi tasarruf yoluna gittiği görülmektedir. Bu durum kamu yatırım harcamaları için de geçerlidir.

1994-97 dönemi ile 2002-2006 alt dönemlerinde Türkiye ekonomisi iç talebin sürüklediği yüksek büyüme oranlarına sahne olmuş, büyümenin kaynağı ağırlıklı olarak talep artışı olmuştur. Her iki alt dönemde de GSYİH'da ortalama %7'nin üzerinde artışlar görülmüştür. 1994 ve 2001 krizleri ile 1998 krizi ve ardından yaşanan deprem felaketinin iç talebi bıçak gibi kestiği ve bu dönemlerde ekonomide ciddi oranlarda daralma yaşandığı dikkati çekmektedir. İç talebin sürükleyicisinin özel nihai tüketim harcamaları olduğu, özel nihai tüketim harcamaları içinde en belirgin artışın ise dayanıklı ve yarı dayanıklı tüketim malları harcamalarında görüldüğü belirtilmelidir. 2006 yılının Mayıs ayında dünya finans piyasalarında görülen küçük çaplı dalgalanma ile birlikte döviz kurlarında ve faiz oranlarında görülen artışlar iç talepteki bu yüksek artış trendini kırmıştır. Bu tarihten itibaren iç talepteki artış hızı yavaşlamış ve beraberinde büyüme hızını da yavaşlatmıştır. Nitekim 2007 yılının ikinci yarısından itibaren dünya ekonomisinde ve finansal piyasalarda görülen daralmayla birlikte Türkiye ekonomisinde de iç talebin 2007 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren daraldığı ve büyüme hızının yavaşladığı gözlenmektedir. Yaşanan kur ve faiz şoku salt iç talebe dayalı büyümenin sürdürülebilir olmadığını göstermesi açısından öğretici olmuştur.

İncelenen dönemde net dış talebin GSYİH'ya katkısı 1994 ve 2001 kriz dönemleri dışında sürekli negatiftir. Net dış talebin GSYİH'ya katkısının pozitif olduğu 1994 ve 2001 dönemlerinde ise döviz kurlarındaki yüksek artışların dış ticaret rakamlarını pozitif etkilemesi normal bir gelişmedir. Özellikle 2002 sonrası dönemde net dış talebin GSYİH'ya negatif katkıları ekonominin kırılganlığını arttıran bir durumdur. Bu noktada ithalatla büyüme arasındaki ilişkiye ayrıca vurgu yapmak gerekir. Zira ithalatın büyük bölümünün ara ve yatırım mallarından oluşması, ithalat ile büyüme arasındaki bağı kuvvetlendirmektedir. İthalat artışı ve büyüme rakamları arasındaki pozitif korelasyon özellikle 2002 sonrasında çok çarpıcıdır. İthalatın bu şekilde artışının üç temel makro ekonomik sonucundan bahsetmek gerekir. Birincisi, ithal ara malı ve yatırım mallarına olan bağımlılığın artması, ikincisi, dış ticaret açıklarının yarattığı ödemeler bilançosundaki açıklar üçüncüsü ise ucuzlayan yabancı mallara olan talep ve tüketim harcamalarının enflasyondaki düşüşü hızlandırmasıdır. Son dönemlerde doğrudan yabancı sermaye girişlerinde artış gözlense de cari işlemler açığının ağırlıklı olarak kısa vadeli sermaye girişleri ve dış borçlanma ile finanse edildiğini, bu finansman yönteminin sürdürülebilmesi için de düşük kur-yüksek faiz sarmalının devam etmesi gerektiğini düşünürsek, büyümeyle birlikte borç stoku ve cari işlemler açığının ulaştığı bu boyutun ekonomide kırılganlığı artırdığını belirtmek gerekir. Bu nedenle ithalata dayalı böyle bir büyüme politikası, büyümenin sürdürülebilir olup olmadığı tartışmasını gündeme getirmektedir.

Bu noktada son dönemdeki hızlı büyüme sürecine etki eden bir olgu olarak küresel likiditedeki genişlemeye ayrıca vurgu yapmak gerekir. Küresel likiditedeki sözkonusu genişleme süreci Türkiye ekonomisinin sunduğu yüksek faiz oranları ile birleşince, hem kısa vadeli hem de uzun vadeli doğrudan yabancı sermaye girişinde önemli artışlar olmuştur. Fakat bu süreç YTL'nin reel olarak değerlenmesine yol açmış, göreli fiyatların Türkiye aleyhine dönmesi anlamına gelen bu durum sektörlerin uluslararası rekabet gücünü olumsuz etkilemiştir. Bu sürecin birikimli etkisi, hızla yükselen cari işlemler açığı ve önemi azalmayan borçluluk oranları olmuştur.

Türkiye ekonomisinin büyüme performansına dünya ekonomisi içindeki konumu açısından bakıldığında, son dönemdeki olumlu büyüme performansına karşın hala gelişmekte olan bir ülke izlenimi verdiği ve büyüme performansının içinde yer aldığı gelişmekte olan ülkeler kategorisi ile uyumlu olduğu görülmektedir. Nitekim gelişmekte olan ülkelerle birlikte Türkiye ekonomisi için de 1990'lı yıllar sıkıntılı olurken 2000'li yıllar yüksek büyüme rakamlarının görüldüğü yıllar olmuştur. Türkiye ekonomisinin 1994-2007 dönemine ilişkin büyüme performansının benzer gelişmişlik kategorisinde değerlendirilen ve son çeyrek yüzyıldaki iktisat politikaları tercih ve serüvenleri bize benzeyen Arjantin, Brezilya ve Meksika gibi ülkelerle karşılaştırıldığında, ortalama yıllık büyüme hızının anılan ülkelerin tamamının büyüme hızının üzerinde olduğu ancak bu ülke ekonomilerinin gerek enflasyon ve faiz haddi gerekse kamu finansmanı açısından Türkiye ekonomisine nazaran daha iyi konumda olduklarını söylemek gerekir. Ancak Türkiye ekonomisi; 2001 krizi sonrasında, gelişmekte olan ülkeler kategorisinden farklı olarak, hızlı büyümeyle birlikte yüksek cari işlemler açığı vermeye başlaması ve dış borç stokundaki artış açısından ayırdedicidir. Yüksek cari açık, büyük boyutlu yabancı sermaye girişi, dış borç stokundaki artış gibi parametreler açısından Türkiye ile benzerlik gösteren ülkeler sadece bazı Doğu/Orta Avrupa ülkeleri ve G.Afrika ile sınırlıdır. Hatta gelişmekte olan ülkeler içinde Cari Açık/GSMH oranı Türkiye'yi aşan sadece Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Slovakya vardır. Buna karşın Türkiye ekonomisindeki büyüme hızının, gelişmiş ekonomiler ve AB'nde görülen büyüme hızından daha yüksek olduğunu da vurgulamak gerekir.

Diğer taraftan son 10 yıllık dönemde dünya ekonomisinde gözlenen hızlı büyüme sürecinin kesintiye uğrayabileceğine ilişkin öngörüler iktisat tartışmalarının gündemine oturmuştur. Dünya ekonomik büyümesinin sürükleyicisi konumundaki Çin ve Hindistan gibi ülkeler ile dünya üretiminin önemli bir bölümünü tüketmesi açısından en büyük talebi yaratan ABD'de başlayacak bir yavaşlama veya daralmanın dünya ekonomisine çok sert yansımaları olabileceği ve bu durumun küresel dengesizlikleri arttırabileceği, ABD ekonomisini durgunluğa veya gerilemeye zorlayacak içsel (konut sektöründe başlayan olumsuz gelişmelerin finans sistemini tehdit etmeye başlaması) ve dışsal (dolardan kaçış ve doların değer kaybı)

nedenlerin sadece ABD'yi değil aynı zamanda gelişmiş ekonomilerden başlayarak dünyanın geri kalanını etkileyeceği ve dünya ekonomisinin ciddi biçimde daralabileceği belirtilmelidir. Bu sürecin Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilere sermaye ilgisini kesmesi ya da bu ilginin yavaşlaması beklenmektedir. Dünyada likiditenin daralmaya başladığı bu dönemde, son yıllardaki büyümesinin önemli bir kısmını dışarıdan sermaye çekerek sağlamış Türkiye gibi ülkelerin de ekonomik yavaşlamadan payını alacağını söyleyebiliriz.

Çalışmada, 1994-2007 döneminde işsizliğin genel görünümü tartışılırken öncelikle Türkiye'de işgücü piyasasının genel görünümüne ve istihdamdaki gelişmelere yer verilmiştir. İşgücü piyasasının genel görünümüne baktığımızda ise; çalışma çağındaki nüfusun istihdamdan daha hızlı arttığını, istihdam ve işgücüne katılım oranlarının son derece düşük olduğunu, çalışma çağındaki nüfusun önemli bir bölümünün işgücü piyasasının dışında kaldığını, kayıtdışı istihdamın yaygın olduğunu, işgücü piyasasında kurumsallaşmanın son derece zayıf olduğunu, işgücü arz ve talebinin rasyonel bir şekilde buluşamadığını ve istihdamı koruyucu güvencelerin çok sınırlı olduğunu görmekteyiz. Özellikle işgücüne katılım oranlarının düşük oluşunun altını çizmek gerekir. Çünkü, çalışabilir nüfusun giderek daha az bir bölümünün üretken olabilecek faaliyet alanlarının dışında kalıyor oluşu kalkınmanın önünde ciddi bir engeldir. Bu olumsuz tabloya karşın Türkiye'nin genç ve dinamik bir işgücüne sahip olduğunu ayrıca belirtmek gerekir.

Tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payının her dönem oldukça yüksek olduğu fakat 1999 yılından itibaren sürekli düşüş eğiliminde olduğu ve mevcut durumda toplam istihdamın yaklaşık %30'unu barındırdığını görülmektedir. Bu durum tarıma aktarılan kaynakların düşüşü ve tarımsal sübvansiyon sisteminden doğrudan gelir desteklemesi modeline geçişin yarattığı istihdamdaki çözülme ve kırdan kente göç olgusunun bir sonucudur. Toplam istihdam içinde sanayinin ağırlığı düşük sayılabilecek oranda değişim göstermiş ve ortalama %18 civarında gerçekleşmiştir. Sanayinin istihdam payının henüz gelişmiş ülkeler seviyesinde olmadığı fakat artış eğiliminde olduğu, 1994-2002 yılları arasında görülen istikrarsız

büyüme süreci ve krizlerin, özellikle imalat sanayiinde istihdam artışını sınırladığı görülmektedir. Hizmetler sektörünün istihdam payının ise her dönem sanayi ve tarımın payından yüksek olduğu ve ortalama %45 civarında gerçekleştiği görülmektedir. Ancak hizmetler sektörünün olması gerekenden çok daha erken ve hızlı geliştiği, hizmetler sektöründe istihdam edilen işgücünün önemli bir kısmının vasıfsız ya da düşük eğitimli olduğu, katma değer yaratma kapasitesinin sınırlı olduğu ve enformel sektörlerde istihdamın yaygın olduğu da belirtilmelidir.

İşteki konum dikkate alındığında istihdam içinde en ağırlıklı grubun ücretli çalışanlar olduğu ve incelenen dönem boyunca ücretli istihdamın payının hayli yükseldiği görülmektedir. Aynı zaman diliminde ücretsiz aile işçiliğinin önemli oranlarda düştüğü de dikkate alındığında, daha önce tarımda veya küçük aile işletmelerinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların bir bölümünün kentte ücretli olarak çalışmaya başladığını düşünebiliriz. Bu durum tarımdaki çözülme ve kırdan kente göç olgusunun yarattığı bir sonuçtur. Dikkat çekici bir başka husus işverenlerin ve kendi hesabına çalışanların payının son derece düşük olması ve dönem boyunca hemen hemen aynı kalmasıdır. Bu durum ekonomide yeni iş alanların kolaylıkla yaratılamadığının ve müteşebbis sınıfın yeterince gelişemediğinin bir göstergesidir.

İşgücünün önemli bir bölümünün eğitim düzeyinin düşük olduğu ve istihdamın büyük ölçüde vasıfsız emekten oluştuğu gözlenmektedir. İncelenen dönemde toplam istihdam içinde en ağırlıklı grubun, payı azalmakla birlikte ilkokul mezunları olduğu, yüksekokul mezunlarının payının ise, artıyor olmakla birlikte yetersiz olduğu görülmektedir. Bu durum, az gelişmişliğin tipik bir göstergesidir ve işgücünün niteliklerini geliştirecek politikaların gerekliliğine de işaret etmektedir. Verilerden elde edilen ilginç bir sonuç da, lise dengi meslek okulu mezunları arasında beklenenin aksine istihdamın oldukça düşük olmasıdır. Bu verilerden hem meslek liselerindeki eğitimin yetersiz olduğu hem de sanayinin işgücü talebi ile eğitimin niteliği arasında uyumsuzluk olduğu sonucunu çıkartabiliriz.

İncelenen dönemde Türkiye ekonomisinin işsizlik sorununun dönem boyunca önemini koruduğu görülmektedir. 1990'lı yıllarda OECD ülkeleri arasında göreli

olarak düşük kabul edilecek bir işsizlik düzeyine sahip olan Türkiye'nin 2000'li yıllarda bu konumunu kaybettiği, 1994, 1999 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerin Türkiye ekonomisinde var olan işsizlik sorununu gittikçe ağırlaştırdığı dikkati çekmektedir. 1999 krizi sonrasında 100 bin ve 2001 krizi sonrasında 470 bin kişinin daha işsiz kaldığı göz önüne alındığında krizlerin işsizlik üzerindeki etkisi daha iyi anlaşılmaktadır. Özellikle 2001 kriziyle birlikte o güne kadar pek rastlanmayan ölçüde vasıflı iş gücünün işsiz kalması sorunun önemini daha da arttırmıştır.

Genel olarak; işsizliğin daha çok kentsel bir sorun olduğunu, en yüksek işsizlik oranının kentte yaşayan kadınlar arasında görüldüğünü, tarımda yaşanan dönüşüm ile birlikte tarımsal istihdamdaki çözülmenin ve kırdan kente göç olgusunun işsizlik üzerinde olumsuz etkisi olduğunu, iktisadi büyümenin yetersizliği yanında istikrarsızlığının da işsizlik üzerinde etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye'de işgücünün yaklaşık üçte birinin tarım sektöründe istihdam edildiği, tarımda ücretsiz aile işçiliği ve kendi hesabına çalışmanın yaygın olması nedeniyle işsizlik oranlarının düşük göründüğü, tarım sektörünün istihdam payının yüksek oluşunun işsizlik sorununu bir miktar perdelediği görülmektedir. İncelenen dönemin tamamında tarım dışı işsizlik oranı genel işsizlik oranının üzerindedir. 1998-2000 dönemi hariç tarım dışı işsizlik oranı her dönem %10'un üzerindedir ve tarımdaki çözülme devam ettiği sürece bu durumun aratarak devam edeceği söylenebilir. Tarımdan kopan niteliksiz işgücünün sanayi ve hizmetler sektöründe rahatlıkla istihdam edilemediği dikkate alındığında tarımdan kopacak işgücüne ilişkin acil planlama yapılması gerektiği açıktır.

Sanayi sektöründe, özellikle de imalat sanayinde, üretimde giderek daha az emek kullanıldığı, sermaye yoğun tekniklerin daha çok ön plana çıktığı, istihdam aleyhine ortaya çıkan bu teknoloji seçiminin ise büyüme-istihdam ilişkisini zayıflattığı dikkati çekmektedir. Hizmetler ve inşaat sektörlerinde ise büyüme ve istihdam arasındaki ilişkinin pozitif yönde geliştiği görülmektedir. Bu nedenle hizmetler sektörünün iş yaratma potansiyeli de dikkate alınarak, işgücünün beceri ve yeteneğinin sektörün

beklentilerine uygun şekilde geliştirilmesi ve sektörün rekabet gücü artırılarak sanayi sektörü ile bütünlüklerinin sağlanması önem kazanmaktadır. Bununla birlikte, gerek hizmetler ve gerekse inşaat sektöründeki istihdam artışının beklentilerin altında olduğu, tarım sektöründe ortaya çıkan atıl istihdamı dahi tek başına eritemediği bu nedenle toplam işsizlik oranında kayda değer bir düşüş sağlanamadığı da gözlenmektedir.

Türkiye ekonomisinde 1994-2001 döneminde büyüme hızının düşük ve istikrarsız oluşu işsizlik sorununun temel nedenlerinden birisidir. Nitekim bu dönemde görülen istikrarsız büyüme süreci, özellikle imalat sanayinde istihdam artışını büyük oranda sınırlamıştır. Ancak 2002-2007 döneminde durum farklıdır. Bu dönemde Türkiye ve dünya ekonomisinde yaşanan ve istikrarlı sayılabilecek büyümeye karşın hissedilir bir istihdam artışı olmadığı ve işsizliğin azalmadığı görülmektedir. Bu durum 2002-2007 dönemindeki büyümenin daha çok iç talep ve verimlilik artışından kaynaklandığına işaret etmesi açısından önemlidir. Bunun yanında incelenen dönemin genelinde işgücü artış hızının büyüme hızının üzerinde olduğu görülmektedir. Bu durum sadece büyümenin de işsizliği azaltmaya yetmediğini, büyüme oranının işgücü artışını yakalamadığı sürece sorunun devam edeceğini göstermektedir.

İşsizliğin temel nedenlerinden bir diğeri de yatırım harcamalarındaki azalmadır. Özellikle devletin yatırım harcamalarındaki düşüş çarpıcıdır. Devlet eliyle istihdam yaratma politikasının 2000'li yıllarla birlikte terkedildiği dikkati çekmektedir. Ayrıca sanayileşme düzeyinin yetersizliği, başka bir deyişle sermaye birikiminin işgücü arzına oranla nispeten düşük kalması da işsizliği etkileyen faktörlerden birisidir. Bu tezi doğrular nitelikte, 1994-2007 yılları zaman diliminin büyük bölümünde yüksek enflasyonist ortamın belirsizlik ve riskleri arttırararak yatırımlar üzerinde olumsuz etkide bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu nedenle işsizlikle mücadelede stratejik olarak öncelikle büyüme ve yeni yatırım alanlarına yönelmenin ve bunlara bağlı mikro tedbirler üzerinde durmanın daha faydalı olacağını belirtmek gerekir.

Türkiye'de yaşanan işsizliğin ve kayıtdışı istihdamın temel nedenlerinden bir diğeri de istihdamın işverene maliyetinin oldukça yüksek olmasıdır. İşçinin eline geçen net ücretin dışında, devletin istihdam üzerinden aldığı vergi, SSK primi vb. kesintiler ile kıdem tazminatı vb. yükümlülükler işveren tarafından ciddi bir yük olarak algılanmaktadır. Bir çok durumda işverenler daha çok istihdam yerine, veri çalışma saatlerini ve diğer koşulları ağırlaştırmayı, kayıtdışı işçi çalıştırmayı, ödeyeceği vergi ve prim yükünü düşürmek için çalışanların çoğunu asgari ücret düzeyinde beyan etmeyi tercih etmektedirler. Bu tercih, istihdam ve işsizlik problemini arttırdığı gibi devleti, elde edebileceği bir çok gelir türünden mahrum bırakmakta ve kayıtdışı istihdam ve kaçak işçiliği de teşvik etmektedir.

Genç işsizlik olgusu çarpıcı bir şekilde kendini göstermektedir. Genç işsizlik oranının her dönem ortalama işsizlik oranının üzerinde ve yaklaşık iki katı büyüklüğünde olduğu ve gençlerin işgücüne katılım oranının ülke genelinde görülen işgücüne katılım oranının altında olduğu görülmektedir. Ayrıca 2001 yılından itibaren işsizlik oranı artarken genç işsizlik oranının genel işsizlik oranından daha hızlı arttığı görülmektedir. 2001 yılında 1994 değerinin bile üstüne çıkan genç işsizlik oranı bu tarihten itibaren yaklaışık %20 seviyelerinde tutunmuştur. Bu oran hem ekonomide üretken olabilecek kaynakların kullanılamadığının bir göstergesidir hem de bir çok sosyal sorunun kaynağına işaret etmesi açısından önemlidir.

İktisat teorisinin eğitim düzeyi arttıkça işisizliğin azalacağına yönelik kabulünün Türkiye ekonomisi için geçerli olmadığı, Türkiye'de eğitim düzeyi arttıkça işsizlik oranının azalmadığı görülmektedir. 2007 yılı verilerine göre tüm eğitim grupları arasında işsizlik oranı en düşük grup okur yazar olmayanlardır. Okur yazar olmayanlar arasında işsizlik oranının çok düşük olması açıklanabilir bir durumdur. Eğitimsiz işgücünün seçme şansı olmadığından ve reel ücret pazarlığı yapabilecek konumda bulunmadığından bulduğu işte çalıştığı, eğitim seviyesi arttıkça bu durumun tersine döndüğü, işgücünün kendi vasfına uygun iş arama yoluna gittiği ve ücret pazarlığı yapma ya da seçme şansına sahip olduğu dikkate alınmalıdır. Nitekim yükseköğretim mezunları arasındaki işsizlik oranının yüksekliğini bununla açıklamak

mümkündür. Eğitimli işgücü kendi vasfına ve beklentilerine uygun iş bulana kadar işsiz kalmayı tercih etmekte ya da göze almaktadır.

Lise ve üstü eğitim gruplarında görülen işsizliğin Türkiye ortalamasının üzerinde olması kaygı verici bir gelişmedir ve hem eğitim politikası tercihlerinin hem de iktisat politikası tercihlerinin yanlış olduğunun göstergesidir. Bu durum aynı zamanda özellikle sanayinin işgücü talebiyle eğitim politikasının uyuşmadığını, orta eğitimde meslek kazandırmaya yönelik eğitimlerin yetersiz olduğunu, yüksek öğrenime yönelik eğitimin ise sanayinin ve genel olarak ekonominin ihtiyaçlarına göre planlanmadığını göstermektedir. Orta ve uzun vadede hangi sektörlerin gelişeceği, işgücü talebinin nerelerde yoğunlaşacağı ve bu talebi karşılayacak işgücüne yönelik nasıl bir eğitim politikası dizayn edileceği üzerinde fazla çalışılmamış konular olarak sosyal bilimcilerin önünde durmaktadır.

Türkiye ekonomisinin işsizlik performansını dünya ekonomisi içinde değerlendirdiğimizde, tipik bir gelişmekte olan ülke izlenimi verdiğini söyleyebiliriz. Türkiye ekonomisi, dünya ortalamasının ve gelişmiş ülkeler ortalamasının çok üzerinde bir işsizlik oranına sahiptir. Ayrıca Türkiye, OECD ülkeleri içinde en yüksek işsizlik oranına sahip ülkelerden biridir. Ancak son on yıllık dönemde dünya ekonomisinin işsizlik görünümünün de iç açıcı olmadığını, işsizliğin küresel bir sorun olduğunu belirtmek gerekir. Böyle bir tablo içinde Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisi ile uyumlu hareket ettiği söylenebilir.

İktisat teorisininin iktisadi büyüme ve işsizlik arasında ters yönlü ilişkiyi vurgulayan önermesi Türkiye ekonomisinin incelenen dönemi verilerince doğrulanmamaktadır. Sözkonusu dönemde istihdam artış hızının büyüme hızının çok gerisinde kaldığı hatta bir çok dönemde istihdam artış hızının negatif değerler aldığı görülmektedir. Sadece ekonomideki daralma dönemlerinde değil büyüme dönemlerinde de istihdamın yavaşladığına ve işsizliğin arttığına tanık olunmuştur. Ekonominin daraldığı dönemlerde, üretilen mal ve hizmet miktarı azaldığından emek talebinin de azaldığı ve özel sektörün öncelikle işgücünden tasarruf yoluna gittiği görülmektedir. Ancak daralma dönemlerinde işsizlikteki artış oranının küçülme oranından daha

yüksek olduğu, işsizliğin daralmaya hızlı ve aşırı tepki verdiği dikkati çekmektedir. Büyüme oranlarının pozitif olduğu dönemlerde ise genel olarak istihdam artış hızı ve işsizlikteki azalma oranlarının büyüme oranlarının altında kaldığı hatta bazı dönemlerde istihdamda azalış ve işsizlikte artış olduğu, istihdamın büyümeye gecikmeli ve düşük oranda tepki verdiği gözlenmektedir. Bu analizlere dayanarak büyümenin kaynağının ciddi bir şekilde sorgulanması gerektiği açıktır. Aynı şekilde, büyüme dönemlerinde refah artışının istihdam yaratmadığı fakat küçülme dönemlerinde neden öncelikle ve hızlı bir şekilde emek tasarrufuna gidildiği de sorgulanması gereken bir başka konudur.

Genel olarak 1990'lı yıllarda Türkiye ekonomisinde görülen istikrarsız büyüme sürecinin, büyümenin işsizlik ve istihdam üzerindeki beklenen olumlu etkisini törpülediği görülmektedir. Ancak 2002 yılı sonrası için bu argüman geçerli değildir. İstikrarlı sayılabilecek bir büyüme sürecinin yaşandığı bu dönemde işsizliğin azalmaması Türkiye'de Okun Yasasının çok anlamlı olmadığını göstermektedir. Bu durum, bizi; hızlı büyüme dönemlerinde büyümenin kaynağının istihdam artışı olmadığı, daha çok talep artışına dayalı bir büyüme sürecinin yaşandığı, reel ücretler düşürülerek ve çalışılan saat artırılarak elde edilen verimlilik artışının etkisinin istihdamın etkisinden daha fazla olduğu sonucuna götürmektedir.

İncelenen döneme işgücü arzı açısından bakıldığında da pek iç açıcı olmayan bir manzara ile karşılaşılmaktadır. Türkiye'de işgücü arzının özellikle son dönemlerde yükseldiği görülmektedir. Bu koşullar devam ettiği sürece, Türkiye'nin işsizlik oranının azalabilmesi için asgari büyüme oranının %6'nın üstünde olması, yani aynı zamanda yeni işgücü arzını da emebilecek düzeyin üzerinde olması gerektiği sonucuna varılmaktadır. Büyüme ve işgücü arzını birlikte değerlendirerek biri olumlu biri olumsuz iki şey söylemek mümkündür. Birincisi, kısa vadede büyüme oranının artmayacağı en azından 2007 sonu ve 2008 için hem Türkiye hem de dünya ekonomisinde büyümenin yavaşlayacağı, 2009 için de pek umutlu olunmaması gerektiği ortada iken kısa vadede işgücü arzını emecek bir büyüme hızının yakalanması ihtimalinin zayıfladığı bu süreçte işsizlik açısından durumun çok daha kötüleşebileceğini vurgulamak gerekir. İkinci olarak; orta vadede Türkiye'de nüfus

artış hızının düşmeye başlamasıyla birlikte işgücü artış hızının yavaşlayacağı, bunun da işsizlik açısından daha yönetilebilir bir yapı sergileme ihtimalini gündeme getirebileceği söylenebilir.

Son olarak istihdamsız büyüme sürecinin sadece Türkiye ekonomisine özgü bir durum olmadığını, işsizliğin küresel çapta bir sorun olarak önemini koruduğunu ve son 10 yılda dünya ekonomisinde yaratılan yeni iş sayısından daha fazla işgücü artışı olduğunu belirtmek gerekir. Dünya genelinde bilim ve teknolojideki hızlı gelişme ve küresel işgücü verimliliğindeki artış ile birlikte artan küresel rekabet ve ticaret hacmindeki artışın maliyetler üzerine baskı yaparak küresel işgücü verimliliğini artırdığını, Türkiye ekonomisinde olduğu gibi dünya ekonomisinde de "istihdamsız büyüme" süreci yaşadığını söylemek mümkündür. Son 10 yılda küresel eğilim "daha az işgücü ile daha çok üretim" yönündedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Acar, Yalçın (2002) : **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**, 4.Baskı, Vipaş Yayınları, Bursa

Boratav, Korkut (2004) : **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)**, 8. Baskı, İmge yayınları, Ankara, Ağustos 2004

Dinler, Zeynel (2003) : **İktisada Giriş**, 9. Baskı, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa

Doğruel, A.Suut; Doğruel, Fatma (2006) : **Bıçak Sırtında Büyüme ve İstikrar,** Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

Ekelund, Robert B.; Tollison, Robert D. **Economics,** Sıxth Edition, Imprint of Addison Wesley Longman Inc., Boston USA

Gürsel, Seyfettin; Ulusoy Veysel (1999) . **Türkiye'de İşsizlik ve İstihdam,** 1.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

Karakayalı, Hüseyin (1995) : **Makro İktisat**, Bilgehan Basımevi, İzmir 1995

Kazgan, Gülten (1988) : **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, 2. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul

Kazgan, Gülten (1997) : **İktisadi Düşünce Veya Politik İktisadın Evrimi,** 7. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul

Kenway, Peter (1994) : **From Keynesianism to Monetarism, the Evoluation of UK Macroeconometric Models** Rolutge, London

Kregel, J.A (1982) : **İktisadi Büyüme ve Teorisi,** Akbank Kültür yayınları, İstanbul

Lombardini, Siro (1996) : **Growth and Economic Development,** Cheltenham, UK; Brooksfield, US

Paya, Merih (1997) : **Makro İktisat,** 2. Baskı, Filiz Kitapevi, İstanbul

Rima, Ingrıd Hahne (1991) : **Development of Economic Analysıs,** Fifty Edition, Irwın Homewood, IL Boston, US

Rodrik, Dani (1997) : **Has Globalization Gone Too Far?,** Institude For International Economics, Washington DC

Savaş, Vural (1999) : **İktisatın Tarihi**, Siyasal Kitapevi, 3. Baskı, Ankara

Türkiye Kalkınma Bankası (TKB) (2007) . **Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirilmesi,** Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara 2007

Unay, Cafer (1999) : **Makro Ekonomi**, 7. Baskı, Vipaş Yayınları, Bursa

Ünsal, Erdal M. (2004) . **Makro İktisat,** 5. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara

Yeldan, Erinç (2001) : **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul

Yılmaz, Selman (2006) : **Makroekonomik Teoride Yatırım, Büyüme ve Enflasyon**, 1. Baskı, Beşir Kitapevi, İstanbul

Makaleler ve Diğer Yayınlar

Akyüz, Yılmaz; Boratav, Korkut (2001) : "The Making of The Turkish Financial Crisis", Paper Prapered **for a Conference on "Financialization of the Global Economy"**, PERI, University of Massacuatetts, December 7-9 2001, Amherst, Maassachusest

Ay, Ahmet; Karaçor, Zeynep (2007) : "2001 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinde Krizden Büyümeye Geçiş Üzerine Bir Tartışma", (Çevrimiçi), http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/makaleler, 27.11.2007

Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu (BSB) (2006) . "IMF Gözetiminde 10 Uzun Yıl 1998-2008: Farklı Hükümetler Tek Siyaset", Haziran 2006, Ankara (Çevrimiçi): http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org.tr/pdf , Ankara 17.10.2007

Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu BSB (2007) . "2007 İlkyazında Dünya ve Türkiye Ekonomisine Bakış", (Çevrimiçi), http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org.tr /pdf, Ankara 17.12.2007

Bluestone, Barry (2003) : "Job Unfair, This isn't a Jobless Recovery - It's a Jobless Recovery", **The American Prospect Online**, Jully 2003

Boratav, Korkut (2007) : "Dünya Ekonomisinde Değişimler ve Türkiye'ye Yansımaları", (çevrimiçi) http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/calismalar, 02.01.2008

Bulutay, Tuncer (1996) : "Türkiye'de İşlendirme ve İşsizlik : Genel Eğilimler", **Ekonomide Durum Dergisi**, Türk İş Araştırma Merkezi, Güz 1996, Ankara

Bulutay, Tuncer (2005) : "Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve Bölüşüm Sorunları", **İktisat İşletme Finans,** Sayı 230, Mayıs 2005,

Celasun, Merih (2002) . 2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik Bir Değerlendirme, (Çevrimiçi), http://www.econ.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf, 22.09.2007

Doğruel A. Suut; Doğruel Fatma, (2003) : "Türkiye'de Büyüme ve Makro Ekonomik İstikrar", **İktisat Üzerine Yazılar II İktisadi Kalkınma Kriz ve İstikrar**, A.H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan (drl), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul,

Döpke, Jörg (2001) . "The Employment Intensity of Growth in Europe", **Kiel Working Paper,** Kiel Institude of World Economics, No: 1021, January 2001

DPT (2005) : **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi Verimlilik ve Büyüme 1972-2003**, Saygılı, Şeref; Yurtoğlu, Hasan; Cihan, Cengiz: Yayın No: 2686, Nisan 2005

DPT (2006) : **2006 Yılı Programı**, (Çevrimiçi), http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2006_programi.pdf, 16.11. 2007

DPT (2007) : **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara

DPT (2008) : **2008 Yılı Programı**, (Çevrimiçi), http://ekutup.dpt.gov.tr/2008_programi.pdf, 16.01.2008

Friedman, Milton (1968) : "The Role of Monetary Policy", **The American Economic Review,** Volume VIII, March 1968

Goldstein, Morris (2005) : "What Might the Next Emerging Market Financial Crisis Look Like?", **Institute of International Economy Working Paper,** No: 5, Jully 2005

Göktaş, Özlem (2005) : "Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve İşsizlik Oranı Arasındaki Nedensellik İlişkisi", **Ekonometri ve İstatistik Dergisi,** Sayı 2, İstanbul

Institude of International Finace (IIF) (2007) : **Capital Flows to Emerging Market Economies**, Institude Of International Finance,

ILO (2004) . **A Fair Globalization, Creating Opportunities for All World,** Commission on the Social Dimension of Globalization, ILO, Switzerland

ILO (2007) : **Global Employment Trends Brief**, ILO, Switzerland,

IMF (2006) . **World Economic Outlook**, September 2006

IMF (2007) : **World Economic Outlook**, October 2007

Kara, Mehmet ; Duruel, Mehmet (2007) . "Türkiye'de Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratamama Sorunu", (Çevrimiçi): http://www.iibf.kou.edu.tr/ceko, 12.08.2007

Kibritçioğlu, Aykut (1998) : "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", **AÜSBF Dergisi**, Ocak-Aralık 1998, Cilt 53, No: 1

OECD (2003) : **The Search of Economic Growth in OECD Countries**, OECD, Paris

OECD (2004) : **OECD Employment Outlook**, OECD Paris

OECD, TÜSİAD (2005) : **Ekonomik Büyümeyi Anlamak**, TÜSİAD Araştırma Raporu, Yayın No: TÜSİAD/2005-04-392, İstanbul

Onaran, Özlem (2003) : "Türkiye'de İhracat Yönelimli Büyüme Politikalarının İstihdam Üzerindeki Etkileri", **İktisat Üzerine Yazılar II, İktisadi Kalkınma Kriz ve İstikrar**, A.H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan (drl), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul

Onaran, Özlem (2007) : "İşsizlik ve Alternatif Politikalar", **Türkiye'de İşsizliğin Çözüm Yolları ve Sendikalar Çalıştayı**, DİSK

Pamuk, Şevket (2003) : "Karşılaştırmalı Açıdan Türkiye Ekonomisi", **İktisat Üzerine Yazılar I, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar,** A.H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan (drl), 2. baskı İletişim Yayınları, İstanbul

Schmitt, John ; Baker, Dean (2008) : "What We're In For Projected Economic Impact of the Next Recession" **Center For Economic and Policy Researc**, Washington, DC

Stiglitz, Jozeph (1997) : "Reflection on the Natural Rate Hypotesis", **Journal of Economic Perspectives**, Volume 1, Winter 1997

Suiçmez, Halit (2002) : **Türkiye Ekonomisinde Verimlilik Performansı,** Milli Prodiktivite Merkezi Yayınları, Ankara

Taymaz, Erol; Suiçmez, Halit (2005) : "Türkiye'de Verimlilik Büyüme ve Kriz", **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni,** 2005/4, (Çevrimiçi): http://www.tek.org.tr/dosyalar/TAYMAZ-SUİÇMEZ.pdf

Türkan, Ercan (2005) : **Türkiye'de İşgücünün Yapı ve Nitelikleri**, TCMB Araştırma Raporu, Ankara

TÜSİAD (2004) : **Türkiye'de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, TÜSİAD Araştırma Raporu, Yayın No: TÜSİAD/2004-11-381, İstanbul

TÜSİAD (1997) : **Türkiye'de İşsizlik Yapısal ve Yapısal Olmayan Özellikleri**, TÜSİAD Tartışma Tebliğleri Dizisi No: 1, İstanbul

TÜSİAD (2007) : **2008 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi**, Yayın No.Tüsiad-T/2007-12-451, İstanbul

TÜSİAD (2002) : **Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, TÜSİAD Araştırma Raporu, Yayın No: TÜSİAD/2002-12-354, İstanbul

TÜSİAD, (2005 a) : **2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye**, TÜSİAD Araştırma Raporu, Yayın No:TÜSİAD 2005/12-414, İstanbul

TÜSİAD : (2005 b) : **Türkiye'de Büyüme Perspektifleri Makro Ekonomik Çerçeve Dinamikler/Strateji**, TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi Araştırma Raporu No: 1, Yayın No: TÜSİAD/2005-06-398, İstanbul

Uygun, Ercan (2003) : "Türkiye Ekonomisinde İstikrar Bugünü ve Yarını", **İktisat İşletme ve Finans,** Nisan 2003, İstanbul

Voyvoda, Ebru; Yeldan, Erinç: (2005) : "Turkish Macroeconomics under the IMF Program: Strangulation of the Twin-Targets, Lopsided Growth and Persistent Fragilities", (Çevrimiçi): http://bagimsizsosyalbilimciler.org/calismalar, Ekim 2007

World Bank (2006) : **Turkey Labor Market Study**, Summary, Washington, DC

World Bank (2007) . **Global Economic Prospects, Tecnologgy Diffusion İn the Developing World 2008**, Washington

Yüceol, H.Mualla (2006) : "Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve İşsizlik İlişkisinin Dinamikleri", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi,** Haziran 2006, İstanbul